

МУРОД
МУҲАММАД ДЎСТ

ИСТЕЪФО

ҚИССА

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Еш гвардия» нашриёти
1989

ИСТЕЪФО

Бинафшахон, эгнида кўчалик кийими, иккита тухум солинган чўмични столга келтириб қўйди. Эломонов чўмичнинг сиртига қўл тегизди — ҳали иссиқ, куйдирадиган.

— Шу биратўла совуқ сувга чўмиб олмабсиз-да, хоним, — деди у.

— Шошяпман, — деди Бинафшахон. — Узи совиб қолар.

Эломонов эринмади, ошхонага чиқиб, қайноқ тухумларни совуқ сув тагига тутди. Деразадан таш-

қарига қаради. Ҳаво тунд, дарахтларнинг барглари тамам тўкилиб битган.

Пахтага кетган қизини эслади: қиш эртароқ тушса, бечора қийналади, тўрт йил ўқиб, биринчи марта бориши.

Хонага қайтиб, боягина шошяпман, деган хотини деворга тақалган чоғроқ диванда бемалол ўтирганини кўрди. Чўмични столга қўйиб, манзират қилди: — Дастурхонга келинг, хоним.

Бинафшахон беш чайқади. Қопчиғидан узунчоқ шиша чиқариб, тирноқларига бўёқ суртди, сўнг пуф-пуф деб қуритди, устидан боз бўёқ юритди, бу қатламни ҳам пуфлаб қуритиб, ингичка бармоқларини сйнатутар масофага чўзди, бўйинини чапга сал эгиб, томоша қилди — яхши! Юзига кулги югурди. Кейин бир муддат олдин тундроқ ўтирганини хотирлади чоғи, бирдан жиддий тортиб, сочларини тўғрилай бошлади, лекин бармоқлари тепага ҳурпайган турмак устида тез ва беэзор йўлғалаб, ичдан мамнун эканини сшкюр этиб қўйди.

Элмонов, кўз қири хстинида, ўзи соч олдириб юрадиган сартарош аёлни эслади. Унинг бармоқлари ҳам шундайин ингичка ва югурик эди. Курсида ястаниб ўтириб, мудроқ босганини сезмай қоласан, шарақлаб кулганидагина уйғониб кетасан: «Ҳа, ёқмай ўлсин, ўртсоқ Элмонов!»

Беихтиёр илжайди. Ушани қўмсайдим, баъзида хотинидан, бошимни бир уқалаб қўйсангиз, хоним, деб илтимос қилади. Бинафшахон ҳафсала қилса уқалаган бўлади. Лекин Элмонов сартарош курсида ўтириб эслаб қолган оромни туймайди. Мундай эмас-да, хоним, дейди зорланиб. Шунда Бинафшахон бирдан сергакланади, тагдор қилиб, қандай экан, деб сўрайди. Элмонов айтолмайди, билмадим — қандай, дея гапни дудмал қилади, лекин бошим ёмон сғрияпти, хоним, қон бесимга учрамасам яхшийди.

Бир гал эринмади, ўргатди. Мана мундай, деб ўзи Бинафшахоннинг бошгинасини уқалаб кўрсатди. Бинафшахонга ёқди. Яхши бўларкан, Саид ака, деди, сизда бу ҳунар бор экан-у, мен массажисткага қатнаб юрибман-а, деди, лекин ўзини ойнага солиб кўргач, нерози бўлди: қилингангиз қурсин, прическамни бузибсиз!

Элмонов хаёлини жиловлаб, нонуштага банд бўлди. Тухумнинг йирикроғини олиб, жез чўмичнинг қиррасига уриб чақди. Яхши пишмаган экан, арчиётган маҳали қўлига оқиб тушди. Шошганидан ликобчада тўрт буклоқлик турган сочиқни ҳам унутиб, бармоқларини ялади. Хотинига ўғринча қараб, унинг лаб жийирганини кўрди.

— Ҳа, энди... бизлар қишлоқи-да, хоним... — дея ночор илжайди, сўнг ўзини оқлаган бўлди: — Шу, товуғи бўр емайдами, магазиннинг тухуми мўрт бўлади.

Бинафшахон индамади. Столга яқин келиб, совиб қолган чойини ҳўплади, ширинкулчадан бирини ушатиб, сўзига ушоқ ташлади. Сўнг эски жойига ўтирди. Бинафшахоннинг нонуштаси шу — семириб кетишдан қўрқади.

— Товуқ бўр еса, тухуми қаттиқ бўлади, — деди Элмонов жим турмаслик учун. — Бизнинг Галатепа тупроғида шу оҳакдан жуда мўл. Нишон Сатторов айтган. Мактабда бирга ўқиган оғайнимиз, ўзи биолог. Соғлиғи туфайли пенсияга чиққанмиш.

— Ўзингиз ҳам чиқмоқчисиз чоғи?

— Менга ҳали эрта, — деди Элмонов, сўнг ўйланиб туриб, фавқулодда хушҳоллик билан сўзлади: — Нишон мендан икки ёш катта эди. Қасалмандроқ бўлиб юриб, мактабгаям кеч бorgan. Нишон, мен, Абдубоқи, Сайдулла тўрттовимиз тошбақанинг тухумини кўрга кўмиб ер эдик.

— Қуриб кетсин, гапирманг, — деди Бинафшахон.

— Болалик-да, хоним, кейин бирёғи йўқчилик... Ана, Париждай жойда ҳам бақа ейди, деб гапиришади.

— Елғон, — деди Бинафшахон. — Биз Парижда кўрмадик-ку?

— Сизларни меҳмон деб беришмаган чиқар, — дея тахмин қилди Элмонов. — Лекин, хоним, тухумни яхши пиширмабсиз. Оловни баландроқ қўйиш керак эди, шунда оқи тезда қотиб, сариғи юмшқлигича қолади.

— Унда ўзингиз пишира қолинг.

— Ахир... сиз бегонамас, хотинимсиз, Бинафшахон.

— Афсуски, — деди Бинафшахон.

— Одамни ҳеч аямайсиз-да, хоним, — деб илжайди Эломонов. — Шу гапларни ичингизда айтсангиз ҳам бўларди-ку?

— Мен тўғри сўзга ўрганганман.

— Доим рост гапириш қийин, — деди Эломонов. — Шахсан мен...

— Шахсан сиз ёлғонни кўп гапиргансиз, — деди Бинафшахон эрининг сўзларини илиб олиб. — Сизнинг севгингиз ҳам ёлғон!

Эломонов ўнғайсизланди. Доимо шундай. Бинафшахон жўнроқ гапирганда бемалол жавоб айтиши мумкин, лекин ҳозиргидай нозик ва шоирона гап қилса, сўз тополмай ожиз қолади. Шунақа чиройли гапларнинг негадир ўзига ярашмаслигини сезади.

— С-сизни суйиб олганман, — деди у тутилинқираб. — Қишлоқда аташтирган қайлигим йиғлаб қолган.

— Ҳали бунақа номардликларим ҳам бор эди денг! Нега аввалроқ айтмадингиз?

— Кези келмаган. Қўйинг, хоним, асли унга кўнглим йўқ эди. Шунча вақт ўтди, эсдан чиқиб кетган.

— Чиқмаган экан-ку? — деди Бинафшахон. — Йўқ, менга бировларнинг кўзёшлари эвазига келадиган бахт керак эмас! Истамайман!. Истамайман!

— Ахир... сизни суйиб олганман, хоним!

Эломонов шу гапни андак араз ва андак гурур билан, ёниброқ айтди. Лекин ёнгани Бинафшахонга кор қилмади.

— Мен сизга буюм эдиммики... олсангиз? — деди зарда билан.

Эломонов ранжиди, лекин кенглик қилди.

— Энди... эр бўлгандан кейин хотинни олади-да, — деди у. — Хотин тегади, эр олади.

— Хурофот! — дея депсинди Бинафшахон. — Яна бу киши ўттиз йилдан бери раҳбар эмиш!

— Раҳбарликка бунинг нима дахли бор? — деб сўради Эломонов ғазабланиб. — Раҳбарлик бошқа, эр-хотинлик бошқа.

— Эломонов! — деди Бинафшахон овозини баландлатиб.

— Лаббай!..

— Уйлаброқ гапиринг, ўв, Эломонов!

Эломонов тухум пўчоғини ликобчага ташлаб, қўлини артди. Урнидан турди.

— Албатта, сиз хотин-қизман, деб айтишингиз мумкин,— деди мураса билан.— Сизларда ҳуқуқ катта. Лекин хотин-қиз бўлишнинг ўзигина фазилат эмас-да, хоним. Тўғри, сизнинг гапингиз кўпроқ инobatга олинади, лекин оилавий масалани сиёсатга элтиб тақаш... Энди шу ишингиз маъқул эмас-да, хоним!..

— Яхши-ёмонини ўзим биламан! — деди Бинафшахон баттар қизишиб.

— Қўйинг, хоним. Келинг, одамга ўхшаб гаплайайлик...

— Ҳали мен сизга одам бўлмай қолдимми?

— Энди, гапни ҳадеб бураверманг-да, хоним, — деди Эломонов. — Албатта, сиз ҳам тенг ҳуқуқли одамсиз. Шунча йил аҳил-иноқ яшаб, бугун... Оғзига кучи етган ҳам бор, етмаган ҳам. Илгари менга бундай илкис гапирмасдингиз. Сизга нима бўлди, айтинг?!

Эломонов хотинига яқин бориб, тирсагидан тутди. Кўзларига тик боқди. Сўнг Бинафшахоннинг билагидан ўпмоқчи бўлиб, лаб жуфтлади. Бинафшахон қўлини силтаб тортди. Эломонов бояги алфозда — қадди сал букик, лаблари чўччайганча қолаверди. Алами келди, заррача қадрим йўқ экан-да, деб ўйлади.

Қаддини ростлаган маҳали Бинафшахон даҳлизга чиқиб улгурган эди, ўша ёқдан овози келди:

— Эломонов!

Эломонов индамади.

— Кармисиз, Эломонов?!

Эломонов даҳлизга чиқди. Кўрдик, Бинафшахон курсида ўтириб, этикларини кияётир. Яқинроқ борди.

— Замогини тортишиб юборинг, — деб илтимос қилди Бинафшахон.

Эломонов чўнқайиб ўтириб, Бинафшахон этикларининг занжирқулфини жипслаб беркитди. Лекин занжирқулфдан сал чалғиб, нақ пешонасида тарвайган оёқларни кўрдию бирдан ҳамияти қўзғади, жаҳл билан этик қўнжларини қайтадан очиб ташлади:

— Ўзингиз кийинг! — деди ҳансираб.

Туриб, пойабзал солиб қўйиладиган қутига ўтирди. Хотинига ортиқ қарамади. Бир маҳал сочларига

бехосдан недир оралаганини сезиб сесканди, кўрса, Бинафшахоннинг қўли, бошини силаяпти.

— Мендан ўтди, Саид ака. — деди хотин. — Боя сал қизишиб кетибман.

— Майли, — деди Эломонов сал юмшаб. — Эру хотин... ачкиқ-чучук гаплар бўлади-да.

— Бирам тўпорисиз-э!.. — деб кулди Бинафшахон. — Ана, қудамиз ўртоқ Остонов, қуда опани «турмуш ўртоғим» деб атайдилар.

— Ундай десаям бўлади. Шамси Тўраевич хотинини «рафиқам» деб атайди.

— Атайди эмас, атайдилар, — деб тузатди Бинафшахон. — У кишиям, Остонов қудаям улуғ одамлар, ишлариям пухта.

— Остоновнинг пухталигини менга қуда бўлишиданоқ сезганман, — деди Эломонов паст тушгиси келмай. — Бечора куйиб қолди, лоақал телефон ҳам қилмайди.

— Аламзада бўлманг, Саид ака, ярашмайди. Банд бўлсалар керак-да. Айтгандай, кечаги гап эсингиздан чиқмадимми?

— Қайси гап эди? Ҳалиги... китобми?

Бинафшахон индамай қош чимирди.

— Эсимда... — деб гудранди Эломонов. — Даракладим-у, лекин узоқда экан, хоним.

— Яна, гапирса чивинлаб кетасиз! Собиржон мусофир элда туриб шу битта китобни сўрабди, сиз бўлсангиз...

— Топармиз, хоним.

— Биттаю-битта ўғлим-а!..

— Менинг ҳам ўғлим!

— Меҳрингиз йўқ...

— Бор, — деди Эломонов. — Лекин йўли узоқ, юз чақирим келади.

Бинафшахон эрига ёмон қаради, лекин тилини тийди.

— Йўли узоқ,— деди тагин Эломонов.— Бўлмаса...

— Чуррангиз тушмайди, Саид ака!

Бинафшахон илгичдаги мўйна телпагини олдию эшикни қарс ёпиб чиқиб кетди. Зум ўтмай, эшик ортида лифтнинг ғувиллагани эшитилди.

Эломонов хонага қайтди. Дераза ёнига бориб турди: қор учқунлай бошлабди. Шуни кўрибоқ эти жунжикди. Деҳқонларга қийин бўлди, деб ўйлади, бу йил яна чўзилади, бечора Хурсанбойнинг биринчи марта пахтага бориши, касалланиб-нетиб қолмаса яхши эди, бир ой тугал ҳолидан хабар ҳам олмадик, ўзим борганим тузук, Бинафшахонга гап уқтириш қийин, ё менинг ишдан кетганим ёмон таъсир қилдими, ёки ўзининг ёзув-чизуви қийнаб қўйдими, сал нарсага асабийлашадиган бўлиб қолди, илгари ноппа-нозандай хотин эди, бир гапириб икки куларди, одам деган шундай ҳам ўзгариб кетаркан-да...

Эломонов маҳзун бир кайфиятда ётоққа ўтди. Энди ўринга чўзилганида девордаги соатга жон кирди. Эломонов, кўзлари чирт юмуқ, тўққизта бонг санади. Ҳали эрта, деб ўйлади, соат илгарилаб кетибди, Бинафшахон ишга кечикадиганлардан эмас, роса ярим соат олдин уйдан чиқади. Бир хаёли, ўрнидан туриб, соатни тўғриламоқчи ҳам бўлди, лекин эринди. Кўзларини очиб, соат ёнидаги рангли суратга боқиб ётаверди.

Йигирма йилча аввал олинган бу суратда Бинафшахон, сочлари тепага ҳурпайтириб турмакланган, қўлида учланган қалам, ўйчан, ҳали ёш, кўримли... тепага шоирона боқиб турарди. Бинафшахон ҳозиргача ҳам сочини тепага ҳурпайтириб турмаклайди. Турмакнинг бу шакли «Муштум»да урилавериш, урфдан чиқиб кетган эса-да, Бинафшахонга жуда ярашади, бўйини янада тикроқ қилиб кўрсатади.

Эломонов суратга тикилиб ётиб, бир маҳаллар телевизорда чиқиб юрадиган Қосимахонни эслади. У ҳам сочларини худди шундай, тепага ҳурпайтириб турмаклагувчи эди, Бинафшахон асли ўшандан андоза олган. Дугоналари, вой-й, Бинафшахон, телевизордаги Қосимагинанинг ўзисиз-а, деб хитоб қилишарди, мунчалар ўхшамасангиз, қоқиндиқ! Бинафшахон лутфдан оғриниброқ илжайрди, айтардики, мен Қосимага эмас, Қосима менга ўхшайди. Дугоналар қийқириб кулишарди. Ахир, Бинафшахон шоира эканига яраша, сўзга ҳам уста эди-да.

Эломонов ичида хўрсинди.

Доимо шундай, Қосимахонни эсласа — бас, бир-

дан маънос тортиб қолади. Энди Қосимахон телевизорга жуда ҳам кам чиқади, чиққанда ҳам нуқул болаларга матал айтади. Сочининг турмаги ҳам ўзгача. Эломонов экранни тўлдириб турган бағбақадор хотинга қараб, унинг ўша йигирма яшар чоғини, қуюқ қўнғироқ сочларини тепага турмаклаб, икки қулоғи ёнидан ёндиргувчи қўш гажак туширган кезларини соғинади. Ҳазин тортади, қаншари ачишади, кейин, кўнгил қизиг-а, Эломонов, дейди ўзига-ўзи, хотинбоз эмасмиз, кечирган умримиз бунисига гувоҳ, лекин хоҳиш деганлари ғалати бўларкан...

У вақтлар Эломонов, мартабаси ошгандан ошиб, бир даражага етган, ҳар ойда бўлмаса ҳам, ярим йилда бир марта телевизорга чиқиб, элга кўриниш берарди. Қосимахон, гажакдор ва ёш, камера қаршисида тиззаларини жипслаштириб ўтириб, — унда калта этак баланд турмаклардан ҳам кенгроқ расм эди, — жарангдор овози билан сўроққа тунтарди:

«Янги беш йилликда серқуёш воҳамиз равнақи янада ошади, деб айтдингиз, Саидмурод Замонович, фан ва маориф ҳам шунга киради, албатта?»

«Шубҳасиз, Қосимахон, чунки биз комплекс тараққийёт учун курашяпмиз. Биз ўтган беш йилликда планлаштириш ташкилотлари қишлоқдаги аҳоли ўсиш суръатларини жиддий ўрганмаганликларини аниқладик ва тегишли маслаҳатлар бердик. Воҳамиз қишлоқларида туғилиш суръати шаҳардагидан уч-тўрт баробар ошиқ. Янги мактаблар ва бола боғчалари керак. Юқори ташкилотлар бизнинг сигналимизга жиддий эътибор бериб, қишлоқ жойларидаги маориф нуқталарини кўпайтиришга қарор қилдилар. Биргина бизнинг воҳамизнинг ўзида янги қурилажак мактаблар яна эллик минг нафар бахтиёр ўғил-қизни ўз бағрига олади».

«Мактабгача тарбия муассасалари тармоғи ҳам кенгайса керак?»

«Шубҳасиз. Бу тармоқ ҳам кенгайди ва янги қурилажак бола боғчалари яна етмиш минг нафар мактаб ёшига етмаган бахтиёр болаларни ўз бағрига олади. Режаларимиз жуда қувончли. Янги беш йилликда кўзланган улуғ мақсадлар барча ташкилотлар, айниқса, бизнинг назоратчи ташкилотимиз зиммасига катта масъулият юклайди. Биз мавжуд

камчиликларни ҳеч аямай очиб ташлашимиз керак...»

«Мароқли суҳбатингиз учун кўпминг сонли томошабинлар номидан катта раҳмат, Саидмурод Замонович».

«Сизга ҳам раҳмат».

«Маъсул ишингизда янгидан-янги муваффақиятлар тилаймиз...»

Эломонов Қосимахонга ҳам муваффақият тилашга улгурмасди — экранда ўроқ билан болганинг тасвири балқиб, тантанавор мусиқа садолари эшитиларди.

Армоннинг умри узоқ бўларкан. Ушанда, мартабаси улуг маҳали, навбатдаги гал элга кўрниш бериб, студиядан чиқди. Келиб машинага ўтирай деса, нарироқда — каттакон арча остида Қосимахон турибди. Эгнида сидирға мўйнадан пўстин, бошида оқ тивит рўмол, башанг-у, айни замонда қандайдир афтодаҳол, экранни ёритиб юборгувчи жилмайишлари йўқ, жиддий ва ҳатто маҳзунроқ. Эломонов Қосимахоннинг ўзига маҳтал бўлиб турганини сизди. Сездю юраги олатасир уракетди. Салобатли, вазмин одам, бирдан қуш бўлгиси келди. Сенинг ҳам замонинг етди-ёв, Эломонов, деди ўзига-ўзи, тирғалсанг айб эди, лекин бу... э, бунақаси мenden зўрроқларга ҳам учрамайди...

Мияда шу хаёл, Бинафшахонни унутди-қўйди. Бинафшахон Қосимахоннинг қуралай кўзларию ёндиргувчи гажакларига қоришиб кетди, қоришмоқ не, тамом йитди.

Ушанда Эломонов Бинафшахоннинг дугоналари ҳақ эканини англади — хотини ростдан ҳам Қосимахонга ўхшаб кетаркан. Фақат буниси нозикроқ, маъсумроқ, ёшроқ...

Монандлиги бор учунми, хотинини унутаётганидан кўп уялмади. Гуноҳни фикран бўйинга олди. Лекин нари ўтмади, ўтолмади ва, балки, нари ўтолмаганининг ўзи бўйнида гуноҳ бўлиб қолди.

Қани, юринг, Қосимахон, деди, келинг, ўтиринг. Қосимахон келди, ўтирди. Бирор жойга борсак, Қосимахон, деди, ресторанми, кафемми... Қосимахон индамади, майли, дегандай жилмайди. Эломонов шофернинг елкасига қўлини қўйди: кетдик, Васяжон, яхшироқ бир жойга олиб бор. Вася маши-

нани елдириб жўнади. Йўлда Эломоновнинг юраги баттар қаттиқ урди, инфаркт бўлмасам, деб қўрқди, ахир, айтишга осонми, неча минг одам ҳар кеч суқ билан боқадиган Қосимахоннинг ўзгинаси ёнида кетяпти, кейин... инфаркт деганлари одам танлайдими, амалинг, тамалинг деб ўтирмаса, олади-кетеди-да!..

Вася зум ўтмай уларни шаҳар четигаги овлоқ ресторанга элтди. Эломонов машинадан чиқиб, Қосимахоннинг юзига тик қарай олмасдан секин таклиф қилдики, бир пиёладан чой ичсак... Овози жуда беўхшов чиқди. Буни кўриб, Васянинг Эломоновга раҳми келди, ичида э, содда одам, деб кулди, кулди-ю, лекин ёмон кўрмади; кейинчалик, бошлиқ билан шофер иккаласи бутунлай ажралиб, икки тарафга кетганида ҳам Вася Эломоновни мақтаб юрди: виждонли одам эди, ҳеч ким уни менчалик билмайди, бечоранинг бирорта хуфя квартираси ҳам йўқ эди-я, бўлмаса, қўлидан келарди-ку!..

Вася ташқарида қолди. Эломонов билан Қосимахон ичкари киришди. Ресторан хизматчиси Қосимахонни танибми, манзиратни қуюқ қилди. Тезда дастурхон тузаб, сирка бойлаб ётган винодан келтирди. Ҳақиқий шаробни устидаги чангидан билаверасиз, деди, қаранг, роса бир энлик чанг-а, атай артмасдан олиб келдим, бу жонивор қанча кўп ётса, шунча кучга тўлади! Шишани қоплаган чангни нам салфетка билан сидирди, сўнг қуруғи билан артди, роса бешта салфетка кетди. Қадаҳларга озгинадан қуйиб, салфеткаларни йиғиштирдию ўзи ғойиб бўлди. Қосимахон винодан устма-уст икки қадаҳ сипқорди, боши айланиб, кўзлари сузилди: мақсадга ўтаверайми, ўртоқ Эломонов? Эломонов қизарди, айтдики, қуйинг, Қосимахон, бемалол ебичиб ўтирайлик, мақсад бўлса қочмас. Қосимахон кўнмади: маст бўлмасимдан аввал айтиб олай, ўртоқ Эломонов, танлаб-танлаб теккан эрим латтароқ чиқди. Эломонов бунисини билмас эди, ҳайратидан дудуқланиб қолди: э, ҳали турмушга ҳам чиққанмисиз, Қ-қосимахон? Қосимахон, ҳа, деди, битта боламиз ҳам бор, каталакдай хонада яшаймиз, боз устига сингисин институтда толиба, бирга яшаймиз, мусулмончиликка ҳеч тўғри келмас экан. Эломонов, аини жўшиб турган пайти, аёлнинг гапларига кўп эътибор қилмади, қадаҳини бўша-

гиб, устидан газак қилди, сўнг: менимча, Қосимахон, бу ғирт хурофот, деб айтди, сиз тилга олган гапларни оддийгина қилиб «ижтимоий ахлоқ нормалари» дейилса тузук, муслмончиликка ҳеч алоқаси йўқ. Қосимахон, ростдан ҳам аҳволи танг экан шекилли, Эломоновнинг баландпарвозлигидан ғижинди, дангалига ўтди: ғалчамисиз, ўртоқ Эломонов, мен айтган муслмончилик бошқа, шу сингилнинг дастидан эр-хотинлик қилолмай қолдик, ҳали ёшмиз, ахир! Эломоновга ҳали ҳеч бир аёл бундай бепарда гапирмаган эди, ғалати бўлиб кетди, жаҳлланди; унда, шу ишингиз ҳам муслмончиликданми? Қосимахон тушунмади: қайси ишим? Эломоновнинг кўнглига сув сепгандай бўлди, озми-кўпми хуружи босилиб, ростига кўчди: шу... мен билан бу ёқларда юришингиз... шу яхшими? Қосимахонга таъна оғир ботди, кўзларида ғилт-ғилт ёш кўринди: нима қилай бўлмаса, ўртоқ Эломонов, ҳар кимнинг қўлидан келгани-да!.. Эломонов ёмон эзилди, эзилгани баробар таъна қилди: мен сизни ақлли деб юрардим. Қосимахон! Ақлимни нима қиласиз, ака, деб йиғлади Қосимахон, айтинг, нима қилай, жазманингиз бўлайми?

«Дўстим бўлинг, Қосимахон!»

Ушанда Эломонов шундай деб айтди. Энди эслаб уялади. Тунда, хилват бир ресторанининг баттар хилват бурчагида... сулув бир аёл билан... шаробу газак аралаш... қандайин дўстлик бўлиши мумкин?

Лекин бу ҳам сўз, ахир!

Одамлар шундай гапиради.

Эломонов билан аввал мактабда, сўнг институтда бирга ўқиган Хосият уни қанча вақт умидвор қилиб юриб, кейин суд раиси Жамоловнинг ўғли Сотимбекка тегар маҳали: азизим Саид, деб айтган, сизни жуда ҳурмат қиламан, ишонинг, лекин юракка буюриб бўлмас экан, келинг, икков умрбод дўст бўлиб қолайлик...

На фақат сўздан, балки дўстликнинг юзидан ҳам парда кўтарилгандай. Йўқса, дўст дегани ёз пайти қишлоқда, булоқ бошида, қиш пайти шаҳарда, анҳор бўйида муччи бериб юрармиди!

Эслаб кўрса, Эломонов асли китобий табиатли экан, умрининг хотирлашга арзигудек лаззатли он-

лари нукул булоқ бошида, анҳорларнинг ёқасида...
ҳавойи ўтибди!

Шу боисданми, у Қосимахонга ҳам дўстлик так-
лиф этди.

Қосимахон бошқа ичмади, киприкларини ерга
қадаб, майли деди, сизнингча бўлақолсин, ўртоқ
Эломонов, мен розиман, фақат эрим билмаса бўлди.

Эломонов баттар эзилди, бариси бир гўр, деб
ўйлади, ўнгни ҳам чап тушунади, бўлмаса, эс-хуши
жойида, ё биз катталар ўзимиз буларни шунга ўрга-
тиб қўйдик-ми, тап тортиш йўқ, ҳаммаси очиқ, меҳ-
ру шафқатга ишонч қолмаган чоғи?

Тўпорилик қурсин, Қосимахон, деди Эломонов
алам билан, гапимни англатарга қурбим келмади,
дўстликнинг юзини ел олсин, жўнроқ қилиб айтай,
келинг, менга сингил бўлинг, ҳамшира бўлинг, шир
дегани — сут, сут дегани — ҳалол!..

Йиғламсираб гапирди, овози салобати ва вазни-
га ярашиқсиз чийиллаб чиқди.

Қосимахон шунда ҳам Эломоновнинг нияти нек-
лигига ишонмади. Машинасига солиб, шаҳар четида-
ги маҳалласига элтиб қўйганида ҳам ишонмади, ўзим
қўнғироқ қилайми, ўртоқ Эломонов, деб сўради.

Эломонов шарт кесди: йўқ, менга қўнғироқ қила
кўрманг!

Бир бекат бери юриб, шоферга рухсат берди:
боравер, Васяжон, кўнглим сайр тусади.

Вася кўнмади: кайфингиз бор, хўжайин, таниш-
билиш учраса нима бўлади?

Эломоновнинг жаҳли чиқди: менга ақл ўргата-
верма. Вася, кетавер, танишлар еб қўймас, мен ҳам
бир пиёда юриб кўрай, ахир!

Вася унинг аҳволини ўзича тушунди: парво қил-
манг, хўжайин, кетса садқан сар, умуман, сиз жид-
дий одамсиз, хўжайин, жазман дегани мана биздай
авом одамларга ярашади!

Эломонов бўкириб юборди: бор, Вася, жазма-
нинг билан қўшмозор бўл!

Вася кетди. Эломонов уйига пиёда қайтди. Йўл-
йўлакай алами хийла босилди. Бу аёлга ёрдам қи-
лиш керак, деб ўйлади, кўзга яқин нарса, менингки
кўнглим шунчалар суст кетди, ялиниб борса, бошқа
мансабдор аяб ўтирмайди, бағрида боласи, тепасида
эри бор хотиннинг мундай кўйларга тушиб юргани

— Йўқ, бу катта хато,— деди Тўлқинов.— Қарга қақимчи, чумчуқ чақимчи...

— «Қақимчи»си нима бўлдийкин? — деб сўради Эломонов.

— Билмадим, — деди Тўлқинов. — Лекин, бари бир тўғри айтиш керак. Хусусан, чумчуқнинг читтаклиги бор, чақимчи деб айтса ярашади.

Эломонов маъқуллаб, бош ирғади. Бу орада эртақнинг даромади тугаб, Қосимахон сув париси ҳақида гапира бошлади.

— Ғоят номиллий, — деди Тўлқинов. — Бизнинг болалар сув парисини билмайди, сабаб шуки, денгизимиз йўқ. Битта Оролни олсак, у бир шўр кўл, пари тугул, балиқ ҳам яшолмай қоляпти.

— Энди, бу бир эртақ-да, Буюкжон,— дея эътироз қилди Эломонов.— Андерсенни ҳатто мен ҳам биламан.

— Сув парисининг ўрнига ўзимизнинг жўнроқ парини ёки Нўхатвойни айтган тузук.

— Йўқ, менимча, бегона эртақлар ҳам керак, боягина халқлар дўстлиги деб гапирдингиз.

— Менинг асарларим ҳақиқий дўстлик ҳақида. Эртақларнинг бариси инқилобдан олдин тўқилган, бинобарин, ғоявий пухталиги гуман бир нарса... Хўш, халқлар дўстлиги деганда сиз ўзингиз нимани тушунасиз?

— Халқларимиз бирлашиб балони даф қилдилар. Масалан, урушни, зилзилани...

— Тўғри. Ҳақиқий дўстлик шундай бўлади. Мен ҳам ана шу нарсани ёздим.

— Сиз бунга эмас, кўрғазмани ёзибсиз. Менимча, дўстлик дегани бир халқнинг иккинчи халққа уйланишида эмас. Уйланмасдан ҳам яхши кўрса бўлади.

— Уйланмасдан яхши кўриш — бузуқлик,— дея қизишди Тўлқинов.— Сиздан бу гапни кутмаган эдим, ўртоқ Эломонов. Демак, шунча йил масъул вазифаларда ишлаб, бошқаларни лақиллатиб юрган экансиз-да?

— Сиз ўзингиз муҳаббатни жўн тушунарсиз. Буюкжон.

— Сиздан ёмон тушунмасам керак. Бешта китобим, саккизта пьесам чиққан, ҳаммаси муҳаббат ҳақида, ойнага ўнлаб хатлар оламан. Ҳаммаси муҳаб-

бат ҳақида... Мени муҳаббатсиз ғофил деб аташга нима ҳаққингиз бор?

Эломонов қаршисидаги тўн кийиб, бўйнига белбоғ ташлаб олган, мулоим ва мамнун одамнинг газабнок нутқини эшитиб, ичида кулди. Яна қайтиб телевизорга, Қосимахоннинг сўлинқираган сиймосига алаҳсиди. Гўёки эртақдаги бебахт сув париси Қосимахоннинг ўзидай... Хўрсинди. Дилида тугиб юрган гапини қандай айтиб юборди — ўзи ҳам сезмади:

— Мана мен, Буюкжон,— деди,— мен шу аёлнинг ёшлигини ёмон соғинаман-да.

Тўлқинов, бояги жаҳли асар қилдими, аввалига тушунмади, сўнг тузукроқ англаб етиб, оғзи қулоғига етгудай илжайди, қаҳ-қаҳ уриб, тиззасига шاپтилай бошлади:

— Э, кам бўлманг, Саидмурод Замонович. Ўзлари дейман, роса шўх бўлганлар-да, а? Қани, қани, бир эшитайлик бўлмаса...

Тўлқинов меҳмонга яқинроқ сурилиб келди.

— Айтадиган ҳеч нарса йўқ,— деди Эломонов.— Соғинаман, холос.

— Билмаган одам сизни қўзичоқдай беозор дейди. Лекин биз сизни биламиз, ҳа-ҳа, билами-из.

— Қўйинг, Буюкжон,— деди Эломонов оғришиб.— Сиз мени билмайсиз.

Тўлқинов унинг тамом жиддий эканини кўриб, сал ҳушёр тортди:

— Узр, Саидмурод Замонович,— деди.— Чакки гапирдим, сирасини айтганда, сиз гўзалликни соғинибсиз экан. Биз, қалам аҳли бу соғинч нелигини жуда яхши биламиз.

— Гўзаллик? Қанақасига, Буюкжон? Умуман, гўзаллик ўзи не?

Тўлқинов қўлини олдинга чўзиб, пиёласи йўғ-у, лекин баайни пиёлани ушлаб айлантиргандай бир ҳаракат қилиб кўрсатди («гўзаллик деганимиз бу... ҳалигиндай... ғоят ингичка... нозик...»), лекин Эломонов тушунмади.

Тўлқинов билан хайрлашиб, ўзининг хонадонига ўтса, Бинафшахон, устида зангори шифон кўйлак, вужудидан атир бўйларини таратиб, диванда хушнуд ўтирибди... Э, пьесангиз ҳам тугадими, деб сўради Эломонов. Тугади, деди Бинафшахон гулдай

очилиб, икки парда, ўн кўриниш, бир ҳисоблаб кўринг-а, нақ пулнинг остида қоладиган бўлдингиз. Эломонов ҳалигача Бинафшахон келтирган бирор тийинни сарф этган банда эмасди, мийиғида кулди, сўнг сўрадики, мана сиз, Бинафшахон-гулим, достонун пьеса ёзган катта шоира ва драматург бўлдингиз, айтинг-чи, гўзалликнинг тусу тусмоли борми?

Бинафшахон ҳайратланди: бошингизни оғритиб нима қиласиз, Саид ака, сизга унақа гўзаллик не заркор бўлиб қолди, ахир, устингиз бут, қорнингиз тўқ-ку?

Эломонов айтди: керак бўлгандирки, сўраяпман.

Бинафшахон кулди: у гўзалликни бизга қўйиб беринг, Саид ака, шусиз ҳам нонимиз яримта. Нима бало, роман-поман ёзасизми?

Эломонов жиддий гапнинг бундайин ҳазил-ҳузулга айланганидан хафа бўлди, ортиқ гапирмай, кабинетга ўтди. Ичкаридан қулфлади. Бинафшахоннинг қалами билан довотини четроққа суриб, бир варақ қалин қоғоз қўйдию имзо машқ қила бошлади. Имзо машқини кўп йиллар бирга ишлаган дўсти Шамси Тўраевичдан ўрганган эди. Дўсти айтардики, бекорга асабий бўлманг, Саидмурод Замонович, бу дунёнинг ташвиши ҳеч қачон тугамайди, бири битса, яна бири чиқади, келинг, биздан кейин келадиганларга ҳам иш-пиш қолсин, ҳар неки гап-сўздан устунроқ турунг, асло қизишманг, баҳслашиб юрманг, ана, иккита машҳур одам, Дидро билан Даламбер баҳслашиб нима топди, иккови ҳам ўлиб кетди, яхшиси, ўтиринг-да, имзо машқ қилинг, кони фойда, имзо дегани шундайин бир ойнаи жаҳонки, мен қоғозга боқиб, имзо чеккан банданинг қўли қалтираганми, йўқми, аниқ айтиб бераман, шу гапим — гап, Саидмурод Замонович, имзони бақувват қилинг, асло хор бўлмайсиз...

Эломонов қаламни рост тутиб, йўғон-у, лекин бежирим имзолар чекди. Сўнг имзога тўлган қоғозга қараб, бир зум ўйга толди, кейин сўкиниб юборди: э, энаси ўлсин, қирқмайдиган имзонинг бақувватини бошингга урасанми. Қаламни шарт синдириб, чеккага улоқтирди. Шу замон эшик ортидан хотини секин овоз берди:

— Аразингиз қурсин, Саид ака, ана, Суюмов

домла телевизорда, гўзаллик инсоннинг ичида, де-
япти.

Эломонов синиқ илжайди:

— Ичимда ичагим бор...

Бинафшахон, нозиктаъб аёл, эрининг қўполлиги-
дан хафа бўлди:

— Домла кўнгилни айтяпти, сиз у — ичак-чавақ-
ни ўйлайдиган.

Эломонов хотинига озор етганидан пушаймон қи-
либ айтди:

— Мени маъзур кўрасиз, хоним. Сиздай гўзал
аёлнинг кўпда қадрига етмаяпман.

— Ялтоқилик қилманг...

Бинафшахон шундай деб, эшикни чертди. Чер-
тиш ҳам ҳар хил бўларкан. Эломонов хотинининг
шу чертишида ноз сезди. Эриди, имзога тўлган ва-
рақни гижимлаб ташлаб, секин турдию бориб ка-
литни буради. Бинафшахон ичкарига сирғалиб кир-
ди. Устида ўша юпқа шифон кўйлаги, бўйнида —
шеър ёзганда тақадиган тақинчоқлари, фаранги
атирнинг анвойи бўйларини ҳар ён таратиб, гўё
ярим тунда шаҳзода эшигини очган канизак янглиғ...
буралиб-буралиб... эрининг оғушига ўтди. Эломонов
нонлож уни қучди. Бинафшахон уялиброқ, қўйинг,
Саиджон ака, бобо билан бувига ярашмас, деди,
қилиғингиз қурсин, биламан, кўнглингиз ёш... Шунда
Эломоновга Бинафшахоннинг овози ҳам, ўзи ҳам
шунчалар сўлим туюлиб кетдики, ширин бир там-
шаниб, кўзларини юмди, лекин негадир хотинини
эмас, Қосмаҳоннинг ўша йигирма яшарлик пайтини
тасаввур этди, юраги орзиқди, чидолмасдан... инг-
раб юборди. Кўнгли Қосимаҳоннинг гажакдор ёшли-
гини тусагандан тусаб, секин гап қотди:

— Шу, гажак қўйсангиз бўлмасмикан, Бинаф-
шахон?

Бинафшахон, қувончи жаҳолат ичра ғарқ бўлиб,
ортга тисарилди:

— Бекорларни айтибсиз, гажак қўйиб сатанг бў-
лайми, элда атанган шоираман, менда қасду бас-
тингиз бўлса, ана, айтинг.

— Сатанглик дегани мавҳум тушунча, Бинаф-
шахон, — деди Эломонов бояги ўйларидан қизариб. —
Гажаксиз ҳам сатанг бўлишингиз мумкин.

— Қачон? Қачон мен сатанг бўлибман?

— Мен шахсан сизни сатанг деб айтмадим, Бинафшахон, шунчаки мисол учун айтдим...

— Ё бирорта гажакдор жазманингиз эсга тушдими?

— Биласиз-ку, Бинафшахон, менда жазман бўлмаганини. Кўз очиб кўрганим — сиз ўзингиз. Бирор-ярим чиройли аёлга кўнглим сушт кетган бўлса кетгандир, лекин... лекин рўзгоримизни, обрў-эътиборимизни ўйлаганман, рости шу...

— Ростингиз қурсин, бўлди, гапирманг.

Бинафшахон тескари қараб олди. Гарчи хотини терс бурилса-да, Эломонов гаплари ёққанини пайқадди, елкасидан тутиб, секин ўзига қаратди. Шунда Бинафшахон узрли жилмайди, эрининг енгига илашган оппоқ соч толасини олиб ташларкан, киприкларини ерга қадаб сўзланди:

— Биламан, Саид ака, кечиринг мени, қизишиброқ кетибман, биламан...

* * *

Галатепалик чўпон Замониддин Эломоновнинг ёлғиз ўғли Саидмурод Эломонов эндигина эришган кичикроқ мансабию кейинчалик ўсишдан умидворлигини айтмаса, анчайин бир кўримсиз, журъатсизроқ йигит эди. Бинафшахон билан ўттиз ёшида, шеърят кечасида танишди. Бўлажак хотини унга ўзини эмин-эркин тутиши, бошқа шоирлар қимтиниброқ битта-иккитадан шеър ўқиганида, у қарсиллатиб бешта ўқигани билан ёқди. Гарчи назмга унчалик икхлоси бўлмаса-да, халқнинг чапак чалишига қараб, бу шеърчи қиз ҳали ўсаркан, деб ўйлади.

Хуллас, ўша кеч танишдилар. Кейин тез-тез учрашиб турдилар. Бинафшахон унга ҳар гал юлдузлар, дарё, шамол, шудринг ҳақида шеърлар ўқиб берарди. Овози ширали эди. Унинг ғалати-ғалати, лекин бирдай чиройли сўзларини эшитган Эломонов гўёки Боғи Эрамга тушиб қолгандай бўлар, ўзича, э, бизлар ҳам юраверган эканмиз-да, деб ўйлаб қўяр эди. Бир йилча синашта бўлиб юриб, кейин кўнгил етар жўраларига маслаҳат солди. Улар ҳам дангал қилиб: сен ҳуснда Юсуф эмассан, Саидмурод, дейишди, сал нозикроқ экан, лекин сен уни омочга қўшарминдиг, уйлан-да, қўй, болаларга онаю қозон-товонингга эга бўлса бас-да.

Эломонов яна бирор йилни ўйлаб ўтказди. Икки-ланарди. Сабабини сўраган жўраларига, харж камроқ, озгина сармоя тўпласам, дея важ кўрсатарди. Гап шундаки, у Бинафшахоннинг уч йилча бурун Эсон Осим деган шоир бола билан «юргани»ни эшитган эди. Буни Бинафшахоннинг ўзи ҳам гурунг орасида эътироф этгандай бўлди, айтдики, вафодан вайсагани билан ғирт бевафо экан, соддалик қурсин, қуруқ гапларига лаққа ишонай дебман, умуман, шоир халқининг тайини йўқ, худоям ноинсоф, сизга ўхшаган бамаъни одамга олдинроқ учратса ўлармиди... Эломонов уни юпатди, қўйинг, гули бинафшам, деди, битта ёмонни деб ҳамма шоирларни койиманг, ахир, ўзингиз ҳам шоирсиз... Йўқ, мен шоираман, деди Бинафшахон ғурур билан, шоирлар шоираларнинг дардини олсин, боя айтганим айтган — худонинг номардлиги рост. Қўйинг, Бинафшам, қўйинг, гулим, деб ялинди Эломонов, ўзи йўқ зотни номард деса бўлмайди, наҳотки сиз худонинг борлигига ишонсангиз? Бинафшахон сал юпанди, келинг, шуларни эсдан чиқарайлик, деди, мен худони тақдир маъносида олиб гапирган эдим. Унда майли, деди Эломонов кўнгли жойига тушиб, тақдир маъносида гапирсангиз бўлаверади...

Кўп ўтмай, қалин журналда Бинафшахоннинг «Мен сени учратдим... С.Э.га» деган шеъри чиқдию буёғи тезлашиб кетди. Тўй кечаси Бинафшахоннинг келин кишига ярашмайдиган андак айби сезилгандай туюлди, лекин Эломонов янги замон вакили сифатида, бунга парво қилмади, қолаверса, гап-сўз урчишидан чўчиди, майли, сал фурсат ўтсин, кейин бирор жўяли баҳона топиб ажрашармиз, деб ўйлади, сўнграқ бу аҳдидан ҳам кечди. Бинафшахоннинг ўзи ҳам маъюс юрганини кўриб раҳми келди, майли, деди, бирор такаббурга ишим тушса расво бўларди, бу ўзи кўп ҳам ёмонмас, айби бўлса... э, хатолик кимдан ҳам ўтмайди!

Бинафшахон иккита фарзанд туғиб берди. Ўғилни шарқшуносликка ўқитдилар, сўнг уйлантириб, хорижга ишга жўнатдилар. Энди навбат — қизники. У ўқишни битирай деб қолди-ку, лекин тузукроқ жойдан харидор чиқмаяпти. Эломоновнинг ўзи, ҳали мансабда турган маҳали, юлдузи ёруғроқ кўринган бир-икки бамаъни йигитнинг бошини силаган бўлиб.

меҳмонликка айтди, сийлади, шу баробар Бинафша-хонга секин шипшитди: қаранг-чи, хоним, балки... Бинафшахон меҳмон йигитларнинг ўзлари билан гаплашди, билган одамлардан суриштирди, хуллас, ҳар тарафдан қараб кўрди, чамаи чўт қилди, лекин ҳар иккисининг ҳам аждодидан қусур топиб, чиқитга чиқарди: бўлмайди, Саид ака, бирининг отаси чўпон ўтган экан, унисининг онаси ҳанузгача мактабда фаррош. Эломонов хотинини инсофга энди-моқчи бўлиб кўрди: чўпон билан фаррошни қўйинг. Бинафшахон, мен ҳам қўйнинг қийиға думалаб одам бўлганман, сиз уларнинг ўзларини кўринг, ўсадиган йигитлар, кейин доғда қолиб юрманг!.. Бинафшахон унамади: бировнинг тумшугиға солса, вой, орқам, деб йиғлаган экан, худди шундай, эржон, ортида тузукроқ одами бўлмаса, кандидатларингиз ҳеч нарсага ярамайди! Эломонов хотинининг нодонлигидан кулди: қизиқсиз-а, Банафшахон гулим, мен-чи, мен ўзим-чи, хоним, менинг ҳам бирор тирговичим бўлганми, неки топган бўлсам, пешона терим билан топдим-ку? Бинафшахон бари бир кўнмади: у йўриқлар бошқа эди, кечаги гап бугунга тўғри келмайди, қараб турунг, ҳали сизниям кўрамыз!

Бинафшахон ёмон башорат қилган экан. Пайти келиб, Эломоновнинг бошида гап айланиб қолди. Воҳанинг кўзга кўринган одамларидан гап-сўз ҳам шунга яраша... Ҳатто, Эломоновнинг уйдан бир қоп тилла чиққанмиш, деб ҳовлиққанлар ҳам бўлди. Гарчи, кўнглиға қил сиғмай юрган эса-да, шу гапни эшитиб, Эломонов кулиб юборди — зебу зер йиғиш тугул, ҳамёни қоғоз пулдан ҳам тузукроқ қаппаймаган одамни шундай гап қилишса-я! Қўлидаги соати ҳам одмигина эди. Ҳали талаба эканида амакиси кайф аралаш совға қилиб юбориб, кейин қайтиб сўраёлмаган эски «Победа», эски-ю, лекин янгисидан яхшироқ. Хотини билан қизига сирға-пирға, узук-пузук олиб берган бўлса бергандир, уларнинг жами тақинчоғи нари борса бир ҳовучға жо бўлади, лекин бир қоп тилла дегани... Шунга қолганда Эломонов ёқасини ушлаб, русча сўзлаб юборди: вы уж извините! Хуллас, ғаразли-ю, беғараз ҳангома-лар кўп бўлди. Ҳамманинг кўзи унда, ҳамма уни гапиради, бир кун келиб кўрса, ўзининг Хурсаной

қизи ҳам гумонсираб қараяпти, гўёки, шунча йил бизни ҳаром пулга боқиб келган экансиз-да, ота, деб айтаётгандай...

* * *

Галатепанинг эски раиси Раим Ғайбаров бир замонлар Эломонов билан синаштага озроқ гурунғ қилиб, охирида: сен шу кичикроқ амалингда турганинг маъқул, Саидмуродбой, деб айтган эди, бургут осмон бағирлаб учади, чумчуқ — ер бағирлаб, чангалинг юмшоқ кўринади, отанг Замонбой анчайин чўпон бўлсаям, синчилиги бор эди, сенда у сиёқдан йўқ, оз-моз сиёсатни ўрганганинг билан, асли кўнгли бўш йигитсан, ҳозир-ку баҳарнав, лекин каттароқ амалга минсанг, кўп одамнинг тақдирига эш бўласан, ана ўшанда, биров сенга рост гапирмай қўядиган маҳал нима қиласан, оқни қорадан ўзинг ажратиб оларингга чоғинг етадимми?

Саидмурод Эломонов, ҳали ёш раҳбар, билаги кучга, юраги ғайратга тўла йигит, Раим Ғайбаровнинг гапларидан кулди: сизнинг йўригингиз бошқа, оқсоқол, ҳаммани ўзингизга менгзаманг-да, кўнгилни кенгроқ қилинг, оқсоқол, дунёда яхшилар кўп!..

Раим Ғайбаров бу гапни жўяли топди: гапинг маъқул, Саидмуродбой, деди, яхши одам ҳам бор, лекин ёмоннинг биридан ҳам худо асрасин!

Саидмурод Эломонов тагин кулди. Ғайбаровнинг бошидаги яғир телпагига, қаримсиқ юзига қараб туриб: сизнинг тушунчаларингиз шахсингизга яраша, яъники — эскирган, деб жавоб қилди, сизга ҳеч ким мен билан бу оҳангда гаплашиш ҳуқуқини бермаган.

Раим Ғайбаров, рост айтасан, ҳуқуқим йўқ, деди, лекин холанг Қаромат, жияним билан бир гаплашиб, чоғини билиб беринг, деб эди, мана, гаплашиб, кўрганимни ўзингга айтдим, Саидмуродбой!

Саидмурод Эломонов холасининг иримчилигидан фижинди, айтдики, сизнинг гапингиз Галатепадан нарига чиқмайди, мен билан сиздан бошқа, каттароқлар ҳам гаплашиб кўрган.

Раим Ғайбаров, ўша каттароқлар сенга ростини айтмабди, Саидмуродбой, деди, меникиям бир гурунғ, ёқмаган бўлсаям майли, тўртта фарзандим бор,

шуларнинг биттаси гапимни олса, шунинг ўзи катта давлат, сиз энди боринг, Саидмуродбой, бориб катталар билан гаплашинг!

«Сен»лаб турган одамнинг бирдан «сиз»га ўтгани Саидмурод Эломоновга ёқмади, лекин индамай чиқиб кетди. Раим Ғайбаров ҳайҳотдек ҳовлисида, каллакланган тут остидаги супада қолаверди. Эломонов уйга қайтиб, холасини койиди. Лекин хола парво ҳам қилмади, айланиб-ўргилиб хизматга уннай кетди, учта товуғидан биттасини сўйди, патир ёпди, ўзи билганича дастурхон тузаб, кейин сўради: қалай, болам, оқсоқолга суҳбатинг ёқдими? Ёқмади, деб айтарга Эломоновнинг тили бормади, айтдики, шунга ўхшашроқ, биласиз-ку, хола, у одам ҳалигиндай, отдан тушсаям, эгардан тушмайди... Ёқарингни билувдим, деди хола бечора қувониб, илоё бундан буёқ ишингга кушойиш берсин, илоё ганим зоти ғафлатдан уйғонмасин, кулала ётган жойида жони узилсин!..

Раим Ғайбаров кекчи одам эди, қайтиб Эломонов билан кўнгил ёриб гаплашмади, то ўла-ўлгунича, уни кўрса бас, алик ўрнига, мартабангиз янаям улур бўлсин, Саидмуродбой, деб ўтди. Ўзи-ку майли, лекин ўғиллари ҳам Эломоновга жипс келмади. Битта Тошпўлат дегани, бирор жиддий хато қилдими ёки наҳангроқ домлаларга бурнидан баландроқ гапириб қўйдими, салкам урилиб кетай деганида ҳам йўқлаб келмади, бўлмаса, унга ўхшаган олимчаларнинг фожиасини байрамга айлантириб бериш Эломонов учун чўт эмасди. Ушанда Эломонов кўп кутди, лекин Тошпўлат келмади, гажирлик қилди.

Бугун ўйлаб қараса, шу йигитчанинг отаси — ўжар, ғирт саводсиз чолда ҳам фаҳму фаросатдан бор экан. Худди у айтганидек, бориб-бориб ҳеч ким Эломоновга рост гапирмай қўйди. Ёмонлар балки қасддан рост гапирмагандир, лекин яхшилар ҳам индамади, кўзингни каттароқ оч, Эломонов, биргина сенинг ҳалоллигинг билан иш битмайди, атрофиндагилардан ҳам бохабар бўл, деб айтадиган марди майдон топилмади. Шундай бўлгач, яхшининг ёмондан фарқи қоладими, биродарлар?..

Балки улар, Эломонов бари бир гапимизга ишонмайди, деб ўйлаган чиқар?

Ишонган бир одами, кўзини лўқ қилиб туриб,

ўртоқ Эломонов, агар шу эл омон бўлса, Саидмурод Замон ўғли замон тургунча туради, деб сўз ўйини қиларди. Эломонов индамасди. Индамаслик не, мойдай ёқтирар эди бу гапни!

Ишонган одами унинг ўзига қўшиб, элнинг ҳам, замоннинг ҳам қадрини бир пул қилганини энди сезади. Ич-ичидан дарз кетади: наҳотки мен шунчалар гўл эдим?! Эсига бир вақтлар Ҳандалакдан келган соддабаёв тракторчи йигит тушади. Оёғида лой юқи кирза этик, ёқавайрон, уст-боши қорамой, котиба аёлнинг ҳай-ҳайлаганига қарамай Эломоновнинг кабинетига бостириб кирди, қўлида латтага ўралган оғир бир нарса, кабинет эгасига рўбарў бўлди:

— Биз бир механизатор одам, шахрингизга меҳмон бўп келувдик,— деди.— Запчасга кеп, сизниям кўриб ўтай, дедик.

— Хуш келибсиз,— деди Эломонов бу дали-ғули йигитга кўнгли ийиб.— Қалай, пахтазор майдонида меҳнат зўр кетяптими?

— Меҳнат-ку, зўр кетяпти,— деди тракторчи йигит,— лекин ишлар чатоқ.

— Их!— дея ажабланди Эломонов.— Гапингиз қизиқ бўлди-ку, ука, ахир, меҳнат зўр кетаётган жойда ҳам ишлар чатоқ бўладими?

— Бизнинг-ку ишимиз беш, лекин ўлганларнинг иши ёмон. Қишлоғимиздан юз йигирма киши урушдан қайтмаган экан. Шуларнинг арвоҳи шод бўлсин деб пул йиғувдик, лекин қурилмай қолиб кетди.

— Яхши бўлмабди. Биз сизларга албатта ёрдам қиламиз. Айтинг, қайси қишлоқдансиз?

— Ҳандалакдан,— деди тракторчи йигит нечукдир ийманиб.— Ҳандалакдай бир қишлоқ эди, энди кенгайиб кетган. Юз йигирма одамимиз урушда шахид бўлган, шунга бир зўр худойи қилиб, кичкина бўлсаям ёдгорлик қўямиз, деб пул йиғиб эдик, пулни муовинингиз Қўшшаев Худоёр еб қўйди.

— Маломат қилманг, ука,— деди Эломонов эшитганларига заррача ишонмай.— Механизатор экансиз, сизга бу гаплар ярашмайди. Ахир, ўзингиз ўйланг, Худоёр Қўшшаевдай мартабали одам Ҳандалакда нима қилади?

— Қўшшаев Худоёрнинг асли палаги Ҳандалакдан. Аввал бизга ўхшаган фақир-пастак бўлиб юриб

эди, кейин ўсди, лекин ўзи Ҳандалакдаям анча йил ишлаган.

— Қачон? Ўртоқ Қўшшаев Ҳандалакда қачон ишлаган?

— Ўн йилча бўлди. Аввал мактабда ўқитувчи эди, кейин раис... кейин буёқларга келиб қолди.

— Пулни қачон еган?

— Унгаям ўн йилча бўлди.

— Қизиқ экансиз-ку, ўн йил олдинги гапни бугун келиб айтасизми?

— Бошқалар индамади, менинг қўлим тегмади, ўртоқ Эломонов. Бугун механик билан уришиб, зап-часга ўзим келдим. Шеригим, қўй, ҳазиллашма, Қўшшаев дегани Эломоновнинг ўнг қўли, обориб тикади, деб айтсаям... келавердим. Тепароққа чиқиб юрмадим, энди, сизнинг идорангизга ишонмасак, яна кимга ишонамиз, ака? Сиз бу Худоёрни кифтингизга олиб бекор қиляпсиз!..

Эломонов нима қиларини билмай қолди. Тракторчидан фамилиясини сўради, Самадов экан. Колхознинг планини сўради — айтди, ҳосилдорликни сўради — айтди, масту аластга ўхшамади, гаплари узуқ-юлуқ бўлгани билан, фикри хийла равон экан. Эломоновнинг боши қотди. Жиддийроқ ажрим қилай деса, вақти зиқ, ҳали прокуратурага ошириладиган қоғозларни кўрмади, кейин икки жойга бориб мажлис ҳайъатида ўтириши керак, буёқдан Бинафшахон янги пьеса ёзиб, пешинда бўладиган биринчи репетицияга келинг, деб илтимос қилган. Ноилож, бир парча қоғозни қоралаб, тракторчига узатди:

— Энди шундай қиламиз, ўртоқ Самадов,— деди.— Мана бу қоғозни олиб, райижроқўмингизга брасиз. Раисга шахсан мендан салом айтиб, қоғозни берсангиз, кўнглингиздагидан ҳам зиёда ёдгорлик қуриб беради.

— Худоёр-чи?— деб сўради тракторчи.— Худоёрдаги пул шундай қолиб кетадими? Ҳарна, ўзимиз йиққан савобли пул эди, энди ҳукуматни харажатга кўямизми...

— Хотиржам бўлинг,— деди Эломонов.— Аниқлаймиз. Агар гапингиз рост чиқса, Қўшшаевнинг бурнидан ситиб чиқарамиз. Сиз пахтазор майдонида бемалол меҳнат қилаверинг, ўртоқ Самадов.

Тракторчи хурсанд бўлиб чиқиб кетди. Эломонов-

нинг ўзи ҳам унинг ортидан чиқди, қабулхонадаги одамлар билан саломлашиб, муовинининг эшигини тортди. Қўшшаев телефонда гаплашаётган экан, уни кўриб, гапини қисқа қилди, ўрнидан туриб, гилам устида пешвоз олди:

— Марҳабо, Саидмурод Замонович! Овора бўйсиз, чақирсангиз ўзим чиқардим-ку?

Эломонов ўтирди. Муовинига иложи борича тик қараб сўради:

— Ҳандалакда ишлагансиз-а, ўртоқ Қўшшаев?

— Ҳа,— деди муовин.— Аввал муаллим, кейин қисқа муддат раис... Районга чақиргунча бирор етти йилча ишлаганман. Кейин буёққа ўтдик...

— Ҳандалакдан бир одам келибди. Урушда ҳалок бўлганларга ёдгорлик учун пул йиғувдик, шуни муовинингиз еб қўйди, деб айтади.

Қўшшаевнинг ранги қув оқарди:

— Қасам ичайми?

— Қасам ёмон нарса,— деди Эломонов.— Болачақангиз бор, зиёни тегади.

— Бўлмаса, майли, Облоқул Бозоровичга айтинг, менинг жиноятим билан шуғуллансин.

— Мен ҳали жиноят демадим. Ҳандалакдан бир тракторчи келиб шу гапни айтди. Фамилияси Самадов экан.

— Самадов?— дея ажабланди Қўшшаев.— Самадовни танийман. Бамаъни йигит, жуда меҳнатқаш, ичкиликнинг ҳидини ҳам билмайди. Сиз айтган гап жуда жиддий, Саидмурод Замонович, бу ерда бир англашилмовчилик бор, Самадовни туҳматчи деб айтолмайман, лекин...

— Пулни еганингиз йўқми, ишқилиб?

Муовин индамади. Эломоновнинг тирсагидан тутиб, деворга тираб қўйилган китоб тўла жавонга қараб бошлади. Тепароқдан «Сталинград ёнидаги жанг» деган катта китобни олиб, орасидан сарғайиб кетган сурат чиқарди:

— Мана шу расмдаги киши отамиз бўлади, Саидмурод Замонович,— деди овози бўғилиброқ.— Қўшшабой фирқа дейишарди. Урушдан қайтмади. Онамиз эллигинчи йилда қазо қилди. Уч киши етим қолдик. Ўзимизни ўзимиз катта қилганмиз. Хайриятки, шу замонда туғилган эканмиз, бўлмаса... Мен жуда қийналиб ўсганман, Саидмурод ака!

— Қўйинг, Худоёржон,— деди Эломонов қаншари ачишиб.— Сизга ишонаман.

— Йўқ,— деди Қўшшаев.— Йўқ, сиз ҳам менинг гапимни тузукроқ эшитинг, Саидмурод Замонович. Бу лаънати урушда йигирма миллион одам ҳалок бўлди. Шундан юз йигирматаси бизнинг Ҳандалак қишлоғидан. Ўзингиз ўйланг, Саидмурод ака... наҳотки мен... ўликнинг ҳақини есам?!

Эломонов муовинининг кўзларида ёш кўрди.

— Бўлди, юракни эзманг,— деди.— Қуйинаверманг, ука. Тўхмат қилгани учун Самадовга чора кўрамиз.

— Илтимос, унга тегманг,— деди Қўшшаев.— Бу гап Самадовнинг ўзидан чиқмаган. Бир ой олдин борганимда Ҳандалакнинг оқсоқоллари йиғилишиб, янги раисларидан нолигандай бўлишувди.

— Уларнинг раиси ёмон бўлса, шунгаям сиз гуноҳқорми?

— Э, Саидмурод Замонович, сиз деҳқон халқини билмайсиз экан,— деди муовини синиқ жилмайиб.— Улар менга, колхозга яна ўзинг раис бўлгин, деб айтишди, шунга...

— Ўйлаб гапиряпсизми?— деб сўради Эломонов.— Биз сизга кетишга рухсат беролмаймиз.

— Мен уларга шу гапни айтдим, худонинг зорини қилдим ҳамки, қулоқ солишмади. Энди, ўзингиз кўриб тургандай... яхши ният билан тўхмат қилишяпти.

— Их! — деб юборди Эломонов.— Ҳали бу гаплар тактика денг?!

— Тактика, — деди Қўшшаев.— Озгина маломат билан ҳозирги ишимдан бўшатиб, кейин ўзларига раис қилиб олишмоқчи... Самадов билан бир мактабда ўқиганмиз, сиз унинг анойилигига учманг, мактабда драмтўгаракнинг энг олди шу эди.

— Оббо! — деди Эломонов хурсанд бўлиб.— Ажойиб халқимиз бор-да, Худоёржон! Демак, азбаройи яхши кўришганидан тўхмат қилишаётган экан-да?..

— Ҳа, энди... Ҳандалакдаям озми-кўпми хизматимиз сингган, — деди Қўшшаев камтарлик билан.— Шунга...

— Яхши, — деди Эломонов.— Лекин, уларнинг ниятлари қанчалик олижаноб бўлмасин, тутган йўл-

лари тўғри эмас, кейин... биз сиздек кадримизни колхозга бериб юборолмаймиз. Сиз шу ерда кўпроқ фойда келтирасиз. Илтимос, ҳамқишлоқларингизга айтсангиз, минбаъд бундай гапларни такрор қилишмасин, ҳарна, раҳбар одамнинг шаънига яхши эмас. Идорамиз халқ назоратига бевосита боғлиқ бўлгандан кейин... турли гап-сўзлардан эҳтиёт бўлишимиз керак.

— Хўп, — деди муовин. — Илтимосингизни еткизаман. Кейин ёдгорлик масаласини ҳам тезлатаман. Пул йиғилгани рост, ҳаммаси тайинли бир одамда турибди. Лекин, қурилиш иши кечикиброқ кетди. Энди бошқа бир маслаҳат... Сиз нима дейсиз, Саидмурод Замонович, раисликка кимни қўйсак бўларкин?..

— Ҳозиргиси шундай ёмонми?

— Ёмон, Саидмурод Замонович. Халқ жуда норози. Тепага чиқишмоқчи экан, мен тўхтатиб қолдим.

— Унда, юқори ташкилотлар билан гаплашиб. Бошқа одам топиш керак, — деди Эломонов. — Бирор мўлжалингиз бордир?

— Бор. Уртоқ Ўлжабоевнинг иниси. Лекин, гап иниликда эмас, ўзиям жуда муносиб йигит.

— Майли, — деди Эломонов. — Эл уни кўриб маъқул топса, биз нимаям деймиз.

— Маъқул топдирамиз, — деб ваъда қилди муовин. — Лекин сиз Самадовнинг ҳазилига ишониб юрманг, Саидмурод Замонович, агар элнинг шу қутлуғ ишга аталган пулига кўз олайтирсам, йигирма миллион одамнинг арвоҳи уради-я...

Эломоновнинг миясига ўрнашиб қолгани шу гап бўлди: йигирма миллион арвоҳ. Лекин, қарғиш ургунча Қўшшаев яна икки йилча давр сурди. Бу орада у Ҳандалакка бориб, Ўлжабоевнинг укасини маъқул топдирди. Ёдгорликка аталган пулни еб қўйди деб, колхоз кассирини ёмонотлига чиқарди. Ва яна кўп ишлар қилдики, булар кейинроқ, бир ойга чўзилган суд мажлисларида ошкор бўлди.

Ушанда тракторчи Самадов Ҳандалакдан бот келиб, кассирни ҳимоя қилди. Лекин Эломонов, муовиннинг гаплари ёдида, ҳез ишонмади.

— Ҳазилни қўйинг, ука, — деди. — Ёдгорлик қурилди. Леб менга ҳисобот беришди.

— Курилди, — деди Самадов. — Лекин, ҳукумат ҳисобига қурилди.

— Ҳм, — деди Эломонов. — Хўш, янги раис қалай?

— Қалайми, мисми, ҳали билолмадик, ҳозирча ўзига ҳовли-жой қуриб ётибди, рўзгорини тиклаб олсин, кейин кўрамиз, аммо-лекин, ўртоқ Эломонов, кассирга жабр бўлди, бечора ўзи инвалид, бир оёғи йўқ, биз пулимиздан кечсак ҳам, муовинингиз кўнмаяпти.

— Муовиним тўғри қилади, — деди Эломонов. — Сиз ёдгорлик қурмоқчи бўлган уруш қурбонларининг орасида унинг отаси Қўшшабой фирқа ҳам бор!

— Йўғ-э! — деди Самадов. — Ахир, Қўшшабой бўзафуруш қирқ олтинчи йилда ўлган-ку! Урушгаям бормаган. Худоёрнинг ҳужжати кўринг, қирқ иккинчи йилда туғилган. Эсон Қўшшабой бўзафуруш жангу жадалда юрса. Худоёр қайдан туғиларди?..

— Ҳазилнинг ҳам чеки бор, механизатор укам! — деди Эломонов жаҳдан қизариб. — Сиз ўртоқ Қўшшаевни ҳақорат қилманг!

Шундай дедию тугмачани босди, кабинетга кирган котибасига буюрди:

— Айтинг, Хачча опа, навбатдаги одам кирсин!.. — Сўнг тагин Самадовга юзланди: — Мен сизни бамаъни йигит деб ўйловдим, ўртоқ Самадов... Боринг!..

— Мен ҳам сизни дуруст деб юриб эдим, — деди Самадов. — Аммо-лекин энағар экансиз, ўртоқ Эломонов!

— Кетинг! Бетамизликни бошқа жойга бориб қиласиз. Сиз билан гаплашадиган гапимиз қолмади.

— Меники қолди, — деди Самадов. — Менинг ҳамма гапим чала қолди.

Самадов гапининг чаласини икки йилча ўтиб, Облоқул Бозоровичнинг кабинетида айтди. Марказдан одам келиб, тергов бошлаган пайти эди, Эломоновни ҳам гувоҳларга қўшиб чақирди. Самадов ҳам шу ерда экан. Эломонов ҳамма билан саломлашиб чиқди, лекин Самадовга қолганда узатилган қўли муаллақ қолди.

— Ҳаммасига мана шу акам айбдор, — деди Самадов Марказдан келган одамга қараб. — Мен унга Эшматнинг кимлигини айтганман, гапимга қу-

лоқ солмай, кабинетидан қувиб чиқарган. Кассирнинг ноҳақ кетганиниям биларди. Ана, кассир шу ерда ўтирибди, уруш инвалиди, яқинда оқланиб чиқди, лекин ярим йилча ётиб келгани-чи? Айтнинг, Холмат ака, ноҳақ ётганингиз алам қиладимми?

Самадов кабинетнинг пойгак тарафида қўлтиқтаёғини ёнига қўйиб ўтирган кишига қаради — кассир шу эди. Лекин кассир индамади, гўё минг қўйдан бирини бахшида қилган бойдай, шунчаки қўл силтаб қўяқолди.

— Сиз прокурор ака, — деди Самадов Облоқул Бозоровичга юзланиб, — мен айтган гапларни Эломонсов акамдан бир сўранг!..

Облоқул Бозорович, Эломонвнинг кўп йиллик қадрдони, ўкинч аралаш сўради.

— Саидмурод Замонович, Самадов Эгамбердининг сизга шу гапларни айтгани ростми?

— Айтган, — деди Эломонов. — Самадовнинг ҳамма гапи рост.

— Демак, сиз Қўшшаев Худоёрнинг барча кирдикорларини илгари ҳам билгансиз?

— Йўқ, билмаганман, — деди Эломонов. — Самадов менга ҳақиқатни айтган, лекин мен ҳазил деб ўйлаганман.

Марказдан келган одам бетоқат бўлиб, столга қалам билан урди:

— Жиддийроқ бўлинг, ўртоқ Эломонов!

— Рости шу, — деди Эломонов. — Мен Самадовни ҳазиллашяпти деб ўйлаганман.

Самадов ўрнидан туриб кетди:

— Э, акалар! — деди фиғони чиқиб. — Мен, бир прастой механизатор одам, келиб-келиб Эломонов билан ҳазиллашаманми? Ҳазиллашсам, ўзимга яраша бўйинсам бор, нима, эсимни ебманми?!.

Марказдан келган одам тағин Эломоновга қаради: бунисига нима дейсиз?!

Эломонов жавоб бермади. Марказдан келган одам Облоқул Бозоровичга имо қилди. Зум ўтмай соқчилар Қўшшаевни олиб кирдилар. Эломонов унга кўз ташлаб, тиржайганини кўрди. Бир зум ўзини билмай қолди. Хонани бошига кўтаргудай бўлиб бақирди:

— Қўшшаев! Илоё, сени йигирма эмас, қирқ миллион одамнинг арвоғи урсин!

Кабинетда ўтирганлар ҳайратга тушдилар. Биргина Қўшшаев хотиржамлигича қолди.

— Худони тилга олганингиз нимаси, Эломонов!— деди у кулиб. — Ахир, сиз атеист одамсиз-а!..

— Иблис! — деб бақирди Эломонов. — Сендай қасамхўр иблисга дуч келган ҳар қандай одам хужўй бўлиб қолади!

— Мен қасам ичмаганман, Эломонов, — деди Қўшшаев. — Сиз ўзингиз, қасам ичма, бола-чақага зиёни бор, деб айтгансиз.

Эломонов чурқ этолмади. Юраги ёмон санчди. Кўзлари хиралашиб, курсидан полдаги гилам устига сирғалиб тушди. Шаҳар четидаги чоғроқ касалхонада ўзига келди. Қараса, тепасида таниш профессор турибди. Инфаркт, деб айтди, аҳволингиз оғир, Саидмурод Замонович, қимирламай ётишингиз керак.

Бир ой тўшакда қимирламай ётди. Касалхонадан чиқса, санаторийга йўлланма тайёр турибди. Бормади. Жойида ўтириб, Қўшшаевнинг ишини ўрганди. Айбномада қўшқовли кўрсатилган экан. Эломонов суриштириб, учинчисини ҳам топди. Прокурор билан бирга бориб, ухласа тушга ҳам кирмайдиган данғиллама бир иморатни кўрди. Ун саккизта хона санади. Қўшшаев қоровул қилиб қолдирган одамларни ҳайдаб чиқариб, уйни болалар боғчаси ихтиёрига ўтказишди. Ун саккиз хонага бола топгунча маориф бўлими роса бир ой овора бўлди. Сал ўтиб, Қўшшаев учинчи синфда ўқиётган ўғилчасига атаб қурдирган яна бир ҳовли топилди. Милициядан қўнғироқ бўлиб, бунисини нима қиламиз, деб сўрашди. Эломонов юқори ташкилотлар билан маслаҳатлашиб, халқ вакилига берилсин, деган кўрсатма олди. Ун тўрт болали бир чилангар бор экан, халқ вакили деб, шунга қоғоз қилиб бердилар. Лекин чилангар, бирор ҳафта ўтар-ўтмас, ҳаммаёғи гулкори, ҳаммаёғида кўзгу, болалар синдириб-нетиб қўйса нима қиламан, деб додлаб қолди. Эломонов, унга, майли, синдираверсин, деб айтди, шу уй сизники. Чилангар худонинг зорини қилди, йўқ, ўртоқ Эломонов, фақир жойи панада, деди, Қўшшаев деганлари пошшобоп жой қурган экан, бизга ҳеч тўғри келмайди. Қўшшаев подшоларнинг дардини олсин, деди Эломонов адам билан, подшолар минг аблаҳ

бўлсаям, ҳаммага кўрсатиб қурган, бу иблиснинг ҳамма иши яширин, бемалол яшайверинг, ака, ўн тўрт болангиз бор экан, бу уй сизга она сутидай ҳалол!

Уша кезларда, худди аксига олгандай, йиғинлар кўпайиб кетди. Эломонов шуларнинг ҳаммасига бориши шарт эди. Бориб ҳайъатда ўтирарди-ю, лекин ўзини жуда омонат сезарди. Гўё ҳамма унга бармоғини бигиз қилаётгандай. Салом-алик ҳам илгаригидай қуюқ эмас.

Зарурат юзасидан омонат кассага бориб, ўзи ҳақидаги миш-мишларнинг бу ерга ҳам етганини сезди. Ҳар гал кулиб гаплашадиган кассир хотин у билан лоақал сўрашмади, узоқ чўт қоқди, берадиган озгина пулини ҳам қизганиб бергандай бўлди.

Эломонов ортиқ чидолмади. Прокурорга телефон қилиб: Облоқул Бозорович, деди, ҳар қалай, сизу биз эскидан қадрдонмиз, бир яхшилик қилинг, бирортаси келиб мендан гап сўрасин, бу миш-мишлар жонимга тегди.

Прокурор унинг аҳволини тушунди, қолаверса, бу тадбир ўзининг ҳам келажак режасида бор эди, эртаси куниеқ университетни эндигина битириб келган серғайрат, иштиёқманд терговчини юборди. Терговчининг суҳбатини ҳузуридон деб айтса бўлмас, лекин у Эломоновга ўғлидай азиз кўринди. Облоқул Бозорович юборган терговчи очикқина йиғит экан, кўнглидагини шундоқ айтиб қўяқолди: мансабини сўнистеъмом қилган деган гумонимиз бор, такрор айтаман, бу ҳозирча шунчаки бир гумон, Саидмурод Замснович, шахсан менинг сизга ғараз-паразим йўқ, бурчим — ҳақиқат қилиш, энди мен билан курашасиз, ака.

Терговчи Эломоновга маъқул тушди, одмигина кийим-бошига қараб ўзича, бунга ишонса бўлади, бойваччалардан эмас, ўқишга пул бериб кирмаган, деб хаёл қилди, дарҳол тугмачани босиб, котиба аёлга чой буюрди, мендан тортинманг, ука, деди, ҳали бу кабинетда ўтирганим ҳам, бошқа асьасаяу дабдабалар ҳам сизни ҳижил қилмасин, бемалол сўрайверинг, менинг сиздан яширадиган гапим йўқ. Терговчи сал қимтиниброқ, биринчи марта тергов қилишим, деди, айбга буюрмайсиз. Сезяпман, деди Эломонов, ўртоқ Бозоров сизни синаштага юбориб-

ди, агар бирор жиддий гап чиқса, кейин тажрибалироқ одамни юборади, лекин сиз тортинманг, ука, мен сиз тараф, тажрибали терговчига иш қолдирмай-миз...

Иккови уч соатча савол-жавоб қилишди. Терговчи бирор ўн варақ қоғозни қоралаб чиқди. У кетган заҳоти Облоқул Бозорович телефон қилди:

— Қўшшаев бизни доғда қолдирибди, ўртоқ Эломонов!

— Нима, турмадан қочибдими? — деб сўради Эломонов. — Тушунтириброқ гапиринг!..

— Сизнинг номингиздан ҳам пора оларкан, — деди Бозоров. — Асли айтмаслигим керак эди, жўра, лекин... Мана, қўлимга яна бир папка келиб тушди!..

Эломонов гангиди, трубкани қўлидан тушириб юборди, шошиб қолиб, қалтироқ овозда:

— Мен ҳеч пора олмаганман, Облоқулжон... — деди.

— Лаънатининг ўзини қамабмиз-у, думи ташқарида қолган экан. Суд бузилади энди. Қайтадан тергов қиламиз. Эҳтиёт бўлинг, энди у сизниям эш тортади. Соддасиз, жўра, ўзингиз ҳам ўшанинг думига айланишингизга бир баҳя қолибди. Шунча вақт билмай юргансиз-а! Шунча вақт-а! Шундай масъул идорада ишлаб-а!.. Ўртоқ Бакиров, Эломонов ҳалол одам-у, лекин бўшанглиги ёмон, деб тўғри айтган экан. Кўзингиз қаерда эди, Эломонов? Қўшшаев сизни маймун қилиб ўйнатибди-ку?! Энди нима деган одам бўлдингиз? Ландавурсиз, жўра, ўша рай-ижроқўмда тинчгина ишлаб юрганингиз маъқул эди. Назорат ишлари учун қатъият керак, ўткир кўз керак.

Эломонов ҳуши бошидан учиб, миқ этмай ўтирди. Бозоров сал жаҳлидан тушиб, секин сўради:

— Энди нима қилдик, Саидмурод?

— Ариза ёзаман, — деди Эломонов. — Мени биргина шу оқлаши мумкин.

* * *

Терговчи билан гаплашгани ҳам, ариза ёзгани ҳам ўша кунёқ ҳамма ёққа овоза бўлди. Кечқурун уйга келса, Бинафшахон хуноб бўлиб ўтирган экан, ҳе йўқ, бе йўқ, бирдан ташланиб қолди:

— Биттаю битта қизингиз бўй етиб қолганида бўшамай турсангиз нима қиларди, Саид ака? Ялиниб-ёлворинг эди, йиғланг эди, шунча йил ҳўкиздай ишлаган одам!..

— Рост айтасиз, Бинафшахон, — деди Эломонов. — Ҳўкиздай ишлабман, юмшоғу зарангини сўрамабман ҳам... Қимнинг ерини ҳайдаганимни энди тушундим, энди, омовга ярамай қолганимда...

Бинафшахон, гарчи шоира эса-да, ташбеҳни ёқтирмади:

— Нега? — дея бўғилди. — Нега сизни бўшатади?

— Ҳали бўшатмади, — деди Эломонов. — Лекин ўзим чидолмадим, ариза бериб келдим.

— Одам ўзиям ариза берадимми!..

— Бошқа иложим йўқ эди, Бинафшахон. Уялдим. Кет, деб айтишларини кутиб ўтирмадим. Ахир мендаям орият бор, шунча гапдан кейин яна ўша курсида кўзимни лўқ қилиб ўтираманми?

Бинафшахон неки балони кутган бўлса кутган, лекин бунақасини ўйламаган экан — тахта бўлиб қолди. Ниҳоят, дори-пори ичиб, тагин тили калимага келди:

— Айбингизни ўзингиз биларсиз, Саид ака?

— Қўшшаев пора оларкан.

— Қўшшаев! — дея ҳайратланди Бинафшахон. — Худоёр-а?!

Бинафшахон Қўшшаевнинг бўшаганию аллақачон қамалганини жуда яхши биларди — билатуриб сўрагани Эломоновга алам қилди.

— Ҳаммаси қўшилиб кетди, — деди у. — Ўлжабоев унга тоға эди, Некқадамов — қудаси... Пиллакашлик фабрикасининг директори Тоштемиров билан тўн кийишган жўра. Барисининг томири бир эди.

— Айбдор жазосни топади, — деди Бинафшахон, — лекин...

— Лекин-пекини йўқ, — деди Эломонов. — Учови ҳам ходимим эди.

— Уларнинг идораси бошқа-ку?

— Гап идорадами, Бинафшахон! Гўл эканман, пичоқсиз сўйилдим. Лоақал, Қўшшаев менга муовин бўлганини эсларсиз?..

— Шундай одам-а! — деди Бинафшахон. — Усмон Носирни ёддан биларди-я!..

— Одам эмас, ҳайвон! — деди Эломонов. — Шундай, Бинафшахон, курсдошингиз порахўр чиқди!

— Таъна қиялпсизми?— деди Бинафшахон ранги ўчинқираб. — Айбим — ишга олинг, деб айтганимми? Мен қайдан билибман, ўзингиз аввал тузукроқ бир синаб кўринг эди.

— Синаб кўрдик! Қўлтиғимда юриб, менинг номимдан ҳам пора оларкан.

Бинафшахон буясини ростдан ҳам билмас эди, бирдан руҳи тушиб кетди, йиғлади:

— Пора олса, яшшамагур Қўшшаев олибди, сизда не айб? Порахўр билан баробар экансиз-да, Саид ака?!

— Оғзингизга қараб гапиринг! — деди Эломонов қаҳри келиб.— Қўшшаев турмада ётибди, мен, худога шукр...

— Ишингиз терговга тушганмиш-ку?

— Терговга тушди, холос. Тергов билан турма-нинг фарқига борарсиз?

— Икковиям бир гўр! — деди Бинафшахон ҳиқиллаб. — Тақрон жойда қоламиз энди! Сиз ҳам бошқаларга ўхшаб топармон бўлсангиз майлиди!..

— Бундай деманг, Бинафшахон! — деди Эломонов. — Бу гапингиз... ахир, шоирасиз-а!..

— Э, шоиралигига тупурдим!— деди Бинафшахон баттар фиғони ошиб. — Сиз лоақал пора олиш-ням билмайсиз, кўрқасиз!

— Кўрқмайман, Бинафшахон.

— Кўрқасиз! Кўрқмасангиз, сиз ҳам олар эдингиз!

Бинафшахонни ҳалигача бу аҳволда кўрмаган одам, ҳайратдан ёқа ушлагудай бўлди. Уйга таскин истаб келган эди, лекин маломат эшитди.

— Ҳазар қиламан! — деб қичқирди. — Умрим бино бўлиб, бировнинг бир сўмини еганим йўқ. Топганим — ўзимники. Лақма эканман, мана, жазосини тортяпман!.. Мен сизни сал қайишар деб ўйловдим, хотинимсиз, ахир, юрак деб шеър ёзасиз!

Хотин индамай хонадан чиқди.

Ўша кеча ўринни айри солиб ётишди. Бинафшахон ётоқда. Эломонов кабинетда тунади. Талаба-лик йилларидан ирим билиб асраб қолган қоғоз қал-

поқли чироғини тоққа тиқиб, ёруғида олам замон индамай ўтирди, ҳориб тўшака кирганида ҳам ўчирмади, йиғлагиси келди, кечроқ — хотини билан қизи жимиб қолгач, йиғлаб ҳам олди, лекин Бинафшахон ухламаган экан, эрининг хўрсиниғи қулоғига етдими, ярим тунда келиб, эшикни туртди...

— Ёпиқ, — деб овоз берди Эломонов. — Ичкаридан қулфладим.

— Нега бунча хўрсинасиз, Саид ака?..

— Узр, — деди Эломонов бошини ёстиққа буркаб. — Сал шамоллаб қолганга ўхшайман...

Бинафшахон шиппакларини шипиллатиб изига қайтди. Эломонов жим ётди. Бирор йигирма дақиқа ўтиб, яна қадам товуши эшитилди.

— Саид ака-а...

— Лаббай.

— Энди... ҳалиги гапим... ноўринроқ бўлди-да, а?

— Қайси бири?

— Ҳали... «шоирликка» деб айтганим...

— Ҳа, уми?.. Эсдан чиқаринг, дейсиз-да!

— Азбаройи куйинганимдан... Тағин бировга айтиб юрманг.

— Қизиқмисиз, Бинафшахон, менданки гумон қилсангиз, буёғига қандай яшаймиз?.. Бу гапларни бировга қандай айтаман, ахир, бир чеккаси ўзимга тегади-ку!

— Кечиринг, Саид ака. Раҳмат сизга. Гапимни кўнглингизга олманг, ҳаммаси ачинганимдан...

Бинафшахон хотир жам бўлиб, эшикдан узоқлашди. Зўм ўтмай ошхона тарафдан машинканинг чиқиллагани эшитилди. Ёзяпти, деб ўйлади Эломонов хотинига раҳми келиб, буларнинг жонига балли, шу аҳволдаям ёзаверади, шахсан мен ёзолмасдим...

* * *

Бугунги кунда Эломонов бир варақли қурувчилар газетасига муҳаррирлик қилади. Мансаби аввалгидан жуда кичик, лекин ташвиши ҳам шунга яраша, яъники — тинч, ғавғодан холи. Неки юмуш бўлса, учта қирриқ ходими бор, ўшаларнинг ўзи эплайди. Хар жума чошгоҳ пайти Ҳамроқул деган ходими бўёқ ҳиди анқиб турган варақни олиб кирази, Эло-

монов имзо чекади. Имзо чекаётиб бурун тортадиган одати бор, буни Ҳамроқул ҳар гал хўрсиниқ деб тушунади ва ҳар гал бир хил илжайиб, секин қочриқ қилади:

— Эсга тушдими, Саид ака?

— Нимаям эсга тушарди, Ҳамроқулжон, — дейди Эломонов.

— Нима бўларди, мансаб-да, — дейди Ҳамроқул.

— Бошқаларни иззат қилишни қачон ўрганасиз, ука, — дейди Эломонов оғриниб. — Ҳали униб-ўсишингиз бор, кимсан, журфакни битирган одамсиз-а!..

— Мен ўсмайман, — дейди Ҳамроқул. — Бўлган бўлдиғимиз шу, ака. Тўсатдан ўлиб-нетиб қолсам «Ҳамроқулбой Қаршиев туппа-тузук одамлиғдан ҳафталик варақанинг адабий ходимлиги даражасига гача бориб етди», деб ёзасиз-да, Саид ака?

— Улимни ўйламанг, ука, — дейди Эломонов бошиқлик қилиб.

Ходим билан пачакилашиб ўтиргиси келмайди. Унинг таънасини жуда яхши тушунади, яъники, биз эшакдай ишлаймиз, сен лоақал сатр ҳам ёзмайсан, демоқчи.

Эломонов, не-не зотлар билан гап бериб, гап олишган одам, негадир шу йигит билан гаплашишни уйда қилолмайди. Ўзини айбдордай сезади. Ҳар гал у чиқиб кетгач, гаплашолмаганидан алами келиб, трубкани кўтаради. Ўртоқ Мамашокиров, дейди, аввалги гапим — гап, майли, бирор колхозга агроном қилиб юборишин, лекин бу жой менинг жойим эмас. Ўртоқ Мамашокиров пинак бузмайди, сабаб, деб сўрайди, сиз аввал сабаб кўрсатинг, нега у ерда ишлаёлмайсиз, ўртоқ Эломонов, балки бирор ёрдам керакдир? Эломонов сабабини ҳам айтади: ходимлардан уяламан, ўртоқ Мамашокиров. Лекин Мамашокиров ишонмайди: қўйсангиз-чи, ўртоқ Эломонов, қиз бола эмассизки, уялсангиз, бутун бир катта идорани шунча йил бошқарган одам, энди учта ходимга бас келолмайсизми? Мамашокировнинг овозида андак пичинг сезилади. Эломоновнинг хуноби ошади, учтаси билан эмас, биттаси билан чиқишолмаяпман, қолган иккови дуруст, лекин шу биттаси... Мамашокиров айтганидан қолмайди: ана, биттаси

ёмон бўлса, қолган иккитаси яхши экан-ку, ўртоқ Эломонов, йўқ, бундай ношукурлик қилманг, ҳозирча шу жойни гуллатиб туринг-чи, буюғини биз ўртоқ Бакиров билан маслаҳатлашиб кўрамиз... Қачон, деб сўрайди Эломонов, мен жуда безор бўлдим, ўртоқ Мамашокиров, ахир, қўлимда гулдай хунарим бор, агрономликка ўқиганман! Шошилманг, дейди Мамашокиров, ҳар ишнинг ўз вақти, ўз соати бўлади.

Эломонов ваъдаларнинг пучлигини билади. Охирги марра шу; шу деб ўйлайди, бошқа жойга кетиш йўқ. Агар умид бўлганида, ўртоқ Мамашокиров — анчайин бир ёрдамчи ходим, у билан бундай оҳангда гаплашмас эди. Бор-йўғи бир йилча олдин ана шу Мамашокиров имзога маҳтал қоғозларни қўлтиқлаб, ўзининг кабинетига оёқ учида қатнаганларини эслайди, бошини сарак-сарак қиладики, во дариф, ҳамма кун бир кун эмас экан-да!..

Вақт ўтавергани сайин у ҳам тақдирга тан берди. Ичидан ўтганини ўзи билди, ташига чиқармади. Аввалги алфозда ишлайверди. Ходимлар билан анча иноқлашди. Учови ҳам болали-чақали одамлар экан. Ҳатто Ҳамроқулнинг кўрслигини ҳам узрли топди. Қолган икки ходим, бола фақир газетага ўзи бошлиқ бўлишдан умидвор эди, деб секин шишитишди. Эломонов бу сирдан воқиф бўлгач, хийла вақтгача ўнғайсизланиб юрди, йигитга ачинди, дунёнинг ишлари қизиқ, деб ўйлади, мен-ку, кетолмай ҳалакман, бу бечора етолмай ҳалак.

Катта-катта йиғинларга, даҳлизи одамга тирбанд кабинетларга ўрганган кишининг бундай овлоқ ишхонага кўникиши анча оғир кўчди. Соатлаб хонада холи қолиб кетади, стол устида гунг-соқов бўлиб ётган биттаю битта телефонга мунғайиб тикилади — зора бир жиринг этса! Жирингламай жим туради, номард!..

Шу сабаб, қабулига адашиб-нетиб кирган одамларни тезда қўйиб юборолмайди. Ожизлик қилаётганини ўзи ҳам сезади, лекин гаплашиш истаги зўрлик қилади, келган одамни мажбуран ушлаб ўтиради. Кейин, сўкиб юрмасин, деб хавотирланиб, гап орасида, бирор битмай юрган юмушингиз бордир, Палончиев, деб сўрайди. Айтмаса ҳам ҳоли-жонига қўймайди. Дунёда кам-кўсти йўқ турмуш бор эканми, ахийри у одам бирорта ташвишини айтади. Ким-

га мингта ғишт керак, кимга бир куб тахта, бировга бўёқ даркор, кимдир неча йилдирки машина ололмай гаранг, яна кимдир онасига тузукроқ нафақа тўғрилашни истайди, биров касалхонага ётишни... Гарчи бу ишларнинг бирортаси на аввал ва на ҳозир тасарруфига кирмаган бўлса ҳам, Эломоновнинг эски таниш-билишлари кўп, қолаверса, илгариги нуфузининг чўғи тамом сўниб битмаган, ҳожатманднинг ишини бир зумда тўғрилаб беради. Қарабсизки, бир дақиқа олдин ҳамсуҳбатининг эзмалигидан норози бўлиб ўтирган одам ўзида йўқ хурсанд: раҳмат, ўртоқ Эломонов, раҳмат Саидмурод ака, сизнинг тантилигу мардлигингизга қойилман! Эломоновга бу гаплар ёқади, уялиброқ, лекин ичида мамнун бўлиб айтадики, раҳматига бало борми, Палончиев, бизга бу гаплар чўт эмас, шундай келиб-келиб туринг, одам одамга ғанимат, ахир!

Табиийки, бундай одамлар оқибат юзасидан ҳам Эломоновнинг ҳузурига келиб туради, гаплашади, шахмат ўйнайди, овутади, ёқтира бошлайди.

Қурилиш бирлашмаси бой, ўнлаб бошқармаю трестлари бор. Ишчию хизматчи бўлиб, жами эллик минг одамга маош беради. Бошлиғи — Чоршанбиев деган ёш, камсуқум йигит. Аввал Тошкентда, кейин Ленинградда ўқиб келган. Холимларга ғамхўр. Ширинсухан. Ёш бошида эллик минг одамнинг ташвиши турибди-ю, газетанинг аҳволидан ҳам хабар олиб туради. Шарт-шароит кўнгилдагидан ҳам зиёда. Бир куни Бинафшахон эрининг янги иш жойини кўргани келиб, оғзи очилиб қолди. Кенг, шифтлари баланд кабинет, қулай мебель, қўш рэмли қўш дераза, ҳар деразада биттадан салқинлатғич ғувиллаб ишлаб турибдики, қараб кўзларига ишонмади.

— Дурустдай-ку, Саид ака, — деди. — Дарпардалари ҳам янгига ўхшайди.

— Янги, — деди Эломонов. — Фақат секретарка етишмайди, холос. Бир ҳисобда шунисиям яхши, Бинафшахон. Қулоғим тинч бўлади, рашк қилиб юрмайсиз.

— Ҳо! — деб кулди Бинафшахон. — Мен сизни ҳеч қачон рашк қилмаганман.

— Тўғри қиласиз, — деди Эломонов, лекин ичида сал ранжиди.

— Хушомадгўй кўп экан, — деди Бинафшахон.—

Қани у, эшигингиз олдида уймалашган одамлар?

— Энди, бу ишим мазмун эътибори билан бутунлай бошқача, — деди Эломонов мулзам тортиб. — Қабул деганлари шахснинг нуфузига яраша бўлади. Бу жойда менга кам одамнинг иши тушади, бинобарин, қабул ҳам шунга яраша...

— Йўқ, — деди Бинафшахон. — Одамларда оқибат йўқ, омма манфаати, омма манфаати, деявериб қулоғимни батанг қилардингиз...

— Энди, сиз айтганлар омма эмас-да, хоним, — дея эътироз қилди Эломонов. — Улар... улар шунчаки шотирлар эди, холос!

Топган ибораси ўзига ҳам ёқди. Жилмайди.

— Нега куласиз? — деди Бинафшахон тушунмай. — Урнингизда бошқа одам бўлса йиғлар эди!

— Балким, — деди Эломонов, сўнг курсида қаддини ростлаброқ ўтирди. — Лекин фойдаси бўлармикан, хоним? Йўқ, йиғлайдиган одам бошқа. Танқид тўғри эдики, мен чидадим. Бундан буёғига ҳам чидайман.

— Фурурингиз қолмабди, Саид ака!

Эломонов шунчаки кулиб қўяқолди. Бинафшахон яна бир оз ўтирди, лекин гап қовушавермагач, радиога борай, дoston ўқишим керак, деб чиқиб кетди. У кетгач, Эломонов ечилиброқ кулди. Мансабдан тушганидан бери биринчи марта шундай яйраб кулиши эди. Рост-да, деб ўйлади, улар шотир бўлмай, ким ҳам бўларди? Ўзим-ку ўзим, сўзимга ҳам ҳайкал ясашга шай бўлиб туришарди. Фақат бир нарса — собиқ шотирларнинг бугун бошқаларни лақиллатиб юргани алам қилади, афсуски, бошқаларга бунга айтолмайсан, айтсанг, бу баччағар ғаламислик қияпти, деб ўйлашлари мумкин. Агар шуни ўйлашмаса-да, қоғоз-қалам олсанг-у, жамики шотирларнинг рўйхатини тузиб, керакли одамларнинг қўлига тутқизсанг! Бир ҳисобда, бугун шотирлар тавоф қилаётган кишиларни айбсйтиб ҳам бўлмайди, негаки, Эломоновнинг ўзи ҳам шу кунгача гофил эди, унинг ўзи ҳам кўпроқ рўйхатларга ишонарди, унга ҳам ҳеч ким, сен, Эломонов, шу-шу кимсалардан эҳтиёт бўл, деб айтган эмас. Раим Ғайбаров ҳақ чиқди — бировнинг ақли ақллик қилмайди, оқу қорани ўзинг ажратиб ололмасанг қийин.

Икки ғайча бурун Чоршанбиев, эски мансабининг андишасини қилдими ёки тепароқдан биров тайинлаганми, Эломоновни чақириб, биз бу ёқда машина миниб, сиз пиёда юрсангиз бўлмайди, Саидмурод Замонович, деб янги «Волга» топширди. Эломонов бирлашмада машина қаҳат эмаслигини биларди, бирор ўнта автобазаси бор. Шундай эса-да, ёш бошлиқнинг марҳамати Эломоновга ҳақоратдай таъсир қилди, қизарди, ичида биров, рад қил, паст кетма, Эломонов, деб турди, лекин у Чоршанбиевнинг гапини қайтаролмади, бир ёғи унинг хафа бўлишидан чўчиди, бир ёғи Бинафшахонни ўйлади, ҳарна, машина бўлса, яна эски муомаласига қайтармикин, деб хаёл қилди.

Кечқурун янги ишга ўтганидан бери биринчи бор машина миниб қайтди. Очiq деразадан урилган кечки салқин дилига хуш ёқди. Орқа ўриндиққа ястаниб олиб, кундузги хижолатини унутди. Кайфи чоғ, ўзи яшайдиган кўчага бурилар пайти шоферига айтди:

— Дудутлатинг, Қулмуҳаммадбой, бизнинг кўчада бола-бақра кўп.

Шофер кўчага қараб, бола зотини кўрмади. Лекин катталар истаганча топиларди. Бошлиғининг инятини ўзича фаҳмлади, маъқул тспди, қийқириб кулди:

— Дудутлатамиз, Эломсннов ака, биздан нима кетди!.. Мана мундай! Мана мундай! Энди чўз-ниб... мундай! Қаранг, Эломсннов ака, одамми булар, товукдай тирқираб кетди-я!..

Ожизлик қурсин, Эломснсвнинг ўзи ҳам яйраб кулди:

— Яшанг, Қулмуҳаммадбой, ичим экансиз!

Афсуски, келганини хотини кўрмади. Шоферга жавоб бериб ичкари кирса, Бинафшахон кабинетда қалам тишлаб, янги шеърини ўйлаётган экан. Эрига хиёл бурилиб қараб:

— Намунча шовқин, Саид ака? — деб сўради. — Таксичига мундоқ танбеҳ берсангиз нима қилади ё у галварс бу кўчада оддий одамлар яшамаслигини билмасмикан?

— Таксичи эмас, — деди Эломсннов жилмайиб. — Қулмуҳаммад, йигирма тўрту йигирма тўрт.

Бинафшахон сал юмшагандай бўлди:

— Кимнинг шофери экан, Саид ака? — деб сўради.

— Меники, — деди Эломонов. — Хизмат жойидан.

— Хизмат жойингиз ҳалиям ўшами? — деди Бинафшахон ишонқирамай.

— Хизмат жойим ўша, — деди Эломонов. — Лекин машина беришди.

Бинафшахон янгиликни эшитиб суюниш ўрнига, думи ғажилган қаламини стол четига отиб юборди. Шеър дафтарини шарт ёпди.

— Зўр-ку! — деди. — Бизга ўхшаган бечораларга машина бермайди.

— Энди, менга бергани сизга бергани-да, — деди Эломонов хижолат чекиб. — Бирга минамиз-да, хоним.

— Дунёнинг ишлари қизиқ-да... Бўлмаса, бизлар ҳам сиздан кам меҳнат қилмаймиз.

Эломонов хотинининг ғайирлигидан оғринди, лекин сиртига чиқармади.

— Энди, ҳар жойнинг ўз шароити, ўз имконияти бор, — деди. — Таққослаб ўтиришингиз ножоиз, Бинафшахон.

— Мен бўлар гапни айтдим. Рост-да, давлатнинг машинасини ғалвирдан ўтмайдиганлар минади.

— Мен ҳам бир вақтлар ғалвирдан ўтмайдиган эдим, — Эломонов шундай деб, гапни ҳазилга бурмоқчи бўлди. — Ҳалиям озиб-нетиб кетганим йўқ, вазним ўша-ўша.

— Майли, — деди Бинафшахон, сал чирой очиб. — Майли, иззат қилиб беришган экан, миниб юраверинг, буёғи менгаям керак бўлади. Мендан машинангизни қизганмассиз?..

Шунча аччиқ-тиззиқ гапдан сўнг, хотини бот мунофиқлик қилганини кўриб, Эломоновнинг жаҳли чиқди:

— Ана, — деди, — ана, онангизникида қантариқлик турган «Жигули»ни мининг!

Бинафшахон бир муддат гарангсиб турди, сўнг бирдан кулиб юборди:

— Вой-й, жаҳлингиз қурсин, Саид ака! Ахир, у машина Собиржонники, келиб ўзи минади-ку?

— Жуда бўлмаса, укаларингизга беринг, ўшалар миниб юрсин! Собиржонга аталгани ҳам топилиб

қолар. Четда ишлаган кимса борки, ҳаммаси машина миниб қайтади.

— Собиржон машина миниб қайтишини ўзим ҳам биламан, — деди Бинафшахон. — Қизимизга сеп қилсак, девдим. Тагин гуллаб қўйманг, бу ҳали

— Аввал қизингизга куёв топинг!

— Топилади, — деди Бинафшахон. — Қизимиз кимдан кам? Ўзи хусндор бўлса, дипломи яқин қолди, ақли-одоби жойида. Ўзбекча гапиришним билади...

— Энди, шуниям билмаса, роса юрган эканмизда! — деди Эломонов куйиниб. — Лекин, қизингизнинг талаффузи ёмон. Ўзингиз адабиётчисиз, хоним, лекин шунга эътиборни қаратмаяпсиз.

— Ҳой, Саид ака! — деди Бинафшахон. — Нима, қизингизга душманмисиз?

— Қизиқ гапирасиз-а, Бинафшахон, — деди Эломонов энсаси қотиб. — Лекин олдиндан бунчалар пухта режа тузиш... сеп, машина... Агар куёвда машина бўлса-чи?

Бинафшахон шарақлаб кулди:

— Вой, қизғанчиқ! Вой, сиз очқўз-э! Унда ўзимиз минамиз ахир, худонинг тушунмаган бандаси! Буёги янги нъеса ёздим, номи жуда ажойиб — «Қизи борнинг, нози бор». Самарқанд театрига бермоқчи бўляпман. Тўлқинов ҳамсоя «Қалбим тори»ни қўймоқчи. Пулига «Волга» олса бўлади.

— Менинг яқинроқ қариндошим йўқ, — деди Эломонов. — «Волга»нинг пулини укаларингизга беринг, ҳали шикковиям уйланмаган, тўйга ишлатишади.

— Унда «Жигули»ни қайтариб оламиз.

— Билганингизни қилинг. Лекин, айтиб қўяй, мен машина ҳайдашни билмайман.

— Шофер ёллайсиз.

— Кулги қилишади. Аҳволимиз бундай бўлиб турганда...

Бинафшахонга эрининг андишаси ёқмади, ўктамлиги тутди:

— Ўзим ҳайдайман!

— Унда тузук, — Эломонов енгил тин олди. — Майли, сиз ўрганинг, Бинафшахон. Бизларга энди кеч, ёшлик пайти, қунту идрокнинг мўллигида ўрганган маъқул экан.

— Тўғри, — деди Бинафшахон. — Лекин мен ҳали улгураман. Сиздан ўн ёш кичиклигим бор.

Эломснoв хотинининг гапини шама фаҳмлаб, андак қизарди. Бошида турли ғавфо айланиб, кейин инфаркт, кейин бошқа кўнгилсизликлар... бирор ярим йилдирки, Бинафшахонга тузукроқ меҳр кўрсатолгани йўқ эди. Ҳозир ўйлаб қараса, бу гаплар салкам эсдан чиқиб кетай дебди... Ишдан асабийлашиб қайтади, овқатланади, сўнг ўтириб телевизор томоша қилади, овозинг ўчгур қутидан кўз узганида вақт дегани бир тарафга бориб қолади. Естиққа боши тегди дегунча уйқу элитади. Хайриятки, Бинафшахоннинг шеър, пьеса каби ташвишлари бор, баъзида саҳаргача қалам қитирлатиб, машинка чиқиллатиб ўтиради, акс ҳолда... Эрталаблари чопмасам бўлмайди, деб ўйлади Эломонов, ана, қурғур Тўлқинoв, ҳар тонгда икки маҳалла нарига чопиб бориб келади, қишда музни ўйиб чўмилади, ранги-ям хўрознинг тожидай, хотингаям гапи ўтади, икки гапининг бирида, югуришда хосият кўп, деб айтади, югурган одамнинг ҳамма аъзолари таранг, ҳарнеки меҳнатга шай бўлиб туради...

* * *

...Эломонов узоқ вақт ўйланиб ётди. Бу юришим ҳеч бир рисолага тўғри келмайди, деб ўйлади, касбим — агрономлик, лоақал қишлоқ хўжалик бошқармасида юрсам ҳам тузук эди, Мамашокировдан умид йўқ, Чоршанбиевга ариза берсам-у, Бакиров билан ўзим бориб гаплашсам... аҳволимни тушунар? Жудаям паст кетмасдан, ялинмасдан, жўн қилиб айтишим керак, бошқа иш беринг, бу ишга лаёқатим йўқ... Бир ҳисобда, Галатепага қайтганим маъқул бўларди, лекин Бинафшахон кўнармикан? Қайтага, шоира бўлмасдан муаллимликка ўқиса яхши эди, қишлоқдаги мактабдан иш топиларди, кўнгил, ишқу муҳаббат деганлари бебаҳо нарса-ю, лекин у ёшликдан кўра, ёш ўтганида кўпроқ керак бўларкан, ёшликда олду орқани ўйлаш йўқ, умрнинг ҳам чеки йўқдай, хаёлда нуқул болу гули лола... Сен ўзинг ким, кимнинг ўғлисан, ахийри бир кун қайтаринг бор-ку, ким билан бўлиб, қайларга кетяпсан — инсонликнинг туб мазмуни бўлмиш бу саволлар у

пайтларда эса келмайди. келганида эса, ўзингнинг туғилиб ўсган масканингдан, қадимнинг зўр ақида-ларидан айри тушганингни кўрасан. Шуниси алам қилади. Оилада бир хил йўриқ бўлмаса қийин. Қўш йўриқли оила — оила эмас, дарз кетиб, кейин чегаланган бир идиш, чегаларки, бошпана, рўзгор, даромаду харажат, фарзандларнинг ташвиши... Қимдир албатта ён бериши керак. Мен авваллари ён бермасдим, шунчаки бепарвою кенгфеъл бўлиб юрдим, энди ён беряпман, лекин кимга, нима учун, умуман, Бинафшахон ўзи ким, ахир, йигирма беш йил бирга яшаб ҳам тузукроқ билолмадим-ку, бундан чиқди, хотинингнинг баданида нечта холи борлигини билишнинг ўзи камлик қиларканда!..

Девордаги соат ўн бирга бонг ура бошлади. Эломонов телефонни ўринга олиб, гаражнинг номерини терди.

— Мавлонбой, сизмисиз? Саломатмисиз, укажон, бобойлар бардамми? Шу... ўртоқ Эломонов безовта қиляпти. Қулмуҳаммадбойни юборсангиз.

Диспетчер тузукроқ ухламаганми, овози палағда эшитилди:

— Қулингиз уч соатча бўлди, чиқиб кетган. Киракашлик қилиб юргандир-да!

— Уят сизга, Мавлонбой, — деди Эломонов азбаройи ранжиб. — Қул деманг, мен сизга қулдор эмасман, укажон!

— Э, ўртоқ Эломонов, бу сизга касайтса қилмайди, — деб хириллади диспетчер. — Узимиз яхши кўриб Қул деймиз, энди, қисқачасиям шу-да ўзи... У киши бирор жойда кира қилиб юрган чиқар?

— Шундаймикин... — деди Эломонов, сўнг ўйла-ниб туриб, шоферини ёқлашни лозим топди: — Э, дарвоқе кеча ўзим икки соатга рухсат берувдим, қариндошларининг озгина лозимандаси бор экан. Сал бўлмаса эсимдан чиқай дебди. Бу дейман, Мавлонбой, Қулмуҳаммаднинг баки тўламикин, хабарингиз бўлмадими?

— Билолмадим, — деди диспетчер, сўнг бир бадоларни қитирлатиб, ким биландир гаплашиб олди-да, тағин трубкага дўриллади: — Тўла дейишяпти, Саидмурод Замонович. Бирор саёҳат-паёҳат борми-чи?

— Шунга ўхшашроқ, — деди Эломонов дудмал қилиб. — Хўп, соғ бўлинг, укажон.

Аппаратни жойига қўйиб, киракашлиги учун Қулмуҳаммадни койисаммикин, деб ўйлади, лекин шу заҳоти фикридан қайтди, йўқ, койиса бўлмайди, ҳарна, рўзғорида ўн уч жон, хотини уйда болалар билан овора, ўзи эртадан-кечгача ишда. Бошқа шоферларнинг даромади дуруст, план, рейс, тонна, километр дегандай... шуларни бажарса, маоши ҳам ошади. Қулмуҳаммадга ўхшаб раҳбарларнинг машинасини ҳайдайдиган одамда пул нима қилади, бошлиқнинг хотинини бир марта эмас, икки марта магазинга элтгани учун биров мукофот берармиди!..

Эломонов оёққа қалқиб, керишди, икки-уч марта ўтириб, турди, тиззаларининг сирқираши бир кучайдию шу онда йўқолди. Ваннахонага ўтиб, соқолини олди. Кўкрагидаги тукларига оқ оралаганини кўриб, маъюсланди. Ўтиб кетавераркан-да, деб ўйлади, кун кеча навқирон йигит эдиг-а!.. Бир хаёли Бинафшахон тошойна четида унутиб қолдирган мўйчинани олиш бўлди, лекин узатилган қўли ярим йўлдан қайтди, ҳай, майли, деди, нима, энди қайта бошдан қулунтой бўлармидик! Мурватларни бураб, иссиғу совуқ сувни тобига келтириб, резина қалпоқчани кийиб, бирор беш дақиқа душ остида турди. Ғамгин хаёллар кетиб, баҳри дили очилди. Секин ҳуштак чалди, ҳуштак асносида эски бир хиргойига ўтганини сезмади:

Айтгил, гўзал Санобар, қаер турар маконинг,
Фарғона ё Тошкент, Қўқонми ошенинг?..

Байтни бот такрор этди. Ол-а, Эломонов, деди ўзи, хаёл қурғурнинг борган жойини қара! Кўп байт билардим, урушдан олдин мактабда ҳаваскор ҳам бўлганман, лекин неча йилдирки, ақалли бир хиргойи қилмабман-а? Вақтида бу байтни Бинафшахонга айтсам нима қиларди, кулармиди ёки жеркинармиди? Асли оти Санобар эканини билсам, балки шунга эсига солармидим... Газета-журналда «Бинафша» деб чиққанига мен ҳам Бинафша деб юраверибман, ЗАГСга бориб паспортига қарасам, Санобар экан, онаси Санавар деб айтади, ўзига асл оти ҳеч ёқмайди, нега, ахир буям исм-ку, десанг, ёмон исм, Санобар

бар сўзи самоварга уйқаш, деб вaж кўрсатади, бўл-маса, ўзи асл исмига монанд бўйдор, хушқомат аёл. Лекин ўшанда иш жуда жўн кўчган, декламациянгиз ёқди, Бинафшахон, асли қаердансиз, деб сўрасам, кулимсираб туриб, аввал ўзларидан сўраймиз, Саиджон ака, деди, отимни ҳам биларкан, шунданмикин, шошиб қолдим, айтолмадим, айтсам ҳам, Галатепанинг қаерда эканини тусмол қилолмасди, кейин яқинроқ бир шаҳарни топиб, Каттақўрғондан бўламиз, Бинафшахон, дедим, ўзингиз қаердан бўласиз? Бинафшахон димоғи чоғланиб, э, мен шундоқ Хатирчиданман-ку, Саиджон ака, деди, землак эканмиз-у, лекин билмасдан юрибмиз!

Хотиротдан Эломоновнинг кўнгли хийла равшан тортди. Ҳамма қатори, ёшлигида унинг ҳам эслашга арзигулик кунлари мўл эди. Унда ҳам кўп кечинмалар бўлган, муҳаббат, ранж, изтиробу интизорлик, кўлда қайиқ минишлару анҳор ёқасида билакма-биллак сайр этиб юришлар... худди китобларда ёзилгандай! Уртадаги озгина совуқчилик кейин пайдо бўлди. Балки бу нарса аслида совуқчилик ҳам эмасдир? Балки кўнгилдаги шунчаки қирор бўлиб чиқар? Балки жамики одам боласи ёши ўтавергани сайин шу кўйга тушар? Балки Эломоновнинг ўзи, ишдан кетгани боис, ортиқ даражада инжиқ, сергумон бўлиб қолгандир?.. Айбни бировга тўнкашдан осони йўқ. Ахир, Бинафшахоннинг ҳам ўзига яраша ташвишлари бор, иши ақлий иш, қўлга қалам тутиб, ўзи устида ишлаётган пайтлари кўзига дунё кўринмайди, ёзувчилик меҳнатини Эломонов авваллари менсимайроқ юрарди, лекин шоира билан яшаб билдики, бу ҳам жуда оғир, мияни чарчатадиган иш экан. Бинафшахон ҳар куни бўлмаса ҳам, кун ора лоҳасланиб, юрагидан шикоят қилади. Эломонов раҳми келиб, қўйинг, гулим, эртага ёзарсиз, деса ҳам кўнмайди, ёзади, токи яна, вой сердсам, деб чўзилиб қолгунича ёзади...

Шуларни эслаб, Эломоновнинг ўксаси юмшади. Меҳрибонроқ бўлиш керак, деб ўйлади. Бундан буёгига меҳрибонроқ бўлишга чоғланди. Кўнглида шу илиқ туйғу, артинадиган нарса ахтариб, момик сочиқлар тоғорада ювилмай ётганини кўриб ҳам хафа бўлмади, тагин хотинининг бандлигига йўйди, шу алфозда — бадани жиққа ҳўл, ваннахонадан ётоққа

ўтди, тортмадан тоза чойшаб олиб, каравот устига ёзди, сўнг бир четига чўзилиб думаладию ғумбакка ўралгандай ўралди-қолди. Қиқирлаб кулди, мана, йўргакланган чақалоққа ўхшадик, Эломонов, деди ўзига-ўзи, на қўл, на оёқ қимирлайди; бечора ғўдакларнинг чидаганига қара, ҳалиям уларга осон, йўргакдан ўзга йўсинни кўрмаса, озодлигу чопқиллаб юришнинг қадрини не билсин!

Уйлари ўзига нашъа қилиб, яна қиқирлаб кулди. Қулгани баробар, ортига бир думалаб, «ғумбак»дан халос бўлди. Чойшабнинг қуруқроқ чеккасини ҳима-риб, ҳўл юзига ишқалади.

* * *

Ярим соатлар ўтиб, ташқарига чиқди. Кўрса, майдалаб ёғаётган қор анча тезлашибди, шамол аралаш бўралаб уряпти. Нариги подъезд ёнида машинасини қизитиб турган қўшниси Буюк Тўлқиновга кўзи тушиб:

— Опкетасизми, ҳамсоя? — деб қичқирди.

— Э-э, ўртоқ Эломонов! — деди Тўлқinov. — Сизни спкетай деб турибмиз-да, ака!..

— Қулмуҳаммад кечикди, — деди Эломонов унинг ёнига бориб.

— Қулмуҳаммад кечикса мана биз бор, — деди Тўлқinov машина эшигини счаркан. — Тезроқ кинринг, ака, совиб кетмасин.

Эломонов шошиб машинага кирди, эшикни зичлади, Тўлқinov машинани юргизди.

— Пинак зўр бўлдими, ўртоқ Эломонов? — деб сўради катта йўлга чиқаётиб. — Ўзиям зап пинак-боп иш топгансиз-да, агар яна шунақасидан бўлса, бизларгаям дарагини бермайсизми?

— Энди, ўзим омонат жойга сизни олиб борсам бўлмас, — деди Эломонов кулиб. — Бу дейман, Буюкжон, қишдаям дўппида юрасиз, совуқ кор қилмайдимми?

Тўлқинсв, ўнг қўли рулда, чапи билан дўпписини ўриндиққа олиб қўйди, ярғоқ бошини қашлади, сўнг дўппини бошига қўндирди.

— Совуқ биздан қўрқади, ўртоқ Эломонов, — деди салмоқлаб. — Сибирга гастролгаям қишнинг чилласида дўппи билан борганмиз! Ҳамма артистлар теллак кийган, биз — дўппида! Энди, одамларнинг

хайронлигини кўрсангиз, айниқса, аёллари! Темпераментингиз зўр, Буюк акажон, деб ўлиб қолган!..

Эломоновга Тўлқиновнинг Сибирга дўппи кийиб боргани ёқмади:

— Шу, сал бодироқсиз-да, Тўлқинов, — деди. — Энди жудаям «акажон» демагандир?

— Қасбимиз шу-да, ака, озгина қўшмасак бўлмайди, — деди Тўлқинов кулиб. — Биз асли юморист эдик. Юмор дегани муболағасиз яшолмайди, очиқ танқидни биров ёқтирмайди, ҳаммасини ўзингиз тўқиб-бичишга мажбурсиз. Юмор ёздик, миниатюра ёздик, шингил ҳикоя... Кейин, ўзингизга маълум, пьесага ўтиб кетдик.

— Пьесачилик нисбатан тинч бўлса керак-да?

— Оғир, ўртоқ Эломонов, тинч-у, лекин оғир. Артист халқини биласиз, ўзибилармон халқ, шуларни бир йўриққа солгунча она сутим оғзимга келади. Ўзларидан қўшиб гапиришади, мен эса бунга йўл қўймайман, агар ҳар ким сўзингни бузаверса, унда ижод қилгандан не фойда? Текстга қолганда жудаям қаттиққўлман.

— Мен бу гапларга кўп тушунмайман, — деди Эломонов.

— Бизнинг театрга бормай қўйдингиз, ўртоқ Эломонов, — деб ўпкаланди Тўлқинов. — Илгари борардингиз.

— Хизмат юзасидан эди-да, — деди Эломонов.

— Янганинг пьесасини қўйсак, албатта, келинг.

— Вақт бўлса борарман...

— Ҳафсала бўлса, вақт доим топилади. Айтмоқчи, сизни яна каттаради, деган гаплар юрибди, шу ростми?

— Албатта, ёлғон, — деди Эломонов парвосизроқ бўлишга уриниб. — Қаердан эшита қолдингиз, Тўлқинов?

— Эшитдик-да, — деди Тўлқинов сирли қилиб. — Биласиз, театрда янгиликни тезроқ эшитасиз.

— Бе! — деди Эломонов танида ширин бир оғриқ жимирлаб. — Ўлган қайтиб тирилармиди, Буюкжон!

— Туянинг ўлиги — сичқоннинг тириги!

— Ёлғондир? — деди Эломонов ҳам илинж, ҳам ҳадик билан.

— Биз бежиз гапирмаймиз, ўртоқ Эломонов.

Эломоновнинг ичи қизигандан қизиди. Яна гап кавлагиси келди-ю, лекин чўчиди, гўё оғиз очса бас, кўнглидаги илинжи ҳуркиб кетадигандай туюлди. Сўраёлмади, ўша илинжнинг жимиллаган тотини туйиб кетаверди. Тўлқиновни кўпда икки суймайди-ю, лекин ўзи дуруст одамга ўхшайди, юморист-сатирик бўлганман, деб мақтанади, лекин анча беозор кўринадди, директорлик қилаётганига ҳам олам замон бўлди, лекин театр нуқси урмаган, тақир бошига дўппи қўндириб юради, ахлоқи ҳам тузукдай, ҳар ҳолда, хотин-потин алмаштирганини эшитганим йўқ...

Назарида кўчалар ёришиб кетгандай эди. Қорнинг оқлигиданми, ёинки, кўнгилининг равшанлигиданми, ўзи ҳам билолмади.

Одамлар ҳам кўзига чўғдай кўринди. Оқ тивит рўмол ўраган хстинлар олдинда суриб кетаётган аравачаларга алоҳида меҳр билан боқди. Гарчи кўрмаса-да, ҳар аравачада снасининг бошидаги рўмолдай оқ ёпинчиққа ўралган дўмбоққина ўғил болалар ётгандай туюлди.

Бирлашмага қараб бурилишганда, Тўлқинов тагин тилга кирди:

— Энди бизгаям ёрдам қўлини чўзиб турасиз-да, ўртоқ Эломонов?

Эломонов индамади. Бошқа пайт бўлса. Тўлқиновни ялтоқилик қилманг, дўстим, деб койиган бўларди, лекин бу гал индамади. Бояги гапдан сўнг Тўлқинов дунёдаги энг билагон одам бўлиб кўринди.

Тўлқинов машинани бирлашма биноси олдида тўхтатди. Аввал ўзи чиқиб, Эломонов ўтирган та-рафдаги эшикни очди. Эломонов папкасини қўлтиққа олиб, машинадан тушди-да, Тўлқиновга раҳмат айтиб, бинога қараб юрди. Кираверишда, чап қўлдаги эски стол ёнида ўтирган мўйсафид уни кўриб ўрнидан турди:

— Сизни сўраб келишувди, раис бува.

— Ким экан?

— Билолмадим. Кабинетингизда ўтирибди. Чойпой дамлаб бердим. Зарур ишим бор, дейди.

Эломонов қадамини тезлатди. Чапдаги йўлак охирига қараб бораркан, юраги дукиллаётганини сезди.

Қим бўлдийкин, деб ўйлади, тагин масъул ходимлардан бирортаси хабар келтирган чиқса-я... Кабинетига қўйлашиб, юзига бепарвороқ тус берди ва эшик қабзасидан тортди. Тортдию анграйиб қолди: кабинетда ихчамгина симоби салла ўраган, эгнида юпқа кўк камзул, оёғида янги маҳси-калиш, сочсоқоли батартиб кузалган... кўп пўрим ва шаҳарбоп бўлиб... Ибодулло Махсум чой ичиб ўтирарди! Эшик очилиши билан ялт этиб қаради.

— Ҳа, нега туриб қолдинг, Саидбой? — деди. — Ё мени танимадингми?

Эломонов қизарди. Салом берди. Ибодулло Махсум, чиройи очилиб, қулоч ёзиб, бери кела бошлади. Қучоқлашиб кўришдилар.

— Хуш кепсиз, Махсум ака, — деди Эломонов.

— Саломат юрибсанми, Саидбой? Уй ичларинг, бола-чақа... ҳаммаси тузукми?

— Дуруст, Махсум, ака, дуруст. Ўзингиз бардамгина юрибсизми?

— Э, биздан нима кетди, Саидбой, юрибмиз-да, — деди Ибодулло Махсум. — Ғуччи акам салом айтди.

— Саломат бўлсин.

— Акам мени элчи қилиб юборди, Саидбой.

— Баҳай, — деди Эломонов. — Қани, нега тикка турибсиз, чўкинг.

Ибодулло Махсум ўтирди. Эломонов ҳам, пальто билан телпагини шкафга илиб, чеккароқда тизилган курсилардан бирини олди-да, меҳмоннинг ёнига ўтирди.

— Уйга ўтавермабсиз-да, Махсум ака, — деб ўпкаланди у.

— Уйингга боролмадим, — деди Ибодулло Махсум. — Ростини айтсам, кўнглингга олмайсан, келининг сусти босади.

Эломонов бу гапни эшитмаганга олди, юзида тавозе, тагин лутф қилди:

— Хуш кепсиз, Махсум ака... Элчилик, деб айтдингиз, хўш, хизмат?

— Дарров хизматдан келасан-а, Саидбой. Ё ҳукматнинг одами жўнроқ гапиролмайдими?

— Энди, бизнинг у ишларга дахлимиз ҳам қолмади, — деди Эломонов жилмайиб. — Бундан бўён... шу ерда... тинчгина ишлаб ётибмиз.

— Дуруст, — деди Ибодулло Махсум. — Идо-

рангни ўзим тополмасдим, лекин барака тошкур
Тошпўлатбой топиб берди.

— Қайси Тошпўлат? Ғайбаровнинг ўғлими?

— Тўнғич ўғли. Узи қоларга унамади. Нимаям
дейман, жавоб бердим.

— Тошпўлатбой сал ўррўқ, — деди Эломонов
нолигандай бўлиб. — Бўлмаса, мен у йигитга бирор
ёмонлик қилмаганман.

— Отаси раҳматлига тортган, — деб изоҳ берди
Ибодулло Махсум. — Сен уни хафа қилганмидинг?

— Йўғ-э, Махсум ака!

— Йўқ дема, ораларингда бирор гап ўтган чи-
қар? Мен унга, мансабидан тушиб, пасайиб қолган-
дир, деб айтсам ҳам қолишга унамади.

— Энди, Махсум ака, биз мансабда туриб ҳам,
жуда ундай баландлаб кетган жойимиз йўқ эди, —
деди Эломонов хафа бўлиб. — Сизки шу гапни
айтгандан кейин... бошқадан не умид?

— Сенга ҳаддимиз сиғади-да, — деди Ибодулло
Махсум жилмайиб. — Ҳаддимиз сиғадики, гапира-
миз. Мана, чойдан ич...

Эломонов узатилган пиёлани олди, лекин ҳўпла-
мади, столга қўйди. Ибодулло Махсум бир муддат
унга қараб турди, сўнг сўради:

— Бу дейман Саидбой... уст-бошинг бир аҳволда...
сал ҳасисроқмисан?

— Йўқ, — деди Эломонов қизариб. — Ҳасис-
ликнинг юзини тескари қилсин.

— Уйлаб кўрсам, каттакон пайтингдаям одми
кийинардинг?

— Раҳбар одам сал... камтарроқ бўлиши ке-
рак, — деб тушунтирди Эломонов. — Олд ортини
ўйламаса бўлмайди, яхши-ёмон кўз бор...

— Энди-ку, катталигинг қолмади, камтарликка
бало борми? Тузукроқ кийин, ука, аввал кийинмаган
бўлсанг ҳам, энди тузукроқ кийин, яхши-ёмон кўз
энди бўлади. Ана, хотининг қандай ясаниб юради, ҳар
ҳафта телевизорда кўрамиз, қизларимизга одоб ўр-
гатади!..

— Замонавий аёлларнинг йўриғи бошқа. Мах-
сум ака, — деб чайналди Эломонов. — Аёл киши
яхши кийиниши керак. Бунинг бир хил эстетик жи-
ҳатлари бор.

— Уни-буни қўй. Саидбой, буёқда биз тўй бош-

ладик, — деди Ибодулло Махсум. — Шунга айтимчиликка келувдим.

— Муборак бўлсин, — деди Эломонов иштиёқсизгина, сўнг илжаймаса бўлмаслигини сезиб, секин оғзининг танобини қочирди. — Муборак бўлсин, Махсум ака. Тўй бўлса, мана биз, бел боғлаб хизмат қиламиз. Нима камчиликлар бор, айтнинг?

— Хизмат ўзимиздан ортмайди, — деди Ибодулло Махсум. — Кеча келиб Тошпўлатбойникида тунадим. Биласан, отаси яқинда қазо қилган, шунга розилик олай, деб...

— Файбаровнинг қазосигаям уч йил бўп қолгандир?

— Тушунмабсан, Саидбой, — деди Ибодулло Махсум. — Файбаровдай одамларга ўн йил аза тутсам озлик қилади. Кўп яхши одамлар дунёдан ўтиб борапти. Бу ёқда Мустафоям қазо қилди.

— Э, аттанг, — деди Эломонов, — Менга ҳеч ким хабар қилмабди-ку... Эндиги гал борганда фотиҳага ўтарман. Тўй кимга. Махсум ака?

— Ғуччи акам кичкина неварасини ётқизяпти.

— Азадорларни чақирдимиз? — деб сўради Эломонов ўзининг ҳам азадор эканини ўйлаб.

— Қишлоқдагилардан розилик олдик, Саидбой. Тошпўлат билан сен қолувдинг. Холанг раҳматлининг ҳали йили тўлмади...

— Йилини бергани бораман, Махсум ака. Лекин Ғуччи акамга, Саидмурод рози экан, деб айтасиз. Энди, ҳаёт бор жойда ўлим ҳам бор, бировнинг тараддиси мени деб тўхтаб қолса яхшимас.

— Тошпўлатбой билан бирга шанба куни борасан. Бориб, Ғуччи акамнинг уйидан бир пиёладан чой ичиб келасизлар.

— Майли, — деди Эломонов. Бинафшахонга, шанбада Хатирчига ўтамиз, деб ваъда берганини эслади, лекин Хатирчи сафарига кўнглида заррача иштиёқ сезмади. — Майли, Махсум ака, албатта, борамиз. Бошқа илтимослар йўқми?

— Ўзинг омон бўлсанг, шунинг ўзи бизларга катта давлат, Саидбой.

— Йўқ, бемалол айтаверинг, уй-пуй қурсангиз, тахта-махта керак эмасми? Зақун йўли билан, ўз нарҳида олиб бераман.

— Қўй, Саидбой, бундай майда нарсаларга ара-лашиб юрма, — деди Ибодулло Махсум. — Биз энди қаридик, бизга энди иккита билакдай хода керак, холос. Худога шукр, боғда ёш терагимиз кўп.

— Нафасни иссиқ қилинг, Махсум ака! — деди Эломонов ичида енгил бир ғусса уйғониб. — Ҳали кўп яшайсиз. Дучор қилмасин-у, лекин дард-пардга чалинсангиз, бемалол келаверинг, ўзим зўр дўхтирларга кўрсатаман.

— Ҳимматинг учун қуллуқ, Саидбой. Лекин ўзимиздаям дўхтир кўп, бариси ота қадрдон, пораям сўрамайди.

Эломонов, бу ерда ҳам ҳеч ким пора олмайди, демоқ бўлиб оғиз жуфтлади, лекин гапи бўғзида қолди — кабинетга шофери Қулмуҳаммад вағиллаб кирди:

— Биз келдик, Эломонов ака! Хизмат бўлса буюринг! Э, э, Махсум бува-ку! — деб хитоб қилди меҳмонга кўзи тушиб. Бориб Ибодулло Махсум билан қуюқ кўришди. — Омонликда юрибсизми, Махсум бува?

— Келбатингни Нурум чиноққа ўхшатдим, — деди Ибодулло Махсум. — Уғлимисан?

— Топдингиз, Махсум бува, топдингиз! — Қулмуҳаммад Ибодулло Махсумнинг елкасига урди.

— Ақлингни билмадим-у, лекин кучинг дуруст экан, — деди Ибодулло Махсум.

Қулмуҳаммаднинг қилиғидан Эломоновнинг гаши келди. Умри бино бўлиб, бунақа шоферни энди кўриши: на каттадан, на кичикдан уялади.

— Кечикдингиз, Қулмуҳаммадбой, — деди у. — Қира-пира қилдингизми, дейман?..

— Бизга қира керак эмас, Эломонов ака! — деди Қулмуҳаммад қовоқ солиб. — Йўли бир бўлса оламиз, лекин атай қира қилмаймиз. Бола-чақанинг ёнида, тинчгина рулни бураб юрибмиз, бизга шу керак. Буёққа ўтмасдан олдин дальний рейсга қатнаб топган озгина жамғарма бор, яна икки-уч йил шуни майда чайнаб турсак, бу тарафдан болаларнинг катталариям топармон-тутармон бўп қолади.

— Майли-ю, лекин кечикмаслик керак-да, ука. Сизни оқлайман деб, диспетчерга ёлғон гапирдим.

— Янгамиз, — деди Қулмуҳаммад, — янгамиз

кеча, тўққизга қолмай келасиз, деб эди, мен сизни билади, деб хаёл қипман.

Эломонов мулзам бўлди. Ибодулло Махсумга қаради. Лекин, меҳмон ҳеч гапни эшитмагандай, дераза тарафга боқиб турарди.

— Энди мен билан маслаҳатлашинг, Қулмуҳаммадбой, — деди Эломонов овозини баландлатиб. — Машинага янгангиз эмас, мен хўжайинман.

— Бўпти, — деди Қулмуҳаммад. — Бизнинг амалимиз кичкина, Эломонов ака, ташвишимиз ҳам шунга яраша. Рулни бураб ўтирамыз, тўрт ғилдирак ўзи борар жойни топиб олади.

Эломонов индамади. Бинафшахоннинг яшириқча қайга борганини ўйлади. Шофердан сўраш ўнғайсиз эди, хотинига ишонмас экан-да, деб ўйлаши мумкин. Қулмуҳаммад ҳам, гўё унинг хаёлини сезгандай, секин изоҳ берди:

— Базага бордик, Эломонов ака. Янга бир талай сочиқ сотиб олди. Мунча кўп олдингиз, акам пайтава қилиб ўрайдими, десам, жаҳли қўзиб, мени галварс, деб сўқди. Лекин хизмат ҳақиға биттасини совға қилди, жуда зўр сочиқ, кўллари бор, сузиб юрган ғозлариям бор. Машинада турибди, опкелсам кўрасизми?

Эломонов Ибодулло Махсумнинг ёнида уятдан ерга киргудай бўлди.

— Мен янгангиз опкелганини кўрарман, — деди ғижиниб.

— Аммо-лекин сизгаям ёқади, зўр сочиқ!

— Гапни камроқ қилинг, Қулмуҳаммад, завравкангиз тўлами?

— Жудаям тўла-да, Эломонов ака. Икки кунлигини ғамлаб олдик. Сафар борми?

— Ҳали номаълум.

— Агар бошқа ишингиз бўлмаса, Махсум бувамини автобусга элтсак. Ё бугун қолаверадиларми? Эломонов Ибодулло Махсумга қаради:

— Бу... уйга бормаймизми, Махсум ака?

— Қайтмасам бўлмайди, Саидбой, — деди Ибодулло Махсум. — Кейин, бир мавриди билан бафуржа келармиз.

Эломонов уни кузатгани чиқди. Недир яхши гаплар топиб айтгиси келди, лекин айтолмади, бир чеккада ишшайиб турган шоферидан тортинди.

— Албатта боргин, Саидбой! — деди Ибодулло Махсум машинага ўтириб.

— Хўп, Махсум ака.

Қулмуҳаммад машинани елдириб кетди. Эломонов бирдан ҳазин тортди. Шунча йўлдан мени йўқлаб келибди, деб ўйлади, унутмабди, албатта бораман, узилишиб кетсак бўлмайти, бари бир, қайтиш деган гап бор, улар менинг хокимни бегона жойда қолдирмас... Ўзини қутилмаганда мурда тасаввур этди. Тасаввур этди-ю, чўчимади. Негадир бошида хотини, ўғли ёки қизини эмас, Ибодулло Махсумни кўрди... Шунча йўлдан ранж чекиб келибди-я, деб такрор ўйлади, ҳали оз-моз қадрим бор экан-да. Бирдан кўнгли бузилди. Болаларнинг ота юртини севмагани ёмон, деб хаёл қилди, уларни Галатепага ўргатиш керак. Замон минг олға кетгани билан, бари бир, хешлик қолади, маскандошлик қолади, дунё бир кунлик эмас, ота юртини билмаган одам наслу насабнинг қадрини биларми-ди!..

* * *

Маъюс алфозда кабинетига қайтди. Ўтиргани барсбар телефон жириглади. Трубкани олиб, қудаси Остоновнинг товушини эшитди:

— Ўзимиз йўқламасак, ҳеч эсламайсиз, Саидмурод Замонович? Саломат бормисиз?

— Юрибмиз, — деди Эломонов руҳсизгина. — Чет элдан хабар борми?

— Бор, — дея қувониб сўзлади Остонов. — Қуёвдан кунни кеча хат олдик. Яхши юришибди экан. Ўзингизда нима янгиликлар бор?

— Қишлоққа бормоқчиман, холамнинг маъракаси...

— Бизгаям, албатта, хабар қилинг, — деди Остонов. — Ёрдам керак эмасми?

— Йўқ, раҳмат.

— Қуда, — деди Остонов овозини пасайтириб, — бир хил гаплар юрибди, шу ростми?

— Билмадим, қандай гап экан? — деди Эломонов совуққонлик билан.

— Биласиз, қуда!

— Билмайман.

— Йў-ўқ, биласиз!.. Бошқани қўйинг, лекин биздан гап яширсангиз бўлмайти, қуда!

— Ҳозирча тайинли бир гап йўқ. Сизу биз сафарбар одамлармиз, ўртоқ Остонов, агар маъқул топишса...

— Мендан ҳам сўрашувди, — деди Остонов. — Бирор ҳафта бўлди. Мен сизни анави Қўшшаевга мутлақо алоқаси йўқ ва бўлмаган ҳам, деб айтдим.

— Бекор қипсиз. Қўшшаевга жуда алоқам бор. Уни ўзим ишга олганман.

— Бунақа айб ҳаммамизда ҳам бўлиши мумкин, ўртоқ Эломонов. Сиз ҳалол одамсиз.

— Мен гўлроқман, ўртоқ Остонов, пахта қўйманг.

— Камтарлик қилманг, қуда! — деди Остонов кулиб. Кулгисидан трубка зириллаб кетди. — Собиқ шогирдларингизнинг сизга ихлоси баланд.

— Хўп, қуда, кейинроқ бафуржа гаплашармиз, — деди Эломонов гаши келиб.

У трубкани жойига қўйди. Қудаси ярим йилдан бери йўқламаган эди, наҳотки бирор эпкинни пайқаган бўлса?.. Ичида бир олам гумон, бесаранжом бўлиб ўтирди. Телефон яна жиринглади. Қулоқ тутиб, унутилиб кетай деган бир овозни эшитди:

— Эломонов ака, бир йўқлаб қўяй, деб эдим...

— Йўқлаган одамнингиз йўқ, — деди Эломонов. — Чиқиб кетган.

Трубкани жойига ташлаб, алам билан кулди: шотирлардан! Демакки, Тўлқинов шайтоннинг гапида жон бер экан. Эломоновнинг юраги сиқилди. Ёлғиз қолса бўлмаслигини сезиб, стол четидаги тугмачани босди. Сўнг бетоқат кутди. Илгари, эски иш жойида, тугмача босилган заҳоти дафтар-қалам тугган котиба аёл кирарди. Лекин бу ерда котиба йўқ, тугмачанинг қўнғироғи нариги хонада жиринглайди. Ҳафсаласи келса, ходимлардан бирортаси киради, ҳафсала қилмаса, бу ҳам йўқ.

Ун дақиқалар ўтиб, эшик очилди. Бўсағада Ҳамроқул пайдо бўлди.

— Лаббай, ўртоқ Эломонов!

Овозида заҳар, лабида кулги — қотиб турди.

— Келинг, Ҳамроқулжон, қани, ўтиринг.

Ҳамроқул келиб ўтирди. Эломонов унга айтадиган бирор гапи йўқлигини англаб, чўчиб кетди.

— Нима янгиликлар бор, Ҳамроқулжон? — деб

сўради, саволи бемаънилигини ўйлаб, азобланди, курсида ғимирлаб қўйди.

— Янгилик йўқ, — деди Ҳамроқул.

— Их, — деди Эломонов. — Нега, Ҳамроқулжон?.. Ахир... бутун бошли идора-ку?!

— Идораликка идора, лекин янгилик йўқ. Бори-ни босмага топширганмиз, вақтингиз бўлса, эртага чошгоҳ пайти қўл қўясиз!

Эломоновнинг кўкраги санчди. Билдирмасликка уриниб, манглайига тошган совуқ терни секин артиб олди.

— Майли, борақолинг, ука, — деди. — Лекин, билиб қўйинг, сизга ёмонлик тиламайман. Умидингиз шу курсидан бўлса, сабр қилинг, яқинда оласиз ҳам...

Ҳамроқул жим бўлиб қолди. Эломоновга тикилиброқ қаради. Юзи бўрдай оқарганини кўриб, қўрқиб кетди.

— Э, тобингиз йўқ-ку, Саидмурод ака, — деди. — Ҳозир сув опкеламан.

— Керакмас.

Ҳамроқул шошиб чиқди. У қайтаб келгунча, оғриқ хиёл пасайгандай бўлди. Эломонов ходими келтирган стаканни олиб, бир ҳўплади.

— Раҳмат, ука.

— Узр, Саидмурод ака...

— Қўяберинг, Ҳамроқулжон, — дея беҳол қўл қимирлатди Эломонов. — Юракнинг мазаси қочиб қолган. Майли, сиз бориб ишланг, ука...

— Сизгаям қийин, Саидмурод ака, — деди Ҳамроқул ҳамдардлик билан.

Эломонов қаддини рстлаброқ ўтирди.

— Балким... бирор илтимосингиз бордир? — деб сўради. — Уялманг, ука, айтаверинг.

— Э, қўйинг шу гапларни, — деди Ҳамроқул. — Уз жонингизни ўйласангиз-чи!

— Уй масаласи қандай?

— Утган йили тўғри бўлди. Шарипов ёрдамлашди.

— Шарипов тузук йигит, — деди Эломонов фахр билан. — Ўзимизнинг кадримиз.

— Биз ҳам сизнинг кадрингизмиз, Саидмурод ака, — деди Ҳамроқул унга раҳми келиб. — Уйга борсангиз бўларди. Бир варақлик нарса, уч бирдай

йигитдан ортармиди... Узим эртага уйингизга имзога олиб бораман.

— Уйда зерикаман, ука, — деди Эломонов. — Хотин ишда, қиз пахтада... Уғлимиз хорижга кетган.

— Керак бўлсам чақирарсиз, Саидмурод ака.

Ҳамроқул кетди. Эломонов у ҳақда, ўжар-у, лекин ўзи ёмон боламас, деб ўйлади, курсидан умидворлиги айб эмас, ахир, у ҳам нима қилсин, беш йил шуни деб ўқиган, менинг бу ерга келишимни туш кўрибдими!..

Боя йўлда Тўлқинов уйғотиб кетган илинж тагин кўнглига тафт берди. Ортиқ ҳаяжонга тушмаслик учун чўнтагидан дори олиб шимди. Дори бирдан таъсир қилди. Тиришган мушаклари салқи тортиб, юрагининг зарби маромга келди. Ошиқма, Эломонов, деди ўзига-ўзи, агар ишлар бароридан келса, Ҳамроқулни ўрнимга қўйиб кетаман, тўғрисўз бола, юмшоқсупурги эмас...

Ким биландир кўнгил ёзиб дардлашгиси келди. Қанийди, шундай пайтда бирор биродаринг ёки ҳамширанг бўлса, ўтирсанг-да, ҳамма гапингни очиқ айтсанг, кулади, деб ҳадик олмасанг... Лекин у отадан ёлғизтирноқ ўғил. Яқин-яқинларгача тириктан битта холаси бор эди, ундан ҳол олиш баҳона, Галатепага борарди, гаплашиб, дилига бир таскин солиб қайтарди. Энди сезсаки, холанинг иззатини кўпда жойига қўймаган экан. Рост-да, Бинафшахоннинг кўнглига келмасин деб, яшириқча олиб борган икки-учта рўмол билан уч-тўрт кийимлик читдан бошқа яна не илтифот кўрғазди? Лекин, хола раҳматли, қаноатли, яхши аёл эди, уч газ мато ўралган қоғозни қўлларида гўёки бир ботмонлик бўхчадек вазмин тутарди, жиянининг меҳру оқибатидан хурсанд бўлиб, кўзларига ёш олардики, раҳмат болам, бекорга чиқимдор бўпсан, ахир, менгаям одил ҳукуматимиз пул беради, ўзингни кўрганам кони давлат эди-ку, болам!

Хола ана шундай камсуқум эди. Камсуқумлики, беқадрлик билан баробар! Энди ўйласанг, ўзингнинг ҳам кўзларингга ёш келади, аввал оқ сочига зар сочиб, кейин ўша олиб борган рўмолингга ўраб қўйишинг керак экан!

Энди хола раҳматли бўлди, Эломонов унинг етти-сую қирқини ўтказиб келганидан бери, мана, неча

ойдирки Галатепага ҳам ўтолмайди. Бу тарафдан холанинг йили яқинлашиб келяпти.

Бугун Ибодулло Махсумнинг келгани дуруст бўлди. Эломонов усиз ҳам қишлоқни тусаб юрувди, лекин Махсум сабаб, уни бошқача бир соғинди... Ташвиш-тадорик кўп. Ҳали ўғилни ўйлайсан, ҳали қизни... шуларни деб еласан, югурасан. Билса билар, билмаса, кейинроқ, ўзларининг бошларига тушганда билар...

Эломонов мижжасига қалққан икки томчи ёшни енги билан артди. Майли, деди хўрсиниб, ҳамма ўз кунига омон бўлсин...

Шу пайт телефонга жон кирди — Бинафшахон экан. Иши кўп чоғи овози ҳорғин туюлди:

— Бозорга бордингизми, Саид ака, бугун сизнинг навбатингиз?..

— Йўқ, — деди Эломонов. — Сал тобим қочиб турибди, Бинафшахон, шунга...

— Алдаманг, Эломонов!

— Эртага бораман. Уйдагиси яна икки-уч кунга етарли-ку?

— Шундайми? — деди Бинафшахон ёқтирмайроқ. — Бўлмаса, Собиржоннинг иши эсдан чиқмасин.

— Хўп, — деди Эломонов. — Дарвоқе, кичкина бир янгилик, Бинафшахон. Чошгоҳда Тўлқинов билан гаплашиб эдим, қайдан эшитган бўлсаям сирлироқ бир гап қилди, яна кўтариладиганга ўхшаб қолдик...

— Ростданми? — деди Бинафшахон ҳаяжонланиб.

— Ҳозирча тахмин, — деди Эломонов. — Хўп, хоним, кейинроқ телефон қиларсиз.

— Ўзингизда бўласизми? — деб сўради Бинафшахон. Овозида фавқулудда ҳурмат ва ҳайқиш зуҳур бўлди.

— Ҳа, шу ердан, — деди Эломонов, сўнг хотинига ширинроқ қилиб танбеҳ берди: — Ғализроқ гапирдингиз, хоним. Она тилимизда одам ўзида эмас, аниқ бир жойда, масалан, кабинетда бўлади.

— Узр, Саидмурод ака.

— Ҳеч бокиси йўқ.

— Саидмурод ака-а...

— Лаббай?

— Тсбингиз йўқ бўлса, анави китобга... бирорта

оёқ-қўли енгилроғини юборсангиз бўлмайдими?

— Йўқ, ўзим бораман, — дея чўрт кесди Эломонов. — Хўп, хайр.

Эломонов телефонни четга суриб, ҳайҳотдек кенг кабинетига назар ташлади. Кабинет аввалгидек ғусса уйғотмади. Яхши ҳам эмас, ёмон ҳам эмас, деб ўйлади, одамига яраша.

Телефон яна устма-уст жиринглади. Лекин Эломонов парво қилмай ўтираверди...

* * *

Галатепага борсам, деб ўйлади Эломонов, катта-кичкини тўплаб, холамнинг йилини ўтказсам, узримни билдирсам... Камроқ боришимни айтмаса ҳам қишлоқларнинг олдида юзим ёруғ, амалдалик пайтим ҳам қўлдан келганича қарашиб турардим. Ҳали бирорта галатепалик, ўв, Саидмурод, бурнинг кўтарилиб кетибди-ку, деб таъна қилгани йўқ. Хизматим сингандирки, бунақа гапларни айтишмайди, бўлмаса Назар Махсумнинг прокурор ўғли Санақул ҳақида қанча латифа кезиб юради, бечоранинг айби — эндигина ўқишни битириб терговчи бўлиб ишга келган пайти, қишлоқдаги қайсидир зиёфатда маст бўлиб амакисидан калтак еганида кайф аралаш, номард галатепалик, ҳали ҳаммангни қаматаман, деб айтгани. Санақулбой отасига тортган деб нақл қилишади, лўлидан зўр чиқса, аввал ўзининг чодирини бузади, унида бўлса, урвоғига татийди, ахир. Назар Махсумнинг ўзиям укаси Абдулла раисликка сайланган куннинг эртаси колхознинг отхонасига бориб, укам — раис, мен — катта, деб энг зўр арғумоқни миниб гузарга чиққан экан-да!..

Хайриятки, Эломоновнинг отаси чўпон ўтган, улусга бурнидан баланд гап қилмаган. Унинг ўзи ҳам бировга чакки сўз қотмаган. Ҳар йил баҳорда сойнинг кўпригини сел олиб кетарди, бетон устунлар ўрнатиб, тўфонга ҳам чидайдиган кўприк қурдириб берди. Одамлар ҳалигача «Саидбойнинг кўприги», деб айтишади. Раим Ғайбаров замонидан қолган эски мактаб биноси ёнига уч қаватли мактаб туширди. Янги мактаб лойиҳаси Шўрқудуққа атаб тузилган эди, лекин Эломонов шу ерда ўзининг одамларига тортди. Шўрқудуқликларни ҳам унутмади, келасви йили уларга ҳам маблағ ундириб берди. Уч қаватли

макгаб баҳона, Қўшшаев номард, маҳаллийчилик қияпти, дейишмасмикин, Саидмурод Замонович, деб мулоҳаза билдиргани ёдида. Бу гап ҳам таҳдид, ҳам писанда экан, яъники, сенинг ҳам айбгинангни биламиз, Эломонов, эҳтиёт бўл!.. Пайти келиб, Қўшшаев шу гапларни судда ҳам айтди. Эломонов ҳам тан олди, бўҳтонлиги йўқ деди, мен ҳам одамман, ахир, лекин Қўшшаев айтган маблағларнинг менга чанги ҳам юкмаган, қилмишимдан уялмайман, негаки, Галатепанинг ўгайлик, жойи йўқ, шу мамлакат ва шу салтанатга қарайди, қўлимдан келса, мен уни шаҳарга айлантитардим. Қўшшаев қичқириб айтдики, йўқ, граждандар, бунинг қилмишлари бориб турган мансабпарастлик, Эломонов «султон суягини хўрламас» қабилида иш тутган, хўш, султонларга орамизда ўрин бор-у, бизга йўқ экан-да?! Султонлик сендан бери келмасин, деди Эломонов, майли, мен ўзимнинг қишлоғимга ён босдим, майли, шу менинг айбим бўлсин, лекин, сен, Қўшшаев, лоақал ўзинг туғилиб ўсган юртингга ҳам сариқ чақалик наф келтирмадинг, қайтага, тириклари-ку майли, ўликларининг ҳам ҳақини единг, сен гумдон қилган маблағ билан ўнта Галатепани гуллатса бўларди, аммо сен юҳолик қилдинг, Қўшшаев, на кўкартирдинг ва на гуллатдинг, энди кеч, еганингни бурнингдан ситиб чиқаришнинг иложи йўқ, аллақачон ҳазм бўлиб, керакли жойингдан чиқиб кетган, сенинг қўлингда қўғирчоқ бўлганим алам қилади, Қўшшаев, менга ҳар қандай жазо ҳам оз! Қўшшаев кулди, сизга осон, граждандар Эломонов, деди, сизнинг айбингиз ҳеч қайси моддага тўғри келмайди!

Судда ҳозир бўлган одамлар ҳаммаси тошдай қотиб қолди. Прокурор судланувчини тартибга чақирди. Лекин Қўшшаев қулоқ солмади, ўв, Эломонов, деди бўйнини чўзиб, сен ўзингни ўйлаб менга лой чаплайсан, лекин менда инсоф бор, мен шундай нарсаларни биламанки, ўшанинг урвоғи ҳам сени гўрга тикқан бўларди!.. Эломонов тазйиқдан гангиб, чурқ этолмай қолди. Унинг ўрнига прокурор савол берди: сиз яширган нарса нима? Ҳеч нима, деди Қўшшаев, мени қамашга сиз билган нарсалар ҳам етиб ортади, граждандар прокурор, қолгани — махфий, хизмат сири, оилавий сир десаям бўлаверади. Прокурор тагин қистади: айтинг, Қўшшаев!

Йўқ, Қўшшаев айтмади, Эломоновнинг кўзларига тикилганча, тиржайиб тураверди. Эломонов дадилроқ туриб сўради: айт, айбни бирга баҳам кўрайлик. Қўшшаев кўнмади: йўқ, қайтиб келганимда биласан. Ўлмаган қул, ҳали кўп кўришамиз, ўшанда менга раҳмат айтасан.

Эломонов ўзини қўярга жой тополмай қолди. Қўшшаевнинг ишини икки тугал ўқиб чиқди ҳамки, ўзига тааллуқли ерини кўрмади. Турмага борди, Худоёр, жон ука, деб ялинди, яширган гапингизни айтинг, менинг айбим нима? Айбингиз йўқ, деди Қўшшаев кулиб, шунчаки туҳмат қилдим, эртага яна туҳмат қиламан, чидайсиз энди... Мақсадингиз нима, деб сўради Эломонов. Мақсад бўлиши шартми, деди Қўшшаев, Эломоновнинг жаҳли чиқди, энди, гапга эгалик ҳам қилинг-да, Худоёрбой, деди, судни далилу исботсиз қандай ишонтирасиз? Сиз менинг мақсадимни тушунмабсиз, деди Қўшшаев, ёўр экансиз, ака, мен сизнинг айбдор эканингизни исботлаб ўтирмайман, марҳамат қилиб, айбсиз эканингизни ўзингиз исботланг, қани, қўлингиздан келармикин?

Хайриятки, суд Қўшшаевнинг шамаларига эътибор бермади. Лекин, Эломоновга ола қараганлар бўлди. Қўшшаевнинг асли нияти ҳам шу эди — эштортарга чора топмади, лекин ёмонотли қилиб улгурди.

У кунлар нечоғлик эзилиб юрганини Эломонов ёлғиз ўзи билади. Миясига бир хил қалтис хаёллар ҳам келди, лекин, бахтидан бўлиб, хорижда юрган ўғли Собиржон телефон қилиб қолди. Бошида гап айланганидан хабар топганми, юпатди, бардам бўлинг, дада, ҳаммаси ўткинчи гаплар, сиз ҳалол одамсиз, деб айтди. Шу бир гап билан Эломоновнинг кўнгли сал тинчиди. Ўғлини соғинганини сизди, қачон келасан, болам, деди, сенсиз қийналиб кетдим, ҳарна, ёнимда турсанг дуруст эди, одамзодга қийин кунларида қайишадиган бирор яқин бўлса тузук экан, уйда эркакдан ёлғиз ўзим, икки муштипарга дардимни айтолмасам, сен келсанг бўларди, болам. Ўғли, албатта бораман, деб ваъда қилди, неварангиз Алик ҳам дедушкамни соғиндим, деяпти, келинингиз ҳам кетайлик, деб ҳоли-жонимга қўймайди, nasib этса, тез кунларда кўришамиз, сиз дадил бўлинг,

дада, бекорчи хаёлларга берилманг, аччиқдан ариза-париза ёзиб юрманг...

Эломонов ўғлининг зукколигини ўшанда сизди. Шунча узоқда туриб, ҳатто менинг ариза ёзмақчи эканимниям билибди-я, деб ўйлади. Собиржонга батафсил хат ёзиб, аҳволини тушунтирди, тезроқ кел, деб бот ўтинди.

Собиржон иши кўпайиб кетдими ёки рухсат ололмадими, етиб келолмади. Икки ойча бурун Бинафшахоннинг номига нома юбориб, узрини айтибди, сўнг қайсидир асрда битилган эски китобни сўроқлабди — илмий ишига зарур экан. Бинафшахон эрига, илмини ўша ерда тайёрлаб олса, буёққа келиши билан ёқлайди, деб тушунтирди. Энди Эломоновнинг бошида шу китобнинг ташвиши. Кўплардан суриштириб тополмади. Бир ҳафта бурун дараги чиққандай бўлди, лекин аксига олиб, жуда узоқ бир жойда экан, боз устига, анча пул бадал сўрашди. Эломонов эски имлодан беҳабар, шунча пулни берсам-у, кейин куйиб қолсам-а, деб мулоҳаза қилди. Лекин, дараги чиққан китоб ўшами, йўқми — бари бир аниқлаш керак. Бўлмаса, Бинафшахон кун бермайди.

Собиржоннинг илмга машғуллиги Эломоновга жуда маъқул. Ўғлининг тақдиридан ортиқ хавотир олма-маса ҳам бўлади. Илгари шундай хавотири бор эди. Сабаби, шарқшуносликка бинойидай ўқиб юрган Собиржон қайдандир сураткашлик касалига чалинди. Эломонов бошда унинг райъига қаради, майли, буям бир ҳунар-да, деб ўйлади, тилмочликка борган элларини суратга солиб келса, ўзимиз ҳам томоша қилиб ўтирамыз. Собиржон чизган расмларнинг бариси аслига ўхшарди. Хонасининг деворлари суратга тўла: бирга ўқиган қизлари, ўқитган домлалари... Бир кун Бухородан меҳмон бўлиб келган Шамси Тўраевичнинг ҳам портретини чизди. Тўраевнинг ўзи кўриб қойил қолди, да, ўртоқ Эломонов, ўғлингизда определенний талант бор, ҳали ўсади, ўз нонини ўзи топиб ейди, айрим укахонларимизга, дейлик, Баширжонга ўхшаб ганда пақир бўлиб юрмайди, деб башорат қилди.¹ Меҳмон қалин дўсти

¹ Муаллиф бу ўринда Н. Аминовнинг «Ёлгончи фаришталар» асаридаги персонажларни назарда тутмоқда.

эмасми, Эломонов, Шамсибой қурғур сал ошириб мақтаяпти, деб ўйлади ва айтдики, Собиржон нонини ўрганаётган тилидан топгани маъқул. Бу орада Собиржон Бинафшахоннинг портретини битирди. Қайдан хабар топгани номаълум, адабиёт музейининг директори шу портретни сўроқлаб келди. Эломонов қараса аҳвол жуда жиддий. Ўғлини бир чеккага чиқариб, биласан, болам, мен ҳозир шу масъул лавозимда турибман, энди ойингнинг суратини музейга топширсак, бир хил шахслар ўзлари тазийқ ўтказиб берган, деб гап қилмасмикин?.. Собиржон кулди: ижоднинг нуфузга нима алоқаси бор, дада? Эломонов, ўғлим, ўйлаб кўр-чи, менинг нуфузимдан бошқа яна қайси фазилатинг бор, дегиси келди, лекин тилини тийди. Бояги истиҳоласини музей директорига ҳам билдирди, аммо у ҳам, мени кечирасиз-у, Саидмурод Замонович, лекин сиз бекорга шубҳа қиляпсиз, деб эътироз қилди, халқ бу ишимизни жуда тўғри тушунади. Бинафшахон опамиз сизнинг гурмуш ўртоғингиз бўлиш билан бир қаторда, воҳамиздаги шакаргуфтор қўшиқнавис шоирлардан, портретлари музейимиз тўрида турса, шеърят ихлосмандлари завқ билан томоша қилиб, у кишининг бахтли тақдиридан ўрнак олишади-да...

Хуллас, музей анча пул бериб, портретни сотиб олди. Собиржон шу воқеа муносабати билан дўсту ёрларини чақириб, кичкина зиёфат берди. Эломонов ўғлининг тенгдошлари орасида Қўшшаевни ҳам кўриб ажабланди:

— Э, Худоёржон, сиз ҳам санъат одами экансиз-ку, биз билмай юрган эканмиз-да!

— Албатта, — деди Қўшшаев. — Санъаткор бўлмасак ҳам, санъат шайдосимиз, ўртоқ Эломонов, бизнинг қизимиз Шодияхон ҳам ўғлингиз Собиржонга ўхшаб сурат чизади, ана, ўзиям шу ерда... — у сочларини елкасига ёйган чолворли бир қизни кўрсатди.

— Вой-й, шундай гўзал қизингиз бор экан-у, бизга кўрсатай демабсиз-да, Худоёр! — деб хитоб қилди Бинафшахон. — Беш йил бирга ўқиганимиз бекор экан-да, а?

— Нега бекор бўларкан, янгамулло? — деди Қўшшаев. — Эзгу ишнинг эрта-кечи йўқ. Сизлар меҳмонга борганда қизимиз Москвада ўқиб юрар эди.

мана, битириб қайтди, энди бу ёғи сиз билан бизга боғлиқ.

Бинафшахон рағбатлироқ гап айтмоқчи эди, лекин ўғли томонга қараб, унинг ёнида ўртоқ Остоновнинг қизини — ўзининг бўлажак келинини кўрди. Хижолатдан қутулиш учун қиқирлаб кулди:

— Ўғлим мени сотди, Худоёр! Кўзини чирт юмди-ю сотиб юборди бир тепакал одамга!..

Қўшшаев портрет тарихидан хабардор чоғи, жилмайиб туриб сўради:

— Ишқилиб, қимматга сотдимиз?

— Жуда қимматга, — деди Бинафшахон гул-гул ёниб. — Нақ беш юз сўмга!

— Бу жуда оз, янгамулло!

— Нега? Тасвиргаки шунча тўлашса, ёмонми?

— Сизнинг тасвирингиз ҳам бебаҳо, азиз янгамулло! Ўзингиз янада бебаҳороқсиз, битмас-туганмас хазинасиз, Эломонов акам — хазинабон, нима дедингиз, Саидмурод Замонович?

Эломонов хижолат чекди:

— Энди, сиз бу гапларни биздан кўпроқ биласиз, Худоёрбой, биз бир камтарин раҳбар одам, сўз илмидан беҳабармиз, биздан пахта билан маккани сўранг...

— Сиз билган нарсалар ҳам кўп улуг, ўртоқ Эломонов, ахир, пахта билан маккадан куч олмаса, санъатимиз олға жилармиди?

— Шундайку-я, лекин санъатни тушунмаслик — биз учун минус.

— Камтарлик қилманг, Саидмурод Замонович, ахир, воҳамиз ривожини сиз назорат қиласизми?

— Умуман тўғридай...

— Демак, санъат ҳам сизнинг тасарруфингизга киради.

Эломонов у билан ортиқ баҳслашишни эп билмай индамай қўяқолди. Қўшшаев меҳмонхонани айланиб юриб, ёш рассом ва ҳайкалтарошлар билан қадаҳ уриштириб келди, сўнг Эломоновга секин гап қотди:

— Шу дейман, ўғлингиз ҳайкалтарошликни ҳам ўрганса бўларди, Саидмурод Замонович, ҳозир ҳайкалга эҳтиёж катта.

— Йўқ, Худоёрбой, буниси оғирлик қилади.

Санъатнинг биргина тури ҳам етиб-ортади, шарқшу-нослигидан қолмасин.

— Қизимизга совчи келяпти, Саидмурод Замонович, лекин сиздан бемаслаҳат бир нарса деёлма-ямиз...

— Мен нияям дердим, тенгини топиб узатасиз-да, Худоёрбой ука.

— Энди, улар тенги эмас-да... — деб чайналди Қўшшаев. — Бу дейман, Саидмурод Замонович, ҳуванави, Собиржон билан гаплашиб турган қиз ким бўлдийкин?..

Қўшшаевнинг овозида ғайирлик сезилди. Эломоновга шу нарса ёқмади.

— Уртоқ Остоновнинг қизи, — деди. — Оти Ой-жамол, жуда иболи қиз.

— Қайси Остонов? — деб талмовсиради Қўшшаев. — Анави, маймунми?

— Яхшимас, Худоёрбой, масъул бир ходимни ҳақорат қиляпсиз.

— Қисталоқ ўзи ҳабашга ўхшайди-да, Саидмурод Замонович!..

— Эркак киши-да, — деб кулди Эломонов. — Қизига қаранг, ойдеккина... Шуни келин қилмоқчимиз.

— Яхши ўйлабсиз-у, лекин Остонов қадрингизга стармикин? — деди Қўшшаев. — Очиқ айтганим учун кечирасиз, лекин Собиржондан бизнинг оиламиз ҳам умидвор эди. Фақат Шодияхоннинг Москвадан қайтарини кутиб юрувдик.

— Ҳай, аттанг, — деб афсусланди Эломонов. — Биз бу ёқда Остонов билан келишиб қўювдик-ку, Худоёржон, майли, сизларгаям бирор яхши қуда топиллиб қолар, қизингиз ҳам жуда сулув экан.

Ушанда Эломонов бўлажак қудаси Остонов билан ҳали тузукроқ келишмаган эди. Остоновнинг қудаликка майли борлигини биларди, холос. Унга Қўшшаевнинг қизи ёқмади. Бинафшахоннинг Шодияга андак мойиллигини кўриб, кўнглида шубҳа уйғонди. Тағин булар орқаваротдан ишни битириб қўйган бўлмасин, деб ўйлади. Гумони рост экан, меҳмонлар тарқаб, кечаси ўзлари холи қолишганида, Бинафшахон секин Шодиядан гап очди:

— Бўйчангина эканми, Саидмурод ака, келин бўлмоққа арзигулик қомати бор-а?..

— Қизиқмисиз, — деди Эломонов. — Бўйини ни-
ма қиласиз?

— Сулувгина...

— Чолвор кийиб олибди, қиз бола...

— Э, бунинг нимаси ёмон? Консерватор экан-
сиз-ку, Саидмурод ака!

— Дўппайиб турибди-ку!..

Бинафшахон шарақлаб кулди:

— Э, бор нарса дўппаяди-да!

Эломонов қизарди. Уйлаб туриб, яна бир баҳона
топди:

— Уям рассом экан, бир рўзгорга иккита рассом
кўплик қилади.

— Иккита туғса, расм чизишни ташлайди.

— Қўйинг Бинафшахон, алдаманг, ахир, ўзинг
из иккита туғиб ҳам шеър ёзасиз-ку!..

— Менинг йўриғим бошқа, — деди Бинафшахон
ўзига юқтирмай. — Қизнинг онаси жуда обрўли, ба-
маъни хотин. Утган ой учини чиқаргандай бўлувди...
Сазасини ўлдирсак, уят бўлмасмикин, Қўшшаев би-
лан бирга ишлайсиз, кўз кўзга тушади...

— Ундан домангир жойим йўқ.

— Бирор мўлжалингиз борми?

— Ўзингизни гўлликка солманг, мўлжалимни би-
ласиз.

Эломонов аҳди қатъийлигини кўрсатгиси келди.
Хотини оша узалиб, тумбочкада турган телефонни
олди. Оstonовнинг уйига қўнғироқ қилиб, гап ораси-
да, Ойжамол қизимизни тўйга тайёрланг, деб кўр-
сатма берди. Оstonов ухлаётган экан, аввалига ту-
шунмади, кейин, тушуниб етиб, бирдан жонланиб
кетди, э, Саидмурод Замонович, бизга чўт эканми,
қўй-қўзи ўзимизда деҳқончилик, сепиниям икки кун-
да тайёр қиламиз-да, деб лоф урди. Гуппилигингиз
қолмабди, Оstonов, деб жеркиди Эломонов, бойвач-
чалик қилманг, ҳаммаси меъёрида бўлади, буёқда
биз ҳам қараб турмаймиз, яқин қариндошлардан
ўттиз-қирқ одамни айтсак етади. Оstonов ҳафсала-
си пир бўлиб ахир, орзу ҳавас деганлари қайда қол-
ди, ўртоқ Эломонов, деб сўради. Сизу биз ҳаваскор
эмас, масъул ходимлармиз, деди Эломонов, халқ
бизнинг тутқимиздан ибрат олади.

Бинафшахон ўн кунча эри билан гаплашмай қўй-
ди. Кейин қараса — ҳеч бўлмайдиган, Қўшшаевлар

билан ваъдани қаттиқроқ қилганми, эрини аврай бошлади. Лекин Эломонов айтганида туриб олди. Умрида биринчи бор Бинафшахондан бемаслаҳат иш тутди, шуни эслаб, ҳалигача қувонади. Бирор йил ўтиб, неварали бўлди. Бу орада Собиржон ўқишни битирди, аммо ишга бўйни ёр бермайроқ юрди. Ора-сира сурат чизади, қолган пайти ўғилчаси билан овора, унга ўйинчоқ опкелиб ўзи ўйнайдими-ей, келинни дугоналари билан кинога юбориб, ўзи бола-нинг тагликларини ювадими-ей... Шу ишлари Эломоновга ўтиришмади. Бир куни чақириб сўради: хўш, ўғлим, буёғи нима бўлади, уй қизи бўлиб ўтиравера-мизми? Собиржон айтдики, мен энди ижодга тузук-роқ уринсам, сизнинг ҳам портретингизни чизсам...

Эломонов бундай қараса, ўғли ялтоқланишни ҳам ўрганибди. Рассомлар ҳақида у-бу нарса ёзиб юрадиган Жаброилов деган бир киши бўларди, ўшани қабулига чақиртириб, бизнинг ўғил қалай, деб сўради. Жаброилов гапни олиб қочди: энди, ака, сизнинг ўғлингиз бўлади-ю... Эломонов қовоғини уйди: имено, менинг ўғлим бўлгани учун ҳам сўраяпман, ростини айтинг! Жаброилов ростини айтишга мажбур бўлди: чизмаса тузук бўларди...

Жаброиловнинг шу бир оғиз гапи билан Собиржон бирор ой ўтар-ўтмас хорижга жўнаб кетди. Келиннинг хатларига қараганда, суратчиликни батамом ташлаган кўринади. Энди жиддийроқ ўтириб, илм қилмоқчи. Энди Эломонов унга китоб ахтариши керак. Буёқда...

* * *

У, кўнглида хавотир аралаш интиқлик, бирор соат курсида қадалиб ўтирди. Телефон ҳам дақиқа оралатиб жиринглайверди. Эломонов трубкани кўтармади, ширин қилгиси келди. Бир маҳал қараса, рўпарасида Ҳамроқул турибди, стол четида жангиртоб бўлаётган телефонга ишора қиляпти:

— Олмайсизми, ўртоқ Эломонов, сизни бошлиқ йўқдаяпти!

— Қайси бошлиқ экан? — дея осойиш туриб сўради Эломонов.

— Ўзимизнинг бошлиқ,— деди Ҳамроқул кулгисини тиёлмай.— Лекин, раҳбарликниям жуда қотириб қўясиз-да, ўртоқ Эломонов...

Бошқа пайт бўлса, Ҳамроқулни койиши турган гап эди, лекин Эломонов ҳозир шунчаки кулиб қўя-қолди:

— Ҳа, энди, эшагига яраша тушови-да, ука, мен бир кетадиган одам бўлсам...

— Сизни ўртоқ Избосаров излаётган эмиш,— деди Ҳамроқул сирли қилиб, қани, нима бўларкин, дегандай кузатиб турди.

Эломоновнинг туси ўзгармади:

— Ким экан у?

— Терговчи!

— Их!.. Терговчи ҳали Избосаров эканми? Бу, дейман, роса топиб қўйган экан-ку, а?

— Ҳали билмас эдим, денг?

— Сўрамаган эканман,— деди Эломонов ёлғонлаб.— Ишонинг, ука.

Ҳамроқул ишонмади. Иккови бир-бирига синовчан боқиб туришди.

— Избосаровни қўйинг, ука,— деди Эломонов.— Уйлаб қарасам, мен бу ерга бегона одам эканман. Газетчилик қўлимдан келмайди. Чумчуқ сўйсаям қас-собнинг ўзи сўйсин. Масалан, сиз...

— Борадиган жойингиз аниқ бўлдимизми ўзи?

— Ҳозирча номаълум,— деди Эломонов.— Лекин кетмоқчиман. Қуруқ савлат бўлиб ўтириш уят.

— Тўғри қиласиз, ўртоқ Эломонов. Мен сизга шу гапни кўпдан бери айтмоқчи бўлиб юрувдим.

— Айтмадингиз-ку! Қўрқоқлиқ қилдингизми?

— Йўқ, уялдим, негаки...

— ...негаки ўрнимга ўзингиз ўтирмоқчисиз.

Бахтиёр Ҳамроқул индамади. Кўзларини олиб қочди.

— Айтаверинг, ука,— дея далда берди Эломонов.— Бу гап орамизда қолади.

— Энди... мен шунга ўқиганман, Саидмурод ака.

— Балли!— деди Эломонов.

Ҳамроқул эшитган гапи мақтовми ёки танбех эканини тузукроқ ажратолмай, бир лаҳза ночор илжайиб турди, сўнг тагин тилга кирди:

— Айбга буюрмайсиз, Саидмурод ака...

— Қўрқоқсиз,— деди Эломонов.— Бари бир қўрқоқсиз. Чекинмаслик керак эди.

— Э, биз бир кичкина одам...

— Шуниси ёмон-да,— деди Эломонов ҳафсаласи

пир бўлиб.— Лекин, хотиржам бўлинг, жойимни, албатта, сизга бераман. Бу ёғи... терговчи яна йўқлаётган экан,— Эломонов шундай деб, тагин жазавага тушган телефонга ишора қилди.— Зора мушкулингиз осон бўлса...

Ҳамроқул ўсал бўлди. Эломонов трубкани олгач, гўё бўладиган гапни эшитмоқчи эмасдай, юзини четга буриб турди.

— Лаббай?— деди Эломонов.— Уртоқ Утбосаровми? Э, бундай денг?.. Избосаров... Унда узр, Балли! Эсладим-у, лекин фамилиянгиз тилга келавермади,— Эломонов кулди.— Худди шундай, ўзимизга ишончимиз бор эди,— у Ҳамроқулга қаради.— Бир, укамиз шунга ишонмади. Ҳа, ёш, сиз қатори, ўсади, деган умидимиз бор... Йўқ, жўнроқ гапираверинг, ука,— Эломоновнинг юзи жиддий тус олди.— Айбимни ўзим биламан. Суднинг бунга дахли йўқ... Ундай деманг, терговчига ярашмайди. Менинг оғзим куйганроқ, ширин сўзга ишонишим қийин... Ҳа, шундай... Вазифангиз-да, ука, гумонсираб тўғри қилгансиз. Яхши квартирам бор, лекин бу — юз минглик ҳовли деган гап эмас. Машинамиз бор, ҳали минилмаган... Хотинимнинг маоши икки юз, қизим эллик сўм стипендия олади, ўзим ҳам илгари уларнинг топганидан икки баробар кўпроқ пул олардим. Ҳисобга тўғри келадими? Ошиб қолади? Йўқ, ука, сиз квартира ремонтига кетган икки минг билан тўй-ҳашамга оборган совғаларимизни чўтга солмабсиз — улар ҳам анчагина... Балли! Энди орамиз очик. Избосаров ука, саломат бўлинг!..

Эломонов суҳбатни тугатиб, гўё юз кило тош кўтарган полвондек, икки кўксини ишқалади, сўнг Ҳамроқулга юзланди:

— Избосаров зўр йигит, — деди. — Тутган жойини қўймайди.

— Тергов тугадими?— деб сўради Ҳамроқул.

— Тугади,— деди Эломонов.— Избосаров зўр-у, лекин соддалиги бор экан. Ишни анча чўзди.

— Ҳали олишни ўрганмаган бўлса керак-да,— деб ахмин қилди Ҳамроқул.

— Бундай бадбин бўлманг, ука,— дея танбеҳ берди Эломонов.— Бизда софдил юристлар жуда кўп. Лен уни юлғич, демадим, бор-йўғи содда, деб айтим. Тергов пайтида, шунча йил ишлаб орттирган

озгина молимни қайдан топгансиз, деб бошимни қотирди, шунга...

— Чатоқ экан-ку,— деб илжайди Ҳамроқул.

— Бекор куляпсиз. Агар менга ўхшаб ҳамма нарсани ўз нархида олсангиз эди, сизнинг ҳам маошингиз кўп нарсага етарди. Избосаров ҳали тажрибасиз, бу гапларни билмайди.

— Нуфуз ҳам катта давлат,— деди Ҳамроқул сал ўйланиб туриб.

— Ана, энди ўзингизга келдингиз! Бугун, рост гап, кайфиятим ўнгланди, ука. Хотингайм дўқ урдим. Сиз хотинга ҳеч дўқ урасизми?

— Ҳа,— деди Ҳамроқул,— бўп туради. Лекин биз умуман иноқ яшаймиз.

— Бахтли экансиз, ука. Аммо, бирор мансабга ўтирсангиз, хотинга ортиқ дўқ уролмай қоласиз.

— Тушунолмадим,— деб ғудранди Ҳамроқул.— Дўқ уриш шунчалар шарт эканми?

— Албатта, шарт эмас... Хўш, ука, тавсия қилсам, муҳаррир бўларга розимисиз?..

Ҳамроқул ўйланди, ўйланиб туриб ростини айтди:

— Ҳарҳолда, ўз касбим...

— Маъқул,— деди Эломонов.— Энди мен бошқа ишга ўтаман.

— Сиз, ўртоқ Эломонов, минг қилсаям, аламзада одамсиз,— деди Ҳамроқул батамом ростига кўчиб,— яна катта ишларга қайтсангиз... одамларни қийнаб қўймасмикансиз?..

Эломонов қаҳ-қаҳ уриб кулди:

— Қўрқманг, ука, қасд қилган паст бўлсин! Хўп, энди бориб босмахонадан хабар олинг. Газетанинг бу сонига ҳам ўзим кўл қўяман.

Ҳамроқул гарангсиз чиқиб кетди. Эломонов гарчи бу йигитга кўнглининг бир чеккасида кек сақлаб юрган бўлса-да, айни лаҳзада ҳеч бир лаззат туймади, қайтага унга ачинди, бунчалар ҳадиксирамасанг, укам, деб ўйлади, сенга осон, жилақурса мен билан баҳслашмоғинг мумкин, мен-чи, мен ким билан баҳслашман, аламзадалиқ қилма, деб айтасан, хўш, нима қилай, ҳаммага бирдай бош эгайми? Агар омадим чопсаю бошқалар менга бош эгиб туришса-чи? Ҳали ҳеч гаининг тайини йўқ, шунчаки бир эпкини сезиб, сен ҳали ўзинг биринчи бўлиб бош эгмадингми? Ахир, сен ҳали шотир эмассанку, ука! Шотирлардан худо

сақласин! Менинг ҳар шотирларим бор эдики, худонинг ўзини ҳам йўлдан урарди. Бир чекка қишлоққа бордим, оти Кампирўлди экан, бу қишлоқда аёлларнинг кампир ёшига етиши қийин эмасми, деб ҳазиллашган бўлдим, бир йил ўтиб билсам, Кампирўлди Замонободга айланибди, сабабини сўрамадим — шусиз ҳам аёндай эди, лекин улар ўзлари эзиб тушунтиришди: энди, шу эл омон бўлиб, кампирлари асло ўлмасин, дедик-да, Саидмурод Замонович!.. Яна бир куни бугдойзорга чиқдим, ҳосил мўл экан, айтдимки, хирмонга барака, ноннинг қути бир ўзгача, ҳеч замонда картошка ноннинг ўрнини босмаган. Ҳафта ўтиб, хирмон устида бир алвон кўрдим: «Картошка нон ўрнини босолмайди!» Хайриятки, тагига отимни ёзишмабди. Ахир менда не айб? Мен ҳам бир юрган одамман, яхши-ёмон гапираман, эртадан-кечгача ақлли бўламан, деб бировга тилхат бермаганман. Энди мен бемалол кулишим мумкин, лекин у пайт кулламаганман, аламим ҳам шундан, агар кулгудай бўлсам, енгилтак деб ўйлашарди, ортиқ ҳурмат қилмай қўйишарди, шунинг учун гул-гул товўқнинг хўрозидай ҳурпайиб юардим — жиддий, салобатли, виқорли! Буни мен йиллаб, ўн йиллаб машқ қилганман. Сўнг шундай пайт келдики, бирор беш дақиқа ичида юракка қўшилиб, бутун салобатимга ҳам дарз етди, оғриқ аралаш кулдим, шундагина кулгининг неклигини билдим, лекин энди билган билигимнинг нархи сариқ пул эди...

* * *

Эломонов ярим бетлик аризани қоралай туриб, қўли ёзувдан чиқиб кетганини сезди. Ҳарфлари ажибужи. Кўп йиллик машқи — имзогина одатдагидай чиройли учлари гажакдор бўлиб тушди.

Аризани олиб, кабинетни қулфлади, калитни Бахтиёрга топшириб, тепага — бирлашма бошлиғи ҳурурига кўтарилди. Тўртинчи қаватга чиққунча ҳарчиллаб қолди. Қабулхона ёнига тўхтаб, девордаги уратларни томоша қилган каби озгина нафас ростлади.

Бошлиқнинг қабулида иккита ёш йигит ва кексаюқ бир трест бошқарувчиси навбат кутиб ўтирган экан. Эломонов улар билан саломлашиб, четроқдаги курсига чўкди. Бурчакда машинка чиқиллатаётган

котиба қиз бир-икки бор ажабсиниб қарагандай бўлди. Эломонов ўйғайсизланди. Ачиняпти, деб ўйлади, мана, ярим йилдан ошяптики, котиба зоти менга ачиниб қарайди. Қўлимда бир парча қоғоз, ғариброқ бўлиб ўтирибман, деб ўйлади, хайриятки, бу икки башанг йигит мени танимаydi, трест бошлиғи билан аввал ҳам учрашганмиз, икки йил олдин қабулимга келувди, фамилияси уйқашроқ, ё Омонов, ё Омонқулов, э, йўқ, Жомонқулов экан, асли сарой уруғидан, ўзимизга ўхшаган даштлик анави секретарканинг оти...

Эломонов унинг отини илгари бир сўраган эди, аммо ҳозир ҳеч хотирлай олмади, ер остидан боз қараб олди: хунуккина, ўзининг собиқ котибаси Хадича опага ўхшаркан, лекин бу анча ёш кўринади. Хадича опанинг ёши мендан бир мучал улугроқ эди, деб ўйлади, не-не мансабларда турибман ҳамки, ёшроқ секретарка билан ишламабман...

Эшик очилиб, ичкаридан бир мўйсафид чиқди. Навбати етган икки йигит кабинетга ўтди. Жомонқулов чўнтагидан нишолдадек оқ дори чиқариб, қошиқчага қуйиб ичди.

— Ошқозон ёмон, Саидмурод Замонович,— деди қошиқчадаги дори юқини ялай туриб.— Отпуска олиб, Есунтук бормасам бўлмайди.

— Яхши қиласиз,— деди Эломонов.— Аввало соғлиқ керак.

Жомонқулов дори билан қошиқчани бекитди.

— Ўзингиз ҳам шу ниятда турибсиз чоғимда?— деб сўради у Эломоновнинг қўлидаги қоғозга ишора қилиб.— Курортга ариза ёзибсиз?

— Мен курортга ёзда бораман,— деди Эломонов.— Бу бошқа ариза.

— Унда кечирасиз,— деди Жомонқулов.— Энди, Саидмурод Замонович, саноат билан қурилиш деганлари оғирроқ бўларкан.

— Мен асли зироатчиман, ўртоқ Жомонқулов.

— Хабарим бор, лекин сиз бу гапларни ҳам яхши биласиз. Уй ичлари дурустми?

— Дуруст.

— Янганинг қўшиқларини ўқиб турамиз. Қўллари дард кўрмасин, китобиям чиқибди, деб эшитиб эдик...

Эломонов, хотиним қўшиқ эмас, шеър ёзади, демоқчи бўлди, лекин шу чоққача тушунтиравериб, би-

роп мақсадга етмаганини эслаб, шунчаки бош ирғаб кўяқолди.

— Кўшиқ битиш қийин бўлса керак. Битта ари-зани ёзишга шунча қийналамиз, бу энди...

— Ҳар кимнинг касбу кори-да, ўртоқ Жомонқу-лов.

— Тўғри айтасиз, шу, қурилиш билан бўлиб, ки-тоб ўқиганиям вақт йўқ,— деди Жомонқулов ух тор-тиб.— Энди отпускани олиб... Бу, дейман, сизни ош-қозон кўп безовта қилмайдими?

— Йўқ, бизда ошқозон тузукдай.

— Ҳа, энди сизларда режим бўлган-да, Саидму-род Замонович,— деди Жомонқулов ҳавас билан.— Мана, планни юз ўн қилиб бажариб қўйдик, энди бизгаям курорт ярашар?

— Муборак бўлсин,— деди Эломонов.

— Узингизни қачон табриклаймиз, Саидмурод За-монович?— деб сўради Жомонқулов.— Бу ёғи яқин-лашиб қолдими?

— Газета ишида қатъийроқ план йўқ,— деди Эло-монов.

— Э, ака,— деди Жомонқулов ранжигандай,— га-зет иши — уёқ, биз буёғини сўраяпмиз.

— Насиб этса, яқин қолди...— Эломонов шундай деди-ю Жомонқуловга синчиклаб қаради: бунга би-роп гапнинг учи етганми ёки калака қилиптими? Жо-монқуловнинг офтобда куйган кенг бетида шумлик кўрмагач, хоотири жам бўлди.

Кабинетга кирган йигитлар қайтиб чиқиб, котиб қизга бир даста қоғоз узатишди.

— Отпускага кетаётган одамсиз,— дея жилмайди котиба Жомонқуловга қараб.— Сал дам олиб тур-сангиз, аввал Саидмурод Замонович кирсалар...

— Бизга қолганда шу экан-да,— деб кулди Жо-монқулов, сўнг Эломоновга юзланди:— Қизимиз тўғ-ри айтади, майли, сиз кираберинг, Саидмурод Замо-нович, бизники тиқилинч эмас.

— Раҳмат, ўртоқ Жомонқулов,— деди Эломонов ўрнидан туриб.

— Бир илтимос,— деди Жомонқулов.— Юрт кез-ган одамсиз, агар Есунтукда эски танишлар бўлса, шуларнинг адресини беролмайсизми?

Эломонов кабинетга кирар-кирмас, бир муддат та-раддудланиб қолди.

— Эссендукида танишим йўқ эди-ку, ўртоқ Жомонқулов, — деди ночор жилмайиб. — Сиз ўртоқ Тойлоқовга учрашинг, у кишининг ошқозони оғрийди.

— Айтармикан?— дея иккиланди Жомонқулов.

— Менинг номимдан илтимос қилинг. Ўзимизнинг кадримиз, албатта айтади.

Жомонқулов яна нималарнидир сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлади, лекин Эломонов чаққонлик қилиб, ўзини ичкарига урди.

Чоршанбиев қоғоз кўриб ўтирган экан, Эломоновнинг шарпасини сезибоқ ўрнидан турди, столдан анча берида пешвоз олди.

— Келинг, Саидмурод Замонович,— деди, сўнг курси суриб, таклиф қилди:— Қани, ўтиринг.

— Ўтиришга вақтим зиқроқ,— деди Эломонов паст тушгиси келмай.— Ходимимиз айтди, йўқлатган экансиз...

— Аввал ўтиринг,— деди Чоршанбиев.— Мана, Избосаровдан ҳам қутулдингиз, шунга бир ҳол сўрай деб... Кўз тегмасин, кўринишингиз зўр!

Демак, кўринишим ёмон экан, деб ўйлади Эломонов, бўлмаса, уйқудан ками қолмади, юзим оқарган бўлса — Тўлқиновнинг гапидан, сал ҳаяжонланиб кетганга ўхшайман...

— Ўтиринг, Саидмурод ака,— дея такрорлади Чоршанбиев.

Эломонов қўлидаги аризани узатди. Чоршанбиев унга тез кўз югуртириб чиқди.

— Бахайр?— деб сўради.— Тинчликми, ўртоқ Эломонов? Ё биздан бир айб ўтдими?

— Сиздан розиман,— деди Эломонов.— Ростини, бу иш бизга кўп тўғри келмади, Носиржон. Худди бировнинг нонини еб ўтиргандайман. Айтибдиларки, уятинг борида этагингни ёп.

— Мақол ўз йўлига, ўртоқ Эломонов,— деди Чоршанбиев жиддийлашиб.— Умуман, сизнинг ариза бериб кетишингиз... Ўзингиз биласиз, бошқа ишга ўтказилсин, деган қоидалар бор. Расмийлаштириш қочмас, нима дедингиз?

Эломонов кўнглида Чоршанбиевнинг таклифини маъқул топди, ариза ёзиб шошилган эканман, деб ўйлади, лекин лафзидан қайтгиси келмади, қайтса Чоршанбиев, бу одам шунчаки ўзини тарозига солаётган экан-да, деган хаёлга бориши мумкин эди.

— Хай денг, ука, мен ўз хоҳишим билан кетай?

— Иложим йўқ, ўртоқ Эломонов,— деди Чоршанбиев.— Мен сизни дабдурустдан бўшатиб юборолмайман, гап тегади. Саноқдаги одамсиз, ахир...

Эломоновнинг хўрлиги келди, айтмоқчи бўлдики, э, ука, сиз айтган саноқлар ўзгарди, илгари рўйхатнинг бошида эдик, энди охирида... Қараса, айтиб бўладиган гап эмас, ҳарҳолда, Чоршанбиев ҳали ёш, бирор жойда қоқилиб-сурингани йўқ, инчунун, тушуниши ҳам қийин.

— Садағангиз кетай, Носиржон ука,— деди.— Ўз хоҳиши билан кетди, деб ёзинг, уёғига ўзим балоғардон. Саноқ дейсиз, агар керак бўлсам, яна ўзлари саноққа киритиб олишар, лекин ҳозир жуда қийнаиб кетдим, ука, биласиз, ўғрилиқ қилмаганман, ғарлик қилмаганман, айбимки — қуруқ сўзга учганим...

Чоршанбиев ортиқ бир сўз демай, аризани олдию тепасига резолюция қўйди.

— Ишни Ҳамроқулга топширсам,— деди Эломонов.— Емон йигит эмас, ёш, ғайратли, саводиям тузук, беш йил газетчиликка ўқиб келган...

— Майлингиз,— деди Чоршанбиев.— Фақат, уни огоҳлантириб қўйинг, давлат машинасидан умидвор бўлмасин.

Эломонов унга ялт этиб қаради. Алами келди, лекин ичига ютди. Ютмоқдан ўзга чораси ҳам йўқ эди, вақтида миқ этмай садақа олган одам, энди нима десин?

— Машинани бугун топширолмайман,— деди у.— Бир-икки кунлик ишларим бор эди, шунга...

— Бир ҳафтага рухсат,— деди Чоршанбиев.— Бемалол миниб юраверинг. Ўйлайманки, сизни машинасиз қолдиришмайди, Саидмурод Замонович...

Эломонов бошлиққа зимдан разм солди. Чоршанбиев кулаётган одамга ўхшамасди. Усталик қияпти бу, деб ўйлади Эломонов, бояги гапларнинг эпкинни бунгаям теккан, лекин сездиргиси йўқ.

Чоршанбиев уни йўлаккача кузатиб қўйди. Эломонов бундан ҳам бир маъно пайқагандай бўлди.

* * *

У пастга тушиб, ходимлар ўтирадиган катта хонанинг эшигини тортди. Учала ходим ҳам бирдан оёққа қалқди. Ҳамроқулнинг юзида ҳадик, қолган

иккови ажабсинган, Эломоновнинг авзойига боқиб туришди.

— Қалитни берсангиз, *Ҳамроқулжон ука,— деди Эломонов.— Пальто билан телпакни олсам.

Ҳамроқул шерикларига ўгринча қараб олди, сўнг чўнтагидан қалит чиқариб узатди.

— Хайр-маъзур эртага бўлади, ўртоқлар. Ҳали сизлар билан кўп отамлашамиз.

Ходимлар одоб юзасидан илжайишди.

— Қалитни эшикда қолдираман, Ҳамроқулжон, — деди Эломонов.— Чоршанбиев билан келишдик, бугуноқ ўтиб ишлайверишингиз мумкин. Бегона одамни таклиф қилиб ўтирмадик, ҳарҳолда, шу коллективда тарбия топгансиз...

Ҳамроқул ерга қаради. Эломонов бошини хиёл эгиб, қолган икки ходимга ҳам рағбати борлигини билдирган бўлдию хонадан чиқди.

Кабинетга ўтди. Илгакдан пальтосини олиб кияркан, ўзича, Ибодулло Махсум ҳақ, деб мулоҳаза қилди, кийимларнинг оҳори кетиброқ қолибди, телпак ҳам бир аҳволда, кўк сури хиралашиб, жингалаклар иёйила бошлабди, ҳай, майли, бош омон бўлса, ҳамма нарса топилади. Стол устида ётган семиз чарм папкасини олиб эшик ёнига келди, бир нафас туриб, кабинетга назар ташлади: кенг, шифти баланд... жиҳозлари қулай, қўшромли қўш дераза, янги дарпардалар. Шуларнинг барини батамом ташлаб кетаётганини ўйлаб, қаншари ачишди, хайр, деди овоз чиқариб, дунёда яхшилик кўпайсин...

Эшикни қулфлаб, йўлак бўйлаб шахдам юриб кетди. Пошналари қарсиллаб деворларда акс садо берарди. Боягина тўртинчи қаватга чиққунича ҳарсиллаб қолганини эслаб ажабланди, йўқ, Эломонов, ҳали қувват бор, ҳали яшашга яроқлимиз.

Рўпарасида келаётган ўттиз-ўттиз беш ёшлардаги йигитни кўриб, худди отасини кўргандай қувониб кетди.

— Нурилложон!— деб хитоб қилди.— Саломатмисиз, ука, ишларингиз дурустми? Ижроқўмга ўтибди, деб эшитиб жуда суюндим, энди, кадрларимиз ўсгани бизнинг ҳам ўсганимиз-да!..

Йигит Эломоновнинг қувончини тушунмагандай совуққина кўришди:

— Сиз ҳали шу ердამисиз, ўртоқ Эломонов?

Эломонов бу жойдан кетаётганини айтмоқчи эди, лекин йигитнинг илтифотсизлигини кўриб, иштиёқни сўнди. Шу пайт чап ёндаги бир эшик очилиб, «бу ёққа, Нурилло Набиевич!» деган таклиф бўлдию йигит хайрлашмасдан ўша ёққа бурилди. Эломонов бўм-бўш йўлакда ёлғиз ўзи қолди. Алданган бола янглиғ хўрлиги келди. Шу экан-да, деб ўйлади алам билан, туппа-тузук йигит эди, кўришганда тилидан бол томарди, энди... каттарибди-да? Мен аҳмоқ қувониб ўтирибман-а!.. Саломингга зор эмасдимку. Нурилло Набиевич? Қайта тирилмайди, деб ўйлагансан-да, а? Йўқ, ука, Эломонов ҳали ўлгани йўқ, ҳали кўп кўришамиз...

Эломонов сўнгги ўйидан ўзи ҳам чўчиб тушди. Кенгроқ бўл, Саидмурод, дея ўзига танбеҳ берди, ҳамма кун бир кун эмас, Нуриллолар доимо бўлган, уларга парво қилаверма, кекчи бўлиб қоласан...

Қулмуҳаммад эшик оғзида қоровул чол билан ҳангомалашиб, чой ичиб турган экан, Эломоновни кўриб пиёласини бўшатди.

— Хўжайин келяпти, бобой,— деди.— Буёғини ўзингиз майдалайверасиз. Сафаримиз бугунми, Эломонов ака?

— Сафарни бугунча қўятурсак,— деди Эломонов.— Икков чиқиб бир шаҳар айлансак.

— Биз доим тайёр-да, Эломонов ака!

— Яшанг, Қулмуҳаммадбой,— деди Эломонов.— Лекин сал секинроқ ҳайдайсиз, кўча бети тийғончоқ...

Ташқари чиқишди. Юзга совуқ урилди. Эломонов бирпас тўхтаб, пальтосини тугмалаб олди. Шу пайт кўча четида битта «Москвич» тўхтади.

— Э, янгамиз-ку, Эломонов ака!— деди Қулмуҳаммад.— Сал бўлмаса, кетиб қоларканмиз-а!..

Қулмуҳаммад уни қандай кўргани номаълум. Эломонов қараганда ҳали машинанинг эшиги очилмаган эди. Ростдан ҳам ичкаридан Бинафшахон чиқди. Сумкачасини кавлаб, шоферга йўлкира берди. Эломонов яқинроқ бориб, хотинининг авзойи бузуқлигини кўрди.

— Мен эндигина Собиржонга китоб ахтариб кетаётувдим,— деб ёлғонлади.— Бекор овора бўпсиз-да. Бинафшахон индамади.

- Тинчликми?— деб сўради Эломонов.
- Бало!— деди Бинафшахон қовоғини очмай.— Юринг-чи, бу ёққа!— у эрининг қўлидан тутиб, чет-роқдаги «Волга» томон бошлади.
- Янгангизнинг ишхонасига,— деди Эломонов Қулмуҳаммаднинг ёнига ўтириб.
- Театрга ҳайданг,— деди Бинафшахон.— Театрни биласизми?
- Эломонов хотинига ажабланиб қаради:
- Ишхонага бормайсизми?
- Аввал театрға борайлик?.. Тўлқинов билан қачон гаплашувдингиз?
- Эрталаб. Жудаям эрталаб эмас, чошгоҳроқ эди... Нима, бирор гап бўлдими, хоним?
- Гўр бўлди!— деди Бинафшахон.— Анави гапнинг дарагини кимдан эшитдингиз? Тўлқиновданми?
- Тўлқиновдан,— деди Эломонов ичи музлаб.— Кейин... кейин Остонов қудаям шунга шама қилгандай бўлувди..
- Мен Тўлқиновга телефон қилдим. Яшшамагур ҳазиллашдим, деб айтади!..
- Их!— деди Эломонов бўғинлари бўшашиб.— Ахир, мен унга ишониб... Йўғ-э, хоним, туппа-тузук одам-ку, алдамагандир?..
- Ҳозир бориб, икковингизни юзма-юз қиламан! Эломонов лоҳасланиб, бошини ўриндиққа ташлади.
- Керакмас. Илтмос, Бинафшахон, бормайлик, бўлар иш бўлди, лекин бормайлик... Ахир, уят-ку?..
- Борамиз!— деди Бинафшахон.
- Шу пайтгача индамай келаётган Қулмуҳаммад секин гап қотди:
- Ажани кўп уришманг, янга. Умуман, бу кишини каттаради, деган миш-миш борлиги — факт.
- Сиздан сўрамадим!— деди Бинафшахон жеркиниб.
- Қўйинг, Бинафшахон!— деди Эломонов.— Рулда ўтирган одамга бундай гапирмайди-да.
- Э, парво қилманг. Эломонов ака!— деди Қулмуҳаммад.— Бизнинг қўл мустаҳкам. Оптимизда ўн битта бола, авария қилмасликка мажбурмиз. Театрга ҳайдайверайми?
- Йўқ,— деди Эломонов.— Янгангизни ишига ташлаб ўтамиз.

Бинафшахон чурқ этмади, кўчага бепарқ қараганча кетаверди.

— Тўлқинов алдаган билан, тақрон ерда қолиб кетмасмиз, Бинафшахон...

Бинафшахон илкис қаради — кўзлари ғазаб сочиб турибди.

— Сизни шунча йил катта мансабларда қандай ушлаб турганларига ҳеч тушунолмаيمان!..

— Бўлди-да, энди, хоним!— деди Эломонов ҳамияти қўзғаб.— Яхшиман, деб айтолмайман, лекин жудаям каззоб эмасдирман! Илгари мен билан бундай гаплашмас эдингиз. Тўлқинов ҳам калака қилолмасди...

— Шуларни билар экансиз, ўшанда ким сизга ариза ёзгин, деб айтди?! Биров мансабингизни тортиб олдим, ўз қўлингиз билан топширдингиз-ку! Чидайсиз энди! Бундан бешбаттар бўлсангиз ҳам чидайсиз!

— Мен-ку, чидаяпман,— деди Эломонов,— лекин сиз чидаёлмаяпсиз...

— Ҳо! Ажаб маломат!— деди Бинафшахон заҳар пуркаб.

Эр-хозиннинг можароси жонига тегди шекилли, Қулмуҳаммад машинани секинлатди.

— Биз чиқиб турсак, Эломонов ака,— деди у.— Гаплашиб бўлиб, кейин чақирсангиз!..

— Маҳмадана бўлманг, ука,— деди Эломонов.— Ҳайданг, менинг сиздан яширадиган гапим йўқ!

Қулмуҳаммад ортиқ сўз қотмай, машинага газ берди. Ортида ўн бир боласи борлиги ҳам эсидан чиқиб кетди чоғи, жуда тез ҳайдади.

— Сизда тутуриқ йўқ,— деди Бинафшахон мавзунини янгилаб.— Қанчадан бери китобга бораман, деб айтасиз, қани борганингиз?

— Бугун бормоқчийдим... Лекин эскичани билмайман, Бинафшахон, адашиб бошқа китобни олсам, кейин яна жаҳлингиз чиқиб юради.

— Эвоҳ! Шум қисмат!— деди Бинафшахон.— Энди бор умидим Собиржондан, сиз тамом бўлган одамсиз, шу битта китобни топсангиз ҳам катта гап!

Эломонов индамади. Рост, деб ўйлади, Тўлқиновгаки алданиб, шу бир кичик амални ҳам бой бердимми, тамом бўлганим аниқ. Хайриятки, буни ҳали айтмаганим, айтсам борми!..

— Бирорта хат биладиганини олиб боринг,— деди Бинафшахон. — Үзи ўқиб, ўзи танлаб берсин. Сарлавҳасини ўқитибоқ олаверманг, ичиниям кўрсатинг, китобфурушларга ишониб бўлмайди. Хат биладиган одамнингиз борми?

— Битта Ғайбаров Тошпўлатни биламан,— деди Эломонов.— Лекин у энди мени менсимаса керак. Га-жир болага ўхшар эди.

— У, бошимиз кал-у, кўнглимиз нозик!— деди Бинафшахон.— Қим у, Ғайбаров, юрган бир эскишунос-да! Гапни камроқ қилиб, ўшани топинг-да китобни опкелинг. Адресини биласизми?

— Билмайман.

— Муроддан сўрайсиз. Ғайбаров билан ош-қатиқ дейишади. Икковиям асли тайинсиз одамлар. Янгамиз шоиралигини ташласа, қўй сўяман, деб айтган ким — ўша Мурод укангиз-да! Үзи ёзолмайди, ёзганни кўролмайди. У ҳам сизни менсимайди, билиб қўйинг!

— Бўпти, бўпти,— деди Эломонов зарда билан.

— Шу ерда тўхтатинг!— деди Бинафшахон шоферга.

— Ҳали идорангизга етмадик-ку, янга?— деди Қулмуҳаммад гижиниброқ.

— Тўхтатинг!..

Шофер машинага тормоз берди. Бинафшахон чиқиб, эшикни қарсиллатиб ёпди. Кўча четидаги газета дўкони ёнида башанг кийинган бир хотин кутиб турган экан, иккови ачомлашиб кўришди. Ҳозиргина можаролашганга сира ўхшамайди-я, деб ўйлади Эломонов, кулишини қаранг. Хотини дугонаси билан рўпарадаги бинога кириб кетгунча ортидан қараб турди.

— Янгамизнинг гапига ҳеч тушуниб бўлмайди,— деб гудранди Қулмуҳаммад.— Аввалига театр деб айтди, кейин ишга деди, энди бўлса...

— Бу ер поликлинника,— деб тушунтирди Эломонов.— Янгангизнинг озгина қон босими бор.

— Дўхтирхона бўлса, пешонасига ёзиб қўймайдими?

— Ёзиш шарт эмас, Қулмуҳаммадбой, келадиган одамларнинг ўзлари билишади.

— Ўзингиз бу ерга қатнамайсиз чоғи?

— Уяламан. Илгари қатнардим, кейин ўзимизнинг

қурувчилар поликлиникасига ўтдим, янгангиз шу ерда қолди. Энди мен яна бу ерга қатнасам, хотинининг ортидан келибди-да, деб ўйлашади.

— Тўғри қиласиз, Эломонов ака. Бир бошда бир ўлим, кўрқмаслик керак.

— Сизга осон, Қулмуҳаммадбой,— деди Эломонов.— Қани, ҳайданг, энди сафар қилмасак бўлмайди, бу ёғини ўзингиз кўриб турибсиз...

Қулмуҳаммад машинани юргизишга шошилмади. Чўнтагидан сигарет олиб тутатди. Эломонов унинг чекишини билмас эди, ҳайрон бўлди, сўнг ўзича мулоҳаза қилдики, аввал ийманиб чекмаган, энди ийманишга ҳожат йўқ, ҳамма гапни эшитди, энди буям мени менсимай қўяди. Қулмуҳаммад деразани хиёл тушириб, ташқарига тутун пуфлади. Машина ичи совий бошлади. Эломонов жунжикиб, пальтосининг ёқасини кўтарди.

— Бир гап айтсам, хафа бўлмайсизми, Эломонов ака?— деб сўради Қулмуҳаммад.

— Айтаверинг,— деди Эломонов.— Энди мен ҳеч кимдан хафа бўлмайман.

— Майли, айтсам айтайин... Шу, янгани бекор олгансиз-да, Эломонов ака.

— Нега?— деди Эломонов тушуниб турса ҳам. Шу топда кўнглидаги аламга бегонадан шарҳ эшитгиси келди.— Хўш, нега, ука?

— Энди... сизга тўғри келмайди-да,— деди Қулмуҳаммад.— Сиз уни деб елиб-югурасиз, ўзингизни ўтга-чўққа урасиз. Агар бизлар шундай қилсак, хотинимиз бошига кўтарарди, кўтариш ҳам гапми!..

— Аслида янгангиз менга ёмонлик тиламайди,— деди Эломонов мулзам тортиб.— Уришса, у ҳам куйинганидан... Ўғлимизга бир китоб керак эди. Бу ёқда қиз бўй етиб турибди. Янгангизнинг ташвиши ҳам оз эмас.

— Сиз топганни сарфлаб, тинчгина уйда ўтирса бўлмайдими?— деди Қулмуҳаммад қаҳр билан.— Ўғлим-қизим дейсиз, тўғри, биздаям бола-чақа бор, тушунамиз... Хўп, майли, қиз ўзингизнинг қизингиз, ўғил ўзингизнинг ўғлингиз, лекин бу энағар жон ҳам ўзингизнинг жонингиз-ку, жонниям аянг-да, Эломонов ака! Сиз шунча юрганингиз билан, булар... бошингизга ёстиқ бўлармиди?!

— Ҳа, энди... каттазанг бўлиб ўрганиб қолишган-да, Қулмуҳаммадбой. Мен мансабда турган пайтимни соғинишади, бу ёғи... сал қисиниш бор-да...

— Айтинг, чидасин! Ҳамма замон бир замон эмас-да, Эломонов ака! Топиб туриб емаганнинг ҳам ур тишига, топмай туриб еганнинг ҳам ур тишига!..

— Гапингиз, маъқул, ука, лекин...

— Лекин-пекини йўқ,— деди Қулмуҳаммад Эломоновга сўз бермай.— Нега янгадан мунча қўрқасиз? Солмайсизми унақани... Ахир, ғалчаям аҳволингизни тушунади. Чоршанбиев сизга мошина ажратганда ҳеч ким шопирлик қилгиси келмади. Мансабда бўлсангиз бошқа гап эди, пашшадай ёпишиб олишарди!

— Сиз-чи?— деди Эломонов хўрлангандан хўрланиб.— Сиз нега рози бўлақолдингиз?

— Энди, биз сизга йироқ эмасмиз-да, Эломонов ака! Сиз Галатепадан бўлсангиз, биз Шўрқудукдан. Яхши кунга ҳамма ярайди, ёмон кунга — хеш.

— Раҳмат, ука. Бўлди, мени қийнаманг, юргинг машинани.

— Йўқ, аввал гапни эшитинг,— деди Қулмуҳаммад ўжарлик билан.— Эсингиз бўлса, шу янганинг баҳридан ўтинг!

— Нима деяпсиз, Қулмуҳаммадбой ука? Янгангиз доим ҳам бундай эмасди, яхши кунларимиз кўп бўлган, энди дабдурустдан жавобини берсам... Унгаям қийин-да, ишли аёл, рўзғор ташвиши, кейин яна шеър ёзади...

— Шеър ёзармиш! — деди Қулмуҳаммад бошини сараклаб.— Эридан хурсанд хотин шеър-пеър ёзиб юрмайди — паловини пиширади, чойини дамлайди, елиб-югуриб хўжайиннинг хизматини қилади. Мана, бизнинг хотин... нега шеър ёзмайди?

— Сизда рўзғор катта,— деди Эломонов Қулмуҳаммаднинг соддалигидан қулиб.— Ун битта болангиз бор...

— Сиз ҳам ўн битта туғдиринг эди!

— Шу... иложи бўлмади, иш, масъулият...

— Э, қўйинг, Эломонов ака, сиз билан гаплашиб бўлмас экан!— дея қўл силтади Қулмуҳаммад.— Азбаройи хешлигингиз учун айтдим-да! Кетдик, айтинг ўша Муродингизнинг адресини!

Эломонов ботинмайгина Муроднинг адресини айтди.

Энди ҳаммаси мен билан мана шундай беписанд гаплашади, деб хаёл қилди Эломонов, охирги илинж-нияям йўқотдим — ариза ёздим, биров қўлимдан тутуб ёздиргани йўқ, барини ўзим қилдим. Шуларни хаёлидан ўтказди-ю, лекин кўнглида айтарли афсус топмади, ажабландики, юксиз салт юриш жуда қизиқ эканми, Эломонов?..

* * *

Мурод ошнаси Тошпўлат Файбаровнинг тураржойини астойдил тушунтирди, ҳатто қоғозга чизиб берди. Эломонов бозордан майда-чуйда харид қилиб, Қулмуҳаммаднинг қўлига адресни тутқизди. Файбаров шаҳарнинг чеккароқ қасабасида, кўча бетидаги беш қаватли уйда яшар экан. Қулмуҳаммад киришга унамади. Эломонов ўзи совға-саломини олиб, учинчи қаватга кўтарилди. Эшикни ёшгина бир аёл очди. Эломонов ўнғайсизланди, бир-икки йил олдин қишлоқда, Раим оқсоқолнинг тўнғичи ҳалиям хотинсиз юрибди, деб эшитганларини хотирлади, ўзича, шунча чидаган одам бирданига уйланиб қолармиди, жазман-пазмани бўлса керак-да, деб тусмол қилди. Аёл уни ичкарига таклиф этиб, Тошпўлат ака меҳмони билан тўрдаги хонада, бемалол ўтаверинг, деди. Эломонов пальтосини илгакда қолдириб, тўрдаги хонага қараб юрди. Эшик қабзасидан тортиб, тутун босган хонада Файбаров билан нотаниш бир йигитни кўрди. Урталарида пастак стол, юзма-юз ўтириб нимадандир баҳслашишаётган экан. Эломоновни кўриб Файбаров шошиб ўрнидан турди. Нотаниш йигит қўзғалмади, гўё Эломонов эшикдан шундоқ бир бош суқиб қараб кетадигандай, бепарво ўтирди.

— Саид ака,— ўзингизми?— деди Файбаров.— Қайси шамол учирди?

— Иш, Тошпўлатбой, иш,— деди Эломонов ночор кулимсираб.— Машойихлар айтибдиларки, ишимиз тушса келамиз.

— Утиринг, Саид ака. Айбга буюрмайсиз, ҳаммаёқ ивирсиган. Дўстимизнинг меҳмонлиги ҳаминқадар.

— Э, Тошпўлатбой, бизнинг ҳам меҳмонлигимиз бор эканми,— деди Эломонов.

Ғайбаров бориб, деразанинг бир табақасини очди.

— Сал ҳаво алмашсин,— деди у ўша ерда туриб.— Танишинг, Саид ака, дўстимиз Усмон, жароҳлардан...

Эломонов креслода ўтирган йигитга қўл узатиб, дўхтир халқини ҳурмат қиламиз, деди.

— Бу киши Саидмурод ака Эломонов,— деди Ғайбаров.— Ҳамқишлоғимиз. Кеча Махсум бува келиб эди, сизгайм учрашдими, Саид ака?

— Учрашди, — деди Эломонов. — Жуда маъқул гапни айтди. Энди, шанба кун машина билан келиб, сизнинг ихтиёрингизда бўламиз, Тошпўлатбой.

Ғайбаров жойига келиб ўтирди-да, ташқарига овоз берди:

— Замира!

Боя Эломоновга эшик очган аёл ичкари кирди.

— Чой-пой қилсангиз,— деди Ғайбаров.— Ўртоқ Эломонов келибдилар.

Замиранинг юзида қизиқиш зоҳир бўлди:

— Ҳали Мурод ака айтиб юрадиган шу кишими?

— Шу киши,— деди Ғайбаров.— Менинг ҳамқишлоғим, лекин негадир, Муродга тортиб кетган.

— Энди, Муродбой билан эскидан ошнамиз-да,— деди Эломонов сал хижолат чекиб.— У ҳам жуда йироқ эмас, қишлоғи беш қир нарида.

Замира меҳмонга жилмайиб қўйиб, хонадан чиқди. Эломонов яна бояги ўйини ўйлади: ким бу жувон — жазманми ёки...

Эшик ортидан гўдак йиғиси эшитилди. Эломоновнинг кўнглидаги шубҳа тарқаб, чиройи очилди.

— Бу дейман, Тошпўлатбой, меросхўрингиз ўғилми, қизми?

— Ўғил,— деди Ғайбаров.— Қисталоқ ўғил-у, лекин қиздан баттар йиғлоқи.

— Биздаям бир ўғил, бир қиз бор,— деди Эломонов.— Ўғлимиз хорижда юрибди, шунга... У ҳам сизга ўхшаб илм қилмоқчи, Тошпўлатбой!..

— Яхши,— деди Ғайбаров.— Қўлдан келса, албатта, қилиш керак.

— Ҳозир илм қиладиганлар кўпайиб кетди...— деб қўйди Усмон.

Эломонов индамади. Жарроҳ йигитни негадир бошдан ёқтирмаган эди, ҳозир баттар ёмон кўра бош-

лаганини сизди. Боланинг йиғисига қулоқ тутди. Овози баланд экан. Қийин, деб ўйлади, Собиржон ҳам шундай йиғлоқи эди, энага ёллаганмиз...

— Уэр, чойга ўзим қарамасам бўлмайдиган кўринади,— деди Ғайбаров ўрнидан туриб.

У хонадан чиққач, Эломонов жарроҳ билан гаплашгиси келмай, атрофга кўз югуртирди. Хона одмироқ экан. Пардадан ўзга матоҳ йўқ, гирд-теварак китоб тўла жавонлар, уларнинг устида синиқ кўзалар, одамнинг калла чаноғи. Чаноқнинг жавон устида туриши Эломоновга эришроқ туюлди, бу йигитлар жуда маҳмадана бўлиб кетган-да, деб ўйлади ўликларгаям тинчлик бермайди.

— Минг йиллик калла,— дея изоҳ берди Усмон гўё унинг хаёлини пайқагандай.— Янганинг иши шу, бодиликка қўйилган эмас.

Ғайбаров нон-чой кўтариб кирди. Дастурхон ёзди:

— Бугун ишга бормайдиган куним, Саид ака,— деди.— Усмонни чақириб, икков отамлашиб ўтирувдик.

— Усмонжоннинг хизматлари қаерда?— деб сўради Эломонов.

— Область касалхонасида, — деди Усмон. — Лекин уч ойдан бери уйда ўтирибман, озгина ёзув-чизув ишларим бор.

— Икковимиз бир эканмиз,— дея илжайди Эломонов. Ялтоқлик қилаётганини сизди, лекин ўзга чораси йўқ эди, рўнарасида ўтирган икки йигитга, ўзидан ким билсин неча ёш кичик йигитга ўлиб-тирилиб ёқишнинг пайида бўлди.

— Ишлардингиз чоғи?— деди Ғайбаров ажабланиб.

— Ишлардиг-у, лекин ишсиз қатори эдик,— деди Эломонов қизариб.— Ариза ташлаб келдим. Энди уйда ўтирсам керак...

— Келиб жуда яхши қилдингиз-да, Саид ака,— деди Ғайбаров гапнинг тафсилотига қизиқмай.— Шанба куни, албатта Галатепага борамиз.

— Мен бир илтимос билан келувдим,— деди Эломонов қимтиниброқ.— Уғилчамизга бир китоб керак экан, шунинг дарагини топдим, бадалига икки юз сўм сўрашди.

— Қанақа китоб экан? Номини айтинг.

— Номи чўнтагимда,— деди Эломонов.— Пастда

машина кутиб турибди. Мен арабча имлони билмайман, Тошпўлатбой, сиз бирга борсангиз...

— Мен боролмасам кераг-ов,— деди Ғайбаров ўйланиб.— Эртага — майли, лекин бугун боролмайман.

— Садағангиз кетай, ука, бугун бормасак бўлмайди-да.

— Шунчалик зарурми, а?— деди Ғайбаров, сўнг Усмонга, нима қилдик, дегандай қаради.

— Зарур,— деди Эломонов Усмоннинг бирор нарса деб қолишидан қўрқиб.— Бориши икки соат, келиши яна шунча, бир яхшилик қилинг, жон ука, ҳарна эскининг илмидан нон топган одамсиз, буёғи хешлигимиз бор, мен яна кимдан ёрдам сўраб юраман...

— Ғайбаров боролмайди,— деди Усмон.

Ғайбаровнинг ўзи тараддулланиб турарди: на рози бўла олади, на рад қила олади.

— Эртага, Саид ака, хўп денг, эртага...

— Янғангизни биласиз,— деди Эломонов зор қақшагудай.— Шу китобни олиб бормасак, уйда сал норозилик бўлади.

Ғайбаров унинг аҳволини тушунди.

— Майли, Саид ака,— деди.— Борсак борибмизда. Китобни қаердан даракладингиз?

— Ободондан,— деди Эломонов.— Ободон деган қишлоқ бор.

— Ободон эмас, Буқабулоқ,— деди Усмон.— Қишлоқ эмас, шаҳар. Икки йил бўлди, шаҳарга айлантирилган.

— Эски номи Буқабулоқ-да.

— Э,— деб кулди Ғайбаров.— Усмоннинг ватанида экан-ку? Нима қилдик, бирга кетамизми, ошна?

— Тўй,— деб эслатди Усмон.— Тўй нима бўлади?

— Тўйни Ободонда қиламиз!— деди Эломонов.

— Буқабулоқда,— деб тузатди Усмон.— Лекин гапингизда жон бордай. Эртага мени Асадулла тўйга айтган.

— Ободонлик Асадуллами?— деб сўради Эломонов.

— Буқабулоқлик Асадулла. Асадулла Ҳалимов.

— Э, Ҳалимов ўзимизнинг кадрлардан-ку!— деди Эломонов фахр билан.— Қаранг, ука, йўлимиз ҳам асли бир экан-а? Буқабулоқни Ободон деб аташни шу Ҳалимов таклиф қилган-да!

— Бу унинг аҳмоқлигидан,— деди Усмон.— Ободон мингта, Буқабулоқ эса битта эди. Агар хўп десаңгиз, Буқабулоққа эртага чошгоҳда борсак, Китобниям бепул обераман. Сиз ўртоқ Эломоновни шуни кўндиринг, Ғайбаров ака.

Ғайбаров яна иккиланди, Эломоновга қаради:

— Янгага телефон қилиб кўрасизми, Саид ака? Ҳамкасаба бир йигитимиз уйланаётган эди, тўйга бормасак хафа бўладими... Келинг, яхшиси, эртага борайлик.

— Эртага кеч бўлади-да, Тошпўлатжон. Майли, машина сизнинг ихтиёрингизда, бугун борган жойга, эртага яна борсак бўлади. Китобни бугун опкелайлик.

— Автори ким эди ўзи ўша китобнинг?

— Автори чўнтагимда,— деди Эломонов.— Фамилияси — Термизий.

— Қайси Термизий?— деди Ғайбаров бирдан жонланиб.— Термизийлар кўп, ака, қайси бири? Ҳожа Самандар Термизий деганлари борки, «Дастур-улмулк»ни ёзган. Бу китоб менда йўқ, лекин исталган пайтда топса бўлади, яқинда ўзимизнинг имлода чоп этилди. Бошқа бир-иккита Термизий жавонда бордай.

Эломонов шошиб чўнтагидан қоғоз чиқарди.

— Термизий,— деб ўқиди.— «Китобулум».

Ғайбаров индамай ўрнидан турди, жавонга яқин бориб, эски бир жилдни олди-да, муқовасини енги билан артиб, Эломоновнинг олдига қўйди.

— Мана, Саид ака. «Китоб-ал-улум». Термизий. Тўлароқ айтганда, Муҳаммад бинни Исо ат-Термизий.

Эломонов мушқули шунчалик осон ҳал бўлганига ишонгиси келмай, китобни авайлаб қўлига олди.

— Тошпўлатбой ука,— деди овози титраб,— бунинг ичидагيام шу... Термизийнинг ўзими?

Ғайбаров кулиб юборди. Усмоннинг ҳам чиройи очилгандай бўлди. Эломоновнинг ўзи ҳам илжайди.

— Янга кўзингизга дунёни тор қилиб қўйибди-ку, Саид ака!— деди Ғайбаров.— Қўрқманг, асл мол!

Эломонов, шодликдан кўзлари намланиб, чўнтагидан ҳамёнини олмоқчи бўлди, аммо Ғайбаровнинг хўмрайганини кўриб қўлини тортди.

— Мендан ҳам бир кун қайтар, Тошпўлатбой,—

деди.— Яхшилик қилдингиз, ука, унутиб юборадиганлардан эмасмиз.

— Э, бу гапларни куйинг, Саид ака,— деди Ғайбаров.— Лекин бояги гап — гап, эртага Усмонни тўйга олиб борасиз!

— Албатта,— деди Эломонов, сўнг Усмонга юланди:— Буёқнинг оталари жуда бебаҳо одам эдида...

— Китоб топилгани катта воқеага ўхшаб қолдику, Ғайбаров ака?— деди Усмон бирдан қувноқ тортиб. — Энди шу воқеани андак, а?..

Ғайбаров унга қараб сассиз, лекин силкиниб-силкиниб кулди, сўнг ташқарига овоз берди:

— Бирор енгилроқ мусаллас борми, Замира?

Замира худди шу гапни кутиб тургандай, патнисда бир шиша мусаллас, озгина қовурдоқ, вазада нақш олмалар кўтариб кирди.

— Кўп ичманглар,— деди эрига қараб.— Ҳали тўйга бораман, деган эдингиз.

— Ўзи оз-ку!— деди Усмон шишани қўлига олиб.— Хотинингиз зиқналашиб боряпти, Ғайбаров ака. Бундоқ тергаб турмайсизми? Бизнинг уйда шундай англашилмовчиликлар бўлмаслиги учун бир даста хўл хивич тайёр туради...

Замира Усмоннинг замзамаларини эшитавериб қулоғи қотган шекилли, беозор жилмайиб қўйди. Усмон бошмалдоғи билан шишанинг тиқинини ичига тушириб, учта қадаҳга қўйди. Очиқ қолган эшикдан гўдак йиғиси келди.

— Мен борай,— деди Замира.— Ўғлингиз йиғлапти.

Эломонов ҳали ичмаса ҳам ичгандай, гўё бу хонадонга умр бўйи келиб юргандай, дилида ажиб бир енгиллик туйиб ўтирган эди, таомилни ҳам унутиб Замирага гап қотди:

— Ўғилчани бир кўрсатинг, келин!

Замира остонада тўхтаб, эрига қаради: опкелайми?

— Опкелинг,— деди Ғайбаров.— Саид акамнинг ёмон кўзи йўқ.

— Кўзим йўқ, келин,— деди Эломонов ҳам.— Опкелинг, бир кўрайлик!..

Замира хонадан чиқиб, зум ўтмай кўзлари йиғидан шишинқираган ўғилчасини кўтариб, кирди. Эло-

монов чўнтагидан йигирма бешталик чиқариб, бола-нинг қўлига тутқизди.

— Бекор қиялсиз,— деди Замира хижолат чекиб.

— Қўрмана-да, келин,— деди Эломонов.

— Майли,— деб илжайди Ғайбаров.— Саид ака-нинг пули ҳалол пул.

— Бунақада ўғлингиз капиталист бўлиб кетади,— деди Замира.— Кеча Махсум буваям ўн сўм берувди...

— Қўрқманг. Ғалатепадан ҳеч вақт капиталист чиқмайди,— деди Ғайбаров.— Нима дединг, ўғлим?

Бола қўлчасидаги йигирма бешталик қоғознинг шилдирашига бир муддат андармон бўлиб турди. сўнг бирдан ерга ташлади.

— Ана, айтмадимми! — деб кулди Ғайбаров. — Бобосига тортган, пулни менсимайди.

— Эломоновнинг меҳри товланиб, гўдакни онасининг қўлидан олди. Кўпдан бери бола кўтармаган эди, димоғига сўт ҳиди урилиб, боши айлангандай бўлди, гўдакни маҳкам бағрига босди, эркалади.

— Яшасин кичкина Ғайбаров!..— деди кўзлари ёшланиб.— Ҳў, сенинг зўлдирчангдан, аканг қарағай-нинг ғалатепалиги! Асло кам бўлмагин, тинч-тотув замонларни кўргин!

Гўдак ётсирамади, қиқирлаб кулди. Ўтирганлар ҳам илжайишди. Уялинқирагандек четга қараб турган Замира келиб боласини олди. Эломонов қўллари муаллақу бўш қолганини сезмай, бир фурсат жойида энтикиб турди. Қараса, Усмон секин енгидан тортяпти. Истар-истамас ўтирди. Ўтирдию қаршисида қаҳрабо рангда товланаётган мусалласни кўрди. Қандай қилиб қадаҳнинг белидан тутганини ўзи ҳам сезмади. Қадаҳ совуқ экан, ичидаги ундан ҳам совуқ, совуғ-у, ичганда томоқни куйдирай дейди. Дарз кетган юрагини ўйлашга ҳам улгурмай, охиригача сипқорди, кечиккан узрини айтмоқчи бўлиб косагулга қаради, кўрсаки, у шишани олиб қадаҳни яна тўлдирияпти. Эломонов қўл силкиб рад этмоқчи бўлди, лекин қўллари бўйсунмади, танида ғалати бир илиқлик, ғалати бир ором туйди, ўйладикки, булар билан ўтирмоқнинг ўзи бир жаннат, юрак бари бир чидайди, чидаши керак, шундай дамларгаки чидама-са, ундай юракнинг боридан йўғи!..

— Уғилчангиз учун, Тошпўлатбой, ука!— деди Эломонов қадаҳни кўтариб.— Отини айтинг, отини атаб олайлик.

— Отини Уринбой қўйдим, Саид ака,— деди Ғайбаров.

— Жуда улуғ иш, асло ўрнингиз йўқолмасин! Энди бу йигитни яхшилаб ўқитинг, яхшилаб тарбия қилинг. Лекин, уйланиб яхши қилибсиз, мана, энди болангиз бор, буёғи яна кўпайишсин, ука!..

— Бўйдоқликка ўрганиб қолган эканман, Саид ака,— деди Ғайбаров.— Лекин танқид қилавериб қўйишмади. Бир ёқдан институтдагилар, бир ёқдан — ошнангиз Мурод, сен уйланмасанг, мен маломатга қоламан, замондош, деб айтади. Хайрият, уйландиму, гапдан қутулдим...

— Ундай деманг, Тошпўлатбой ука, — деди Эломонов.— Нима, афсус қиласизми?

— Йўғ-э,— деди Ғайбаров кулиб.— Уйланиш яхши бўларкан, Саид ака. Қани, олдик!

Олдилар. Эломонов вазадаги нақш олмалардан бирига қўл узатди, лекин тиг теккизгани кўзи қиймади, бир парча қовурдоқни газак қилди. Усмон газак-пазак деб ўтирмади, лабларини артиб, тагин қадаҳларни тўлдирди. Бўшаган шишани Ғайбаровнинг олдига суриб қўйди. Ғайбаров Замирани чақириб, яна мусаллас буюрди.

* * *

Эломонов уйга кеч қайтди. Тихирлик қилганига қарамай Қулмуҳаммад уни суяброқ келиб, лифтга киритиб қўйдию керакли тугмани босиб, ўзи ташқарида қолди. Эломонов, лифт ёпилиб, тепага кўтарила бошлади. Эломонов деворга суяниб кўзларини юмди. Бир маҳал сезсаки, лифт тўхтаб турибди.

— Нима гап?

У чўчиб девордан елка узди — овоз ёндаги чорбурчак пултдан чиқаётган эди.

— Узр,— деди.— Бехосдан қизилига тегиб кетибман.

— Ув галварс!— дер жеркиди овоз.— Ярим тунда лифт билан ўйнашасанми, қамалиб-нетиб қолсанг, нақ онангни кўрасан! Кимсан ўзинг, мастмисан?

— Мен, Эломонов бўламан...

— Э, кечирасиз, Саидмурод Замонович...— деди овоз бирдан мулойим тортиб. — Анави... бемаҳалда юрадиганларми деб...

Эломонов бешинчи қаватнинг тугмачасини босди. Лифт ғувиллаб юриб кетди.

Квартира эшигини очолмади — ичкаридан занжирлаб қўйилган экан. Қўнғироқни босиб, анча кутиб турди. Ниҳоят, тирқишдан Бинафшахоннинг кўзойнаги йилтираб кўринди.

— Узр, ишлаётган экансиз...

Бинафшахон индамай эшикнинг занжирини туширдию нари кетди. Эломонов ичкари кирди. Пойабзалини ечаётиб, беҳосдан бошини деворга уриб олди.

— Кайфингиз борми, Эломонов?— дея гап қотди Бинафшахон кабинет оғзида туриб.

Эломонов индамади. Пальтосини илгакка илиб, ички чўнтагидан Ғайбаров берган китобни чиқариб узатди. Бинафшахон келиб китобни олди-да, варақлаб кўрди.

— Шугинами?— деди ҳафсаласи пир бўлиб.— Юпқа-ку?

— Шу. Пул берувдим, Тошпўлат олмади.

— Даллоллик ҳунари ҳам бор экан-да ҳамқишлоғингизнинг!— деди Бинафшахон бурнини жийриб.— Ҳайф сенга олимлик, эй инсон, деб айтмадингизми?

— Аввал бир сўраб-суриштиринг, хоним,— деди Эломонов жаҳли чиқиб.— Китоб асли уники, бир тийин олмай текинга берди!

Бинафшахон мулзам тортди, лекин паст тушгиси келмади:

— Бундоқ тушунтириб айтсангиз бўлмайдами!

Эломонов дилтанг қўл силкиб қўяқолди. Ётоққа ўтиб, ўринга чўзилди. Очиқ эшикдан Бинафшахоннинг овози келди:

— Кечаги шавла бор, иситайми?

— Қорин тўқ, яхшиси, битта чой қўйиб юборинг.

Бирор беш дақиқа ўтиб, Бинафшахон хонага кирди. Қаравотнинг чеккасига ўтириб, эрининг қизаринқираган кўзларига таъна билан тикилди.

— Ичибсиз-да?— деди.— Уласиз-ку, Эломонов!

Эломонов сесканди, хотинига қаради: Бинафшахоннинг юзи ҳам овози каби сокин-осойишта эди.

— Жон-жон деб ўлардим,— деди Эломонов ичи музлаб.— Ўлардим-у, лекин сиз тузукроқ йиғламай-сиз-да, хоним!

— Ичиб келиб, яна иддао қиласиз!— Бинафшахон шундай деб юзини четга бурди. Эломонов унинг биллагидан ушлаб ўзига қаратди:

— Нима қилай? Айтинг, нима қилай? Нима қилсам сизга ёқаман?

— Уялинг!

— Кимдан уялай? Сизданми?

— Одамлардан уялинг! Сизни ҳеч ким писанд қилмайди, ҳатто анави қумсирка Тўлқинов ҳам мазах қилади! Қулмуҳаммад-ку, юрган бир худо, раҳбар шахснинг шоферига ўхшамайди! Бошқа одам аллақачон баҳридан ўтарди унинг!

— Шуми?— Эломонов илкис қўзғалиб, тўшакда чордана қуриб олди.— Бўлди, эртадан бошлаб Қулмуҳаммад келмайди. Умуман ҳеч ким келмайди!

— Иддао қилманг! Мен сизга ёмонлик соғинмайман!

— Бас! Сиз менга яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам соғинманг! Тинч қўйсангиз бас!

— Жуда бўйнингизга осилиб олганим йўқ, бойвачча, истаган пайтда орани очиқ қилишимиз мумкин!

Эломонов хотинининг ачиқ-тизиқ гапларига хийла кўникиб қолган эди, лекин «бойвачча» деганига чидолмади.

— Майли, ажрашамиз,— деди.— Буёғи, болалар ҳам одам бўлиб қолди.

Бинафшахон сакраб ўрнидан турди:

— Билардим шуни кутиб юрганингизни! Болалар одам бўлса, алимент тўламайман, деб экансиз-да, а?

— Қўрқманг, қизимиз қирққа киргунча ҳам алимент тўлайман!

— Хайҳот! Гулдай умрим хазон бўлди! Ҳаммаси сизни деб, сиздек бевафо инсонни деб!..

— Қўйинг,— деди Эломонов энсаси қотиб.— Уйни театрга айлантирманг.

Бинафшахон унга илкис қаради, мижжасига чиққан икки томчи ёшни сидириб, бирдан жиддийлашди:

— Мендан осонликча қутулмайсиз, Эломонов! Чучварани хом санабсиз! Мен борадиган жойимни яхши биламан!

— Овора бўласиз! — деди Эломонов кулиб. Шу кулги баробарида ўзининг устунроқ эканини пайқадди. — Энди менинг биров олиб қўядиган амалим йўқ. Ариза бериб бўшадим.

— Ажаб бўпти, хўб бўпти! Дунёда ҳақиқат бор экан!

— Менимчаям тузук бўлди. Энди тинчгина агрономлик касбимни қиламан. Амал тегса ҳам шу соҳадан тегади.

Бинафшахон бошмалдоғини бармоқлари орасидан чиқариб кўрсатди:

— Мана энди сизга амал!

— Яқинроқ опкелинг, — деди Эломонов ўта оёйишталик билан. — Нега тортинасиз, опкелиб бурнимга қўймайсизми, хоним?

— С-саид а-ака... — деди Бинафшахон овози қалтираб, — аламим келиб... сизга...

Гапини тугатолмади, шапалоқдан гилам устига учиб тушди. Ўзини сал ўнглаб, тепасида эри ғазаб билан боқиб турганини кўрди. Тепки ҳам еб қолишидан чўчидими, қўллари билан белини тўсиб, юзини гиламга босди. Эломонов умри бино бўлиб, аёл зотини бунчалар аянч аҳволда кўрмаган эди, раҳми келди, турғизиб қўймоқчи бўлиб қўл чўзди. Бинафшахон эридан еган калтаги бу бир шапалоқ эканига ишонди чоғи, ҳиқиллашни йиғиштириб, тағин овозига эрк берди:

— Уринг! Яна уринг! Раҳмингиз келмасин! Уринг! Аёл кишига қўл кўтардингиз-а? Сизниям она туққан-ку, ахир! Муштумзўр, феодал!

— Урнингдан тур-е, тўтиқуш! — деди Эломонов хотинини илк бор сенсираб. — Э, сенга дуч келтирган тақдирга минг лаънат!

У ҳолсиз, ерда чўзилиб ётган Бинафшахоннинг устидан ҳатлаб ўтиб чеккадаги курсига ҳолсиз ўтирди. Юрагидан қўрқди, кўкрагини секин силади, йўқ, ўнг елкадан бошланиб, кейин чап томонга ўрмалайдиган таниш оғриқ сезилмади, гўё йўқдай, йўқолиб кетгандай...

— Бевафо!.. — деб ҳиқиллади Бинафшахон гилам устига ўтириб. — Сиз мени севмагансиз, ҳеч қачон севмагансиз!

Эломонов миқ этмади, яна оғриққа қулоқ тутди — юрак ҳамон осойиш эди.

— Эсиз умрим, менинг гулдай умрим! Сизни деб хазон бўлди! Умр бўйи алдаб келдингиз! Муҳаббатга зор бўлиб ўтдим. Сиз мени ҳеч қачон севмагансиз, севмагансиз, севмагансиз!..

Эломоновга хотинининг овози жуда узоқлардан келаётгандай бўлиб туюлди. Бинафшахоннинг ўзи ҳам кичрайиб қолгандай, гўёки бир қўғирчоқдай, қўштўшак ўрин ҳам шунчаки бир ўйинчоқ, курсилар ҳам, гиламлар ҳам, бариси ўйинчоқ. Гўё хона кичик бир қути-ю унинг ичида кўринмас қўғирчоқбоз ўйин қураётгандай...

— Муҳаббат сизга ёт! — деди Бинафшахон ўтирган жойидан. — Ажрашамиз!

Эломонов индамади.

— Содда эканман, — деди Бинафшахон. — Асли олдинроқ ажралиш керак эди. Ёшлигимда, гулдай умримни елга совурмай туриб!..

— Улгурасиз, — деди Эломонов ўзини тиёлмай. — Мендан ўн ёш кичиклигингиз бор.

— Амалдор! Мансабпараст! — Бинафшахоннинг овози яна аслига қайтди. — Амални ўйлаб, миқ этмай юргансиз! Энди сизга осон, икки бирдай болани тирик етим қилишдан ҳам тоймайсиз! Сизда на хотинга, на фарзандга меҳр бор! Онадан туғилиб, кимга вафо қилдингиз, эй инсон?

— Сизга, биргина сизга, Бинафшахон, — деди Эломонов тоқати тоқ бўлиб. — Энди шу алам қиляпти.

Бинафшахон ҳеч қутилмаганда кулиб юборди:

— Ҳо, золимлик қилибмиз-у, билмабмиз-да! Ким экан у, меҳрингиздан бенасиб қолган зот? Айтинг, билайлик! Билиб, кечирим сўрайлик!.. Жиллақурса бугун ёлғон айтманг, Эломонов! Агар сизга бирор шўрпешона қиё боққан бўлса, отимни бошқа қўяман!..

— Отингизни аллақачон бошқа қўйгансиз, хоним, — деди Эломонов истеҳзо билан.

Бинафшахон унинг киноясини тушунмасликка олди:

— Сизга ҳеч ким қарамаган, на ит, на қуш!..

— Қараган, — деди Эломонов ҳамияти келиб. — Бир вақтлар менга Қосимахоннинг ишқи тушган. Лекин мен... мен сизни ўйладим, шуниси алам қилади.

Бинафшахон унинг гапларига заррача бўлсин ишонмади, тагин кулди:

— Вой, кўнгли нозик кал! Қосимахон-а? Қосимахондай сулув аёл қаёқда-ю, сиз қаёқда!

Эломонов яна бир гап чиқса, хотинини бир бало қилиб қўйишини сезиб, шошиб ётоқдан чиқди. Ваннахонага кириб, юз-қўлини совуқ сувда чайди. Артинай деб қараб, илгакда қўлу ғоз суратлари туширилган янги сочиқни кўрди. Қулмуҳаммаднинг гапларини эслади. Чўнтагидан тоза дастрўмол чиқариб, юзига босди. Жўмракдан оқаётган сувнинг жилдираши аралаш ётоқ тарафдан Бинафшахоннинг асабий кулганини эшитди. Эломонов сувни кўпроқ очиб қўйди. Кулги сал тинганида яна қайтиб бекитди. Бинафшахон ҳамон дийдиё қилмоқда экан:

— ...хор бўласиз! Элнинг нафратига учрайсиз! Менга ҳеч гапмас! Ҳеч ким мени айбламайди! Болаларим ҳам мени дейди! Кетинг!.. Эртагаёқ кетинг! Боринг ўша Қосимахоннинг ёнига! Эри нақ манглайингиздан дарча очажак! Кўриб бир хумордан чиқай!..

Эломонов ваннахонадан чиқиб кабинетига кирди-да, эшикни зичлаб ёпди. Стол устида турган ёзув машинасини четга олиб қўйди. Қоғоз қалпоқли чирогини ёқиб, девор ёнидаги пастак катга чўзилди. Чўнтагидан дори олиб, тили тагига ташлади. Яхши бўлмади, деб ўйлади, Қосимахонни бекор қўшдим, бор гап — йигирма йилча бурун бир мартагина шунчаки учрашганмиз, буёғи ҳар ким ўз кунига хўжа бўлиб юриб эдик... Қийин, деб ўйлади, қариётган чоғда ажрашишдан ёмони йўқ. Лекин бу туришда... ажрашмасдан айри юрганимиз минг баттар эмасми? Бинафшахон ўзинча ҳақ, амалда ёки алимент тўлар маҳалида ажралишмади, кўрқоқ экан, дейишлари тайин. Қанийди, ҳозир бирор мансабда бўлсам-да, амалнинг андишасига қўшиб паттасини қўлига берсам!.. Беписандлик ҳам эви билан-да, бу хотин, менинг ношудлигимга шунчалар иқрорки, ҳатто хиёнат қилишим мумкинлигига ҳам ишонмайди...

Хаёли яна Қосимахонга оғди: хўш, агарда унга уйлансам... нима бўларди? Эрини ҳисобга қўшмади, аёлнинг ўзини, унинг йигирма яшарлик пайтини кўз олдига келтирди. Эломонов бу аёлнинг эрини ҳеч қачон жиддий бир тўсиқ деб ўйламаган эди. Эҳти-

мол, Қосимахоннинг битта боласию ўзининг икки фарзандини андиша қилгандир, лекин на Қосимахоннинг эрини, на ўзининг хотинини дурустроқ тарозига солиб кўрган... Ушанда Бинафшахонни тез унутиб қўйгани ҳам бугунгидай ёдида, хотини билан Қосимахоннинг монандлигию кейингисининг ёшроқ, кўримлироқ, нозикроқ экани ҳам дилига тугилиб қолган, балки, агар Эломонов журъат этса, ана шу монандлигу бошқа сифатлари билан Қосимахон албатта устун чиққан бўларди. Бунга Эломонов айтилаётган жуда-жуда ишонди. Ва бу ишонч кўнглидаги алам ҳам ғазаб туфайли дақиқа сайин кучайиб бораверди.

Бир замонлар маданият бошқармасида ишлайдиган Жаброилов хотинига жавоб бериб, ёшгина бир сураткаш қизга уйланганини эслади. Ушанда собиқ хотин Эломоновнинг ёнига йиғлаб келган эди. Эломонов ҳам, гарчи қўйди-чиқдилар ажрими тасарруфига кирмаса-да, Жаброиловни чақиртирди: хўш, ошна хотин-қизларни беҳурмат қилаётган эмишсиз, ёши қайтганини қўйиб, ёши етмаганига уйланибсиз? Жаброилов юриш-туришидан ҳам, ёзиб-чизишидан ҳам мўмин-мулойим одам бўлиб туюларди. Лекин бу гал ўзини тутолмади: бу ергаям кепти-да, ака, майли, сизгаям ҳамма жойда айтган гапимни айтаман... агар ким ҳақлигини билмоқчи бўлсангиз, ана, бағишладим, ўзингиз шу хотин билан бир ҳафта яшаб кўринг! Эломонов сўради: шунчалик ёмонми, шунчалик яшаб бўлмайдиганми? Жаброилов кулди: мен роса ўн беш йил бирга яшадим-ку!.. Эломонов сал юмшади: майли, лекин бу ёқда ёшгина қизга уйланганингиз нимаси? Жаброилов тағин кулди: ошириб юбордингиз, ака, жудаям қиз эмас, бир марта эр қилган, келинг, рухсат беринг, шу билан ҳам яшаб кўрай, зора бахтим очилса, ахир, мен таёқдай тўғри бўламан, деб қасам бермаганман, балки менга аталгани шудир!

Эломонов ичида хўрсинди. Ушанда у Жаброиловни ёмон кўрган эди. Маишатпараст, жамоат ахлоқини бузган, деган ҳақоратли ибораларни ҳам қўллаган. Аммо Жаброиловни ҳеч вақо ургани йўқ, иккинчи хотини билан туппа-тузук яшаб юрибди; учта фарзанди бор, байрамларга бешовлон кўчага ясашиб чиқишганда эру хотиннинг ёшидаги фарқ билин-

май кетади. Жаброилов ўшанда Эломоновнинг қабулига келган озғин, соч-соқоли ўсган ғарибнамо кимсага сира ўхшамайди, Демак, аталганида ҳам бир синоат бор экан-да?

Эшик очилгандай бўлди. Эломонов димоғига урилган атир ҳидидан Бинафшахон эканини пайқайди, бурилиб қаради: хотини бурмали кечки кўйлақда, сочлари паришон, эшик ёндорига суяниб турарди. Эломонов уни кўрмаслик учун терс бурилиб ётди. Зум ўтмай кат ғижирлаб, қулоқлари ёнида Бинафшахоннинг нафасини туйди.

— Кетинг, — деди Эломонов. — Эртага гаплашамиз.

Бинафшахон ўрнидан кўзгалмади.

— Менда бир таклиф бор, — деди мулойим оҳангда. — Бари бир энди ажрашамиз. Лекин шуни овоза қилмасак, яхши-ёмон одам бор...

Эломонов индамади. Бу гап шунчаки даромад эканини англаб, давомини кутди.

— Майли, шу хона сизники. Шу ерда ётиб юраверасиз. Қозон-товоқни ҳам ажратмаймиз. Хурсанойни узатгунча, албатта... Менимча, судга ариза бериш шарт эмас. Нима дедингиз?

Эломонов тағин чурқ этмади.

— Кетсангиз — ўзингизга қийин, — дея гапида давом этди Бинафшахон. — Борадиган жойингиз ҳам йўқ. Холангиздан қолган кулбани эпқага келтиргунча бир йил кетади. Кейин... уёққа қайтиб боришингиз обрўдан эмас. Шуни ўйласангиз, гапимга кўнасиз... Нега индамайсиз? Гапиринг! Ахир, мен... бирор тузукроқ сабабсиз ажралишиб кетолмайман! Ўзимга яраша иззатим бор, халқ нима деб ўйлайди?

Халқ сени ўйламайди, деди ичида Эломонов, халқнинг бошқа ташвишлари кўп. Иззат эмиш, энди сенга иззатинг эрлик қилсин, меники бўлди!..

Бинафшахон баттар қийин-қистовга олди. Эломонов эшитмаётгандек гум-гурс ётди, ётаверди, юрагига қулоқ тутди, чидагин, деб ялинди, бу гаплар ҳаммаси ўткинчи, ўзингга олма, шусиз ҳам увадасан, ҳали яхши кунлар ҳам келади, сен ҳали кераксан, шошма, талпинма!..

— Бевафо! Ахир, мен сизни севардим!

Эломонов ўгирилиб хотинига қаради. Бинафшахон кўзларини олиб қочди. Эломонов унинг очик

бўйнида тирноқдай жойи сал қизарганини пайқади. Атир суртган, деб ўйлади, ҳозиргина, шунча гапдан кейин!.. Қўлидан тортсам бас, новдадай эгилади, қичқирғи шивирга ўтади, ғазаби меҳрга... Нима бу ўзи — менинг нафратим тошдими ё бу ростдан ҳам шунчалар олчоқми?

Эломонов ҳориганини сизди. Тезроқ кетсайди, деб ўйлади, қанийди, тезроқ кетақолса... ухласам... уйғонмасам... кўрмасам...

— Қани менинг муҳаббатим! — дея баттар буровга оларди Бинафшахон. — Топиб беринг! Топдириб беринг!!!

Шу ерда Эломоновнинг тоқати тугаб бўлди.

— Жўнроқ, жўнроқ! — деди у. — Мақсад нима ўзи?

— Тушунмайсиз!

Бинафшахон йиғлаб юборди. Эломонов унинг йиғиси ростлигига ишонмади, иссиқ кўзёшлари юзига томганда ҳам ишонмади.

— Сиз энди тамом бўлган одамсиз, Саид ака! Сиз энди ҳеч нарсани ўйламайсиз — на мени, на болаларни!.. Сиз амалдан кетсангиз менда не айб? Бургага аччиқ қилиб кўрпани куйдирасизми? Саид ака-а?!

— Мен тамом бўлганим йўқ, — деди Эломонов ачитиб. — Менинг ҳаётим энди бошланади!

— Тамом бўлгансиз? — дея ҳўнгради Бинафшахон. — Мени демасангиз, болаларни ўйланг! Келинг, ажрашмайлик, жон Саид ака? Айб менда, иззатингизни жойига қўёлмадим, лекин бугун... эл назарига тушганимда... ўзингизга қўшиб менинг ҳам таржимаи ҳолимни бузманг!

Эломонов хотинига ялт этиб қаради. Қарадию узоқ йиллар билиб қолишдан қўрқиб юрган бир ҳақиқатни англагандай бўлди.

— Йўқол! — деб бақирди. — Йўқол, Санобар! Э, сен садқаи Санобар кет! Йўқол, Бинафша!..

* * *

Эрталаб чап кўкраги санчиб уйғонди. Соатига қаради: роппа-роса ўн. Ошхона тарафдан жаз-буз товушини эшитиб ажабланди. Хурсаной келган бўлса-я, деб ўйлади. Қувонди, лекин қувончи кўпга ет-

мади — капгирнинг занги аралаш Бинафшахоннинг овози келди:

— Турақолинг, дадаси, мунча ётмасангиз?

Эломонов жавоб бермади. Стол устида қоғоз қалпоқли чироқ ҳамон ёниқ турганини кўрди. Бирдан узоқ йиллар олдинги гапни эслади. Ушанда, тала-балик маҳали, Адолат деган кампирникида, намчил бир хонада ижарада яшарди, қиш кунлари ана шу чироқ ҳеч ўчмас эди, ташқарию ичкари баб-баробар совуқ, лекин шу ранги униққан қоғоз қалпоқ тагидан нақ офтоб тафт ураётгандай бўлиб туюларди угга!..

Эшикда билакларига яп-янги сочиқ ташлаб олган Бинафшахон пайдо бўлди.

— Туринг, дадаси, ювиниб келинг. Қилиғингиз қурсин, кеча ярим тунда маст бўлиб келдингиз — би-рам тўполон қилдингиз, бирам тўполон қилдингиз, айтиб берсам, ўзингиз ҳам ишонмайсиз! — Бинафшахон қиқирлаб кулди.

— Эсимда, — деди Эломонов тишини тишига бо-сиб. — Ҳаммаси эсимда.

Бинафшахоннинг туси кўп ўзгармади, гўё ҳижо-лат чеккандай, ерга қараб сўзланди:

— Энди... бўларкан-да, дадаси... Опкелган кито-бингиз учун катта раҳмат..

У яқинроқ келиб, қўлидаги сочиқни курси суян-чиғига ташлади. Эломонов унинг ораста бўлиб олган-ини энди пайқади: янги бичимдаги бели хипча ат-лас кўйлақда, хушқад, хушсурат... ҳар қулоғининг ёнида биттадан гажак... Қосимахоннинг ўзгинаси!

Эломоновнинг юраги санчди. Бошини ёстиққа бос-ди, бунчалик ожизу майдамиз-а, Эломонов, деб ўйла-ди, юришимизни қара, ошна, билмаган одам бизни жуда зўр деб ўйласа керак-да! Майдалик бундан ортиқ бўлмас, қара, кўриб ол, ёруғ дунёда эллик беш йил яшаб, ахийри шуни кутиб эдингми?! Оқибат-ти жуда ночор-ку, Эломонов?!

— Бери келинг, — деди у хотинига. Бинафшахон-нинг чўчиб турганини кўриб, овозини баландлатди: — Бери келинг, деяпман!

Бинафшахон ишонқирамай яқинлашди.

— Бошингизни эгинг!

Бинафшахон бошини эгди. Эломонов қўл чўздию унинг соч турмагини қўшала гажагига қўшиб бузиб ташлади. Бинафшахон жилмайди, юзини эрининг

кафтига суйкади. Эломонов қўлини тортиб ололмади, тескари бурилди, хўрлиги келди...

Бинафшахон ҳиқиллай бошлади. Балки йиғига ҳам ўтган бўларди, лекин шу пайт даҳлиздаги телефон жиринглаб қолди. Бинафшахон югуриб чиқиб, телефон симини бўёққа чувалтириб келди.

— Уртоқ Мамашокиров... — деди синиқ кулимсираб.

Эломонов унинг қўлидан трубкини олиб, қулоғига тутди.

— Саидмурод Замонович, саломатмисиз? — Мамашокировнинг овози жуда аниқ ва мулойим эшитилди. Иш кўпми, дейман, бизларни унутиб юбордингиз, ака?

— Хизмат? — деди Эломонов.

— Уртоқ Бакиров машина юбордилар. Бир келиб кетасизми?..

Эломонов индамай трубкини жойига қўйди. Хотинига қаради. Бинафшахон уни кўрмагандай... курси суянчиғидаги қора костюмга чўтка урарди.